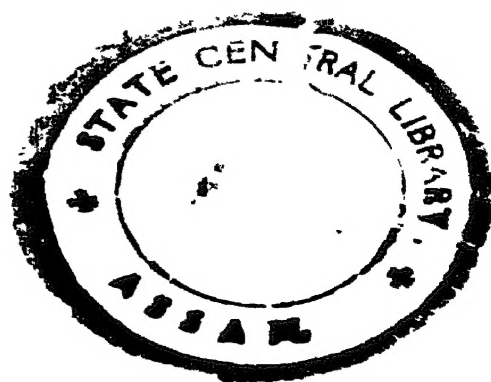

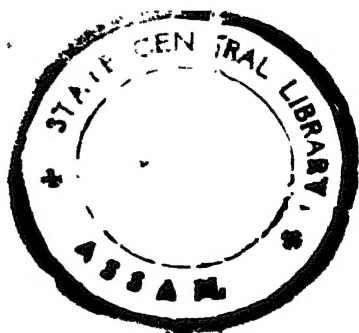
ফুলমণি

ফুলমাণি

এখন চিত্র উপভোগ

ড° দেব প্রসাদ বক্রা

অভিজাত পুস্তক প্রতিষ্ঠান
পাণবলাব জবাহরী-৭৮১০০১

প্রকাশক ত্রিগিৰিগড় চৌধুরী
প্রকাশিকা পাণবজার গুৱাহাটী-৭৮১০০১
প্রথম প্রকাশ ১৯৭৭

চিত্রশিল্পী ত্রিপুৰ্ণেন্দু পণ্ডা
বেচ পাচ টকা মাথোন

ছাপা পূৰ্বোদয় প্রেছ
১০ কৈলাস বোস ষ্ট্রীট
কলিকতা - ৭০০০০৬

॥ চৰিত্ৰ পৰিচয় ॥

লক্ষ্মণৰ বকরা	স্বাধীনতা সংগ্ৰামী, উকীল
ঐ, স্ত্ৰী	লিপিকা বকরা
ঐ, কস্তা	ফুলমণি
ঐ, পুত্ৰ	বজ্জেশ্বৰ
ঐ, বোৱাবী	কণ্
ডাঃ সুবজ্জিৎ বকরা	জেলৰ ডাক্তৰ
ঐ, স্ত্ৰী	মনোৰমা
ডাঃ নীলাঞ্জন হাজৰিকা	লক্ষ্মণৰ বকৰাৰ ভাবি জোঁৱাই
বামবতন বৰা	দেউতাকৰ বন্ধু সম্বন্ধত ফুলমণিৰ পুৰা
নবীন	সুবজ্জিতৰ ভৃত্য
ইভা বৰা	জেলৰ মেট্ৰন
মিনি	কণ্ৰ ছোৱালী
মিন্	বামবতনৰ ছোৱালী
এনা	নাৰ্ছ
মিলি	মিনিৰ বান্ধৱী

ফুলমণি

উপভাস্থনৰ চৰিত্ৰ তথা ষটনাসমূহ
সম্পূৰ্ণ কাল্পনিক আৰু কোনো বাস্তৱ
ষটনাৰ লগত ইয়াৰ সম্বন্ধ নাই।

—লেখক

এক

জেলালৈ বন্দী বা আচামী আনিলে জেল কৰ্তৃপক্ষই প্ৰথমতে দুটা কাম কৰিব লাগে। এটা হৈছে বন্দীৰ ভিন ভিন বিৱৰণ থকা ‘ইণ্ডি টিকট’ বা বন্দীৰ নাম-ধাম আৰু অভিযোগৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰা; আনটো অপৰিহাৰ্য কৰ্তব্য হৈছে ‘হেলথ পাছ’ কৰা। জেলৰ স্বাস্থ্য বিষয়াই নিজে বা তেওঁৰ ভাৱাৱধানত এই ‘হেলথ পাছ’ কামটো সম্পাদন কৰে। আচামীৰ ক্ষেত্ৰত এই ‘হেলথ পাছ’ অৱশ্য কৰ্তব্য। ইয়াত আচামীৰ স্বাস্থ্য সম্বন্ধে এখন তালিকা কৰা হয়। বন্দীৰ স্বাস্থ্য সম্পৰ্কীয় প্ৰয়োজনীয় তথ্যপাতিৰ উপৰিও তালিকাখনত সংশ্লিষ্ট ক্ষেত্ৰত এনে কিছুমান বিৱৰণো থাকিব যাবপৰা সহজেই বন্দীক চিনাক্তকৰণ কৰিব পৰা যায়। বন্দীৰ শৰীৰত কিবা আঘাত চিহ্ন বা আন দৰ্শনীয় চিন কিবা আছে নেকি সেই বিষয়েও তালিকাখনত লিখিব লাগিব।

একৈশ বছৰীয়া ফুলমণি বৰুৱা এটা হত্যাকাণ্ডৰ অভিযোগত আচামী হৈ আহিছে। জেলত মহিলা বন্দীসকলৰ কাৰণে মেট্ৰন থাকে। মহিলা বন্দীক খানাতলাচ বা বিশেষ ধৰণৰ পৰীক্ষা কৰিব লগা হলে মেট্ৰনৰ সহায়েৰে স্বাস্থ্য বিষয়াই কবায়। জেলবিলাকত মহিলা ডাক্তৰ নায়েই। সেই কাৰণে পুৰুষ ডাক্তৰে মহিলা বন্দীক কেনে পৰিস্থিতিত পৰীক্ষা কৰিব সেই বিষয়ে জেল মেম্বুৱেলত বিতং বিৱৰণ আছে। বৃটিছ চৰকাৰে সকলো বিষয়তে প্ৰায় পানীসৰকিব নোৱাৰাকৈ কেনেকৈ যে বিধানবোৰ কৰি গৈছে সেই কথা ভাবি আচৰিত হব লাগে। এনেয়েনো কেতিয়াবা ডাঙৰ ডাঙৰ বিষয়াই

কয় নে যে বৃটিছৰ দিনতেই বহুতো নিয়ম ভাল আছিল। বৃটিছৰ দিনত প্ৰায়বোৰ জেলতে কনুল ধোৱাৰ কাৰণে স্বয়ংক্ৰিয় মেচিন আছিল, পিছলৈ সেইবোৰৰ ধ্বংসাৱশেষহে ব'লগৈ। তাকে দেখি স্বাধীন যুগৰ বিষয়া এজনে কৈছিল এৰা বৃটিছৰ দিনতেই ভাল আছিল। তেওঁলোকে বন্দীয়ে গৰম পানীৰে গা ধুবৰ কাৰণে স্বাৱাৰ বাথৰ দিহাও বাখিছিল; পিছে বৃটিছে ভাবত এৰি যাওঁ যাওঁ হোৱাৰ সময়তে পানীৰ পাইপবোৰ কোনোবাই বোলে চুব কৰি নিলে। স্বাস্থ্যৰ প্ৰদৰ্শনীমূলক জ্বাৰ হিচাপেহে এতিয়া সেইবিলাক ডিঙি ভঙা টেকেলিৰ দৰে থিয় হৈ আছে। বিষয়াজনে বৃটিছৰ দিনতেই এইবোৰ ব্যৱস্থা ভাল আছিল বোলাৰ কথাও।

ফুলমণি বৰুৱাৰ স্বাস্থ্য অটুত আছিল। বি. এ. পাছ কৰা বছৰতে দেউতাকৰ মৃত্যু হোৱাত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ক্লাছত নাম লিখাব নোৱাৰিলে। পৰিয়ালৰ একমাত্ৰ ছোৱালী। দেউতাকৰ প্ৰায় সমবয়সী এজন লোকক হত্যা কৰাৰ অভিযোগত তেওঁ জেললৈ আহিব লগা হৈছে।

মেট্ৰনে ফুলমণিক ডাক্তৰৰ সন্মুখত হাজিৰ কৰাত মুহূৰ্তৰ কাৰণে ডাক্তৰ সুৰজিৎ বৰুৱা ধমকি ব'ল। কাৰণ ছোৱালীজনীৰ ৰূপ আছে, চাৱনি আৰু ব্যৱহাৰো যথেষ্ট মধুৰ। যৌৱনৰ বান আহিলে সাধাৰণতে ছোৱালী যিমান সুখী হৈ উঠে সেই সকলোখিনি মাধুৰ্য্যৰে সন্মুখত ফুলমণি বৰুৱা থিয় হোৱা কাৰণেই সুৰজিৎ মুহূৰ্তৰ কাৰণে হতবাক হৈ গৈছিল। ফুলমণিৰ ব্যক্তিগত স্বাস্থ্য তালিকাত তেওঁ কি লিখিব? মেট্ৰনৰ মতে ফুলমণিৰ শৰীৰৰ কোনো ঠাইতে আঘাত বা আন লক্ষণীয় চিন একো নাই। চিনাক্তকৰণৰ কাৰণে অন্ততঃ মুখ মণ্ডলত একো চিন নাই নে? কিছুসময় মেট্ৰনৰ বিপ'ৰ্টটো পঢ়ি আকৌ এবাৰ ফুলমণিৰ মুখলৈ চাই তালিকাখনত লিখিলে। এটা অন্ততঃ চিনাক্তকৰণৰ উপকৰণ মুখখনত আছে; বাওঁকালৰ গালখনৰ তললৈ, নাকৰ বাওঁকালে, ওপৰৰ ওঁঠৰ কিছুদূৰত ধুনীয়াটক বগা মুখখনৰ ওপৰত এটা সৰু ডিল। ক'লা ডিলটোৱে বগা মুখখন

অধিকতৰ স্ত্ৰী কৰিছে, নে তাত কিবা বিসঙ্গতি আনিছে ? চক্ৰভো
বোলে কলঙ্ক থাকে। কিন্তু চক্ৰবৰ্ত্তনৰ প্ৰতি মানুহ ইমান
আকলুৱা কিয় ? পূৰ্ণিমাৰ জোনৰ প্ৰতি মানুহৰ ইমান স্নেহ কিয় ?
চৰকাৰী দায়িত্বত থকা সৰ্বে ডাক্তৰজনো মানুহহে। তাত তেওঁ
বিবাহিত হলেও যুৱক। গতিকে ফুলমণিৰ মুখখন দেখি তেওঁ ধমকি
বৈছিল। ছপৰীয়া নিজৰ কোৱাৰ্টাৰলৈ গৈ ঘৈণীয়েকক কৈছিল,
“হেৰা আজি বৰ ধুনীয়া ছোৱালী এজনীক জেললৈ আনিছেহে।
নাম ফুলমণি, দেখিবলৈ ফুলৰ দৰে। তাইনো বাক মৰ্দাব কৰিব পাৰে
নে ? তাইৰ নিচিনা ছোৱালীৰ কাৰণেহে বৰ মৰ্দাব হব পাৰে।”
ঘৈণীয়েকে ডাক্তৰ স্বামীৰ কোটটো আঁৰি ধৰিলে সামৰি নিৰ্ভতে
কৈছিল, “চাবা আকৌ, মৰ্দাবৰ ভাব মনলৈ আহিলে তুমিয়ে
কি জানি সেই গৌৰৱ অৰ্জন কৰিব পাৰা। কিন্তু বাবু, নচলিব—
তোমালোকৰ জেল মেম্বুৱেল মতে ফিমেল ৱাৰ্ডলৈ কোনো নবমনিচ
পুৰুষকপত সতকাই যাব নোৱাৰে।”

ডাক্তৰ সুবজ্জিৎ বৰুৱাই ভাল পাই মনোবমা বৰুৱাৰ লগত এই
ঘটনাৰ পাঁচ বছৰমানৰ আগতে বিবাহপাশত আবদ্ধ হৈছিল। ল’ৰা
ছোৱালী হোৱা নাই, ডাক্তৰে জানে যে জীৱনলৈ মনোবমাৰ কোলা
শুনি কৰিবলৈ সম্ভাৱন নাহে। কিন্তু তাৰ কাৰণে তেওঁৰ খেদ নাই।
মনোবমায়ে জানিছিল যে তেওঁ কেতিয়াও মাতৃ হব নোৱাৰে।
কেতিয়াবা কান্দি কান্দি চকুৰ পানীয়ে সমুখৰ পৃথিৱী ধুৱলি-কুৱলী
কৰি দিয়ে। কেঁকুৰি কেঁকুৰি সুবজ্জিতক কয়, “মু, তুমি আকৌ
বিয়া কৰোৱা মই মত দিছোঁ। সতিনী আহিলেও মই তোমাক
সমানেই ভাল পাম।” এই বুলি কৈ আকৌ কান্দে। সুবজ্জিৎ
এনেবোৰ কথাত উত্তেজিত হৈ উঠে। উত্তেজিত হৈ উঠিছিল তিনি
বছৰৰ আগতে যেতিয়া মনোবমাৰ মাতৃৰ ক্ষমতাহীনতা ডাক্তৰি
পৰীক্ষাৰদ্বাৰা সাব্যস্ত হৈছিল আৰু যেতিয়া সুবজ্জিতৰ বুকুৰ মাজত
মুৰটো গুজি দি কান্দোনত পাগলিনী হৈ উঠা মনোবমাই কৈছিল,
“সুবজ্জিত মই মত দিছোঁ তোমাৰ দ্বিতীয় বিবাহৰ কাৰণে।” একে

উদ্ভেজনাৰে সুবজ্জিতে কৈছিল “দ্বিতীয় বিবাহৰ প্ৰতি তোমাৰ ইমান যদি আশা তেনেহলে আগতে বিধৱা হৈ লোৱা। মই কিমান একাচেকা মানুহ জানি লবা।” মনোৰমাই চকুৰ পানীৰে সুবজ্জিতৰ বুকু ধুৱাই দিছিল। সেইদিনাৰপৰা তেওঁলোকৰ কোনোৱেই দ্বিতীয় বিবাহ বা বিধৱা হোৱাৰ কথা উল্লেখ কৰা নাছিল। কিন্তু বসিকতা কৰিছিল। যেনেকৈ অলপ আগতে ফুলমণি প্ৰসঙ্গত স্বামীক খোচা দিছিল।

“সু, মাৰ্দাৰটো বাক বাদ দিলোঁ। কিন্তু ফুলমণিৰ ফুল চুব কৰিলে চুবৰ অপবোধত জেল খাটিব লাগিব।” কথাখিনি হাঁহিভৰা ছুটামিৰে কয়। এনে বসিকতা সুবজ্জিতে সহ্য কৰিব নোৱাৰে। মনোৰমাব বাহিৰে আনৰ লগত সামান্যভাৱে ধেমালিৰ খাতিবত মনোৰমাই নিজে বগৰ কৰিলেও সুবজ্জিত খঙত একো নাই হৈ যায়। এতিয়াও কলে “তুমি অকলে ভাত খোৱাগৈ। মোৰ এতিয়া ভোক লগা নাই। কোটটো দিয়া মই চেম্বাবলৈ যাওঁ।” কিবা কথাত খঙ উঠিলে ভাত নাখাওঁ বুলি কোৱা বেমাৰটো সুবজ্জিতৰ ক্ষেত্ৰত বহুত পুৰণি।

“চেম্বাবত ফুলমণিক বহুৱাই থৈ আহিছা নেকি?” আকৌ মনোৰমাব মুখত ছুটামিৰ হাঁহি।

সুবজ্জিতে কোট নিপিদ্ধাকৈয়ে খঙৰ চাটত কমটোৰপৰা ওলাই বাব ধৰোঁতেই পিছপিনৰপৰা হাতখনত থাপ মাৰি ধৰি মনোৰমাই কয়, “তুমি ধেমালিও হুবুজা নে? তোমাৰ দ্বিতীয় বিবাহ হলেও মোৰ লগতেই যে হব লাগিব।” মনোৰমাব চকুপানী টপ টপকৈ পৰিছিল। সুবজ্জিতে মনোৰমাক বুকুৰ মাজলৈ টানি আনি মুখত মুখ লগাই কলে, “তোমাৰ লগততো মোৰ দৈনিক বিবাহ হয়। এই হিচাপত পাঁচ বছৰত বছৰে ৩৬৫ দিন হিচাপত, আমাৰ বাক কিমানবাৰ বিবাহ হ’ল হিচাপ কৰাচোন।

“এওঁ বৰ ডাঙৰ মৌখিকটো দিছে! বাক আজিৰ দিনটোৰ কাৰণে মোকে ফুলমণি বুলি ভাবি লোৱা।”

এইবাৰ কিন্তু সুবজ্জিতৰ ধৈৰ্যচ্যুতি ঘটিল। একেকোৰেই তেওঁ

বাহিবলৈ ওলাই আহি জেলগেটৰ ভিতৰ পাগেহি। চেহাবত কিছুসময় বহাৰ পিছত দেখে যে ঘৰত কাম কৰা ল'ৰাটোৱে হাতত চিঠি এখন লৈ আহিছে। খঙতেই সোধে, “কিহব চিঠি ?”

“চাব, আইদেৱে দিছে।”

চিঠিখন মাত্ৰ এশাবীৰ ; সন্দোধান কৰা নাই, তলত কাৰো নামো নাই। কিন্তু আখৰখিনিয়ৈ কয় যে এইখন মনোৰমাই লিখিছে—
পাঁচ বছৰৰ আগতে বিবাহৰ আগতে যেনে আখৰেৰে লিখিছিল, ঠিক তেনে আখৰ। পাঁচ বছৰৰ আগতে লিখাখনৰ লগত এইখন চিঠিৰ আকাশ পাতাল পাৰ্থক্য। এইখনত মনোৰমাই লিখিছে “তুমি যদি জ্বীহীনা হব নোখোজা তেনে হলে তোমাৰ প্ৰেমিকাৰ ওচৰলৈ একমিনিটে গুচি আহাঁ।” সুবক্তাব খঙ উঠিল নিজৰ ওপৰতেই, ইমান খঙাল হলে সংসাৰ চলে নে ?

জেলৰ ভিতৰৰ চেহাববপৰা কোৱাৰ্টাৰটো প্ৰায় এক মিনিটেৰে বাট। ভিতৰ সোমাই দেখে যে মনোৰমাই ধুনীয়াজনী হৈ বেডকমৰ কাষৰ খিৰিকীখনৰ ওচৰত থিয় হৈ বাহিবলৈ চাই আছে। সুবক্তা কাষলৈ অহা গম পাই মনোৰমাই কলে, “এতিয়াও প্ৰেমিকৰ ভাব যোৱা নাই। পাঁচ বছৰৰ আগৰ দৰে ঠিক ঘৰীৰ কাঁটাই কাঁটাই লগধৰাৰ নিয়ম।” চাৰিখন ঠুঠ এখন হৈ গৈছিল। নবীনৰ মাততহে নিস্তকতা ভংগ হ'ল, “আইদেউ ভাত সজালোঁ।”

কুলমণিৰ দেউতাক লক্ষ্মণৰ বৰুৱা ছবাবোগ্য ব্যক্তি, প্ৰায় এবছৰ কাল শয়্যাগত হৈ আছিল। ১৯২১ চনৰেপৰা স্বাধীনতাৰ আন্দোলনত কেইবাবাৰো জঁপিয়াই পৰিছিল, ভিন ভিন সময়ত প্ৰায় চাৰে চাৰি বছৰ কাল জেলত কটাব লগা হৈছিল। দেশৰ আন্দোলনৰ খাতিৰত কেইবাবাৰো ওকালতিৰ

ব্যৱসায়বপৰা অল্পপছন্দিৰ হেতু আৰ্থিক কষ্ট স্বীকাৰ কৰিব লগা হৈছিল। কিন্তু স্বাধীনতাৰ পিছত অৱস্থা হিৰ হ'লত আকৌ ওকালতিৰ ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰিলে। . তেতিয়া তেওঁৰ একমাত্ৰ ধ্যান হ'ল ল'ৰাটো আৰু ছোৱালীজনীক সুশিক্ষিত কৰি দেশৰ শুনাগৰিক স্বৰূপে গঢ়ি তোলা। একমাত্ৰ ল'ৰা বহুদূৰে সুখ্যাতিৰে ইণ্ডিনিয়াৰিং পাছ কৰি চৰকাৰী চাকৰিত সোমাল। বোৱাবীজনী ঘৰলৈ আনোতে যে কিমান আনন্দোৎসৱ হৈছিল। চাকৰি জীৱনৰ কাৰণে পুতেক বোৱাবীয়েক দূৰত থাকিব লগা হৈছিল। ঘৰত একমাত্ৰ ছোৱালী আৰু পৰিবাৰ।

ডিষ্টিংছন লৈ বি. এ. পাছ কৰি উঠাৰ পিছত বৰুৱাই ছোৱালী জনীক কলে, “আই তই এম. এ. পঢ়। ইংৰাজী বিষয়তেই দেখোন নাম লগাব পাৰ। ইংৰাজীত এম. এ. পঢ়াটো মোৰ জীৱনত হৈপাহ হৈ ব'ল। তোৰ যোগেদিয়ে মোৰ সপোন ফলৱতী হওক।^{১০} তই কি কৰা মইনা?”

ফুলমণিৰ লগত দেউতাকে বন্ধুৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰে। শাস্ত্ৰত ধোঁল বছৰৰ পিছত পুত্ৰকহে মিত্ৰৰ দৰে আচৰণ কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিছে। লক্ষ্যৰ বৰুৱাই কিন্তু জীয়াবীৰ ক্ষেত্ৰতো একে নীতিকেই বৈষম্য নবৰখা কৈ চলাই আহিছে। ফলত মাকতকৈ দেউতাকৰ ওচৰত ফুলমণি বেছি সহজ।

কয় দেউতাকৰ কাষত বহি মূৰ পিটিকি পিটিকি আৰু কপালত হাত বুলাই ফুলমণিয়ে দেউতাকক কয়, “দেউতা, মই পঢ়িবলৈ গলে তোমাক কোনে চাব? মাইতো পাকঘৰখনকে এৰিব নোৱাৰে। তুমি যে মাই নাবান্ধিলে একো বস্তুৰে সোৱাদ নোপোৱা। বোঁহঁত ঘৰত থকা হলেও মই এৰি যাব পাৰিলোহেঁতেন। এতিয়া আৰু নপঢ়ো দেউতা। তোমাৰ ভাল হৈ গলে নাইট ষিকটৰ ল কলেজতে পঢ়িম বুলি ভাবিছোঁ।”

“কিন্তু তই ইংৰাজী পঢ়াৰে কল্পনা মই ইমান দিনে কৰি আহিলোঁ। মোৰ সপোনটো জানো দিঠকত পৰিণত নহ'ব?”

“কিয় দেউতা মই ওকালতি পাহ কৰি তোমাৰ প্ৰকেছনকে লয়
বুলি ভাবিছোঁ। তোমাৰ আশীৰ্বাদেৰে ইয়াত সকলতা লভিব
নোৱাৰিম জানো?”

“পাগলী ছোৱালী, তই কিয় ওকালতি কৰিব লাগিছে। পিছত
কি কৰ নাজানো। কিন্তু মই থাকোঁতেই তোৰ বিয়াখন দি
ঘোৱাৰ কাৰণেও মোৰ বৰ চিন্তা হয়।”

কিছু সময় মোন হৈ থাকি ফুলমণিয়ে কয়, “দেউতা, মোক ঘৰ-
পৰা পঠিয়ানলৈ তুমি ইমান চিন্তা কৰিব লাগিছে কিয়? মই বোলে
ঘৰত এবাতি নাথাকিলেও তোমাৰ বেয়া লাগে। এতিয়া আকৌ
বিয়া দি দূৰ কৰিব খুজিছা। তোমাৰ মৰমটো বুজিছো যোৱা।”

এনেতে মাকে ভিতৰৰপৰা আহি মাত লগালে, “আপুনি
নো কি ফেচকেচাই আছে ছোৱালীজনীৰ লগত। ঔষধখিনি
খালে নে?”

“তুমি নাহিলে ঔষধ নাখাওঁ বুলিভো জানাই। তুমি অহালৈকে
বৈ আছিলোঁ।” মাক অহাত দেউতাকৰ কোঠাৰপৰা ফুলমণি আঁতৰি
প’ল। তাই জানে যে দেউতাকে প্ৰায়ে মাকৰ হাতৰপৰাহে ঔষধ
খায়। সংসাৰ সম্পৰ্কে বুজন হৈ উঠা ফুলমণিয়ে জানে যে বয়সে মাক
দেউতাকৰ মৰমক জয় কৰিব পৰা নাই। দেউতাকে কগীয়া শয্যা-
পৰা মাকলৈ বাট চাই থাকে আৰু মাকেও সময় পালেই একে
কোবে দেউতাকৰ ওচৰ পায়হি। ফুলমণিয়ে পৰিস্থিতি বুজি আঁতৰি
যায়।

“তাইৰ লগতনো আপুনি বিয়াৰ কথা পাতিব পায় নে?
বোৱাৰীৰপৰা চিঠিখন পোৱাৰ পিছত ময়ে তাইক সুধিম বুলি
ভাবিছিলোঁ। আপোনাক এৰি পঢ়িবলৈও যাৰ নোখোজে। বাহি
জোৰা আহিলে বিয়াখনকে হৈ যাওক।”

“কণুমায়ে নো কি লিখিছে? তুমি দেখোন মোক কোৱাই
নাই?”

“বোৱাৰীয়ে লিখিছে যে বন্ধৰ বোলে ডাক্তৰ বহু এজন আছে,

নীলাঞ্জন হাতবিকা নামৰ। অলপ মাত্ৰ জাতবহে ইকাল সিকাল।
 আভিকালিতো জাতপাতৰ বিচাৰ সন্ধান নাই। ল'ৰাই ইয়াৰে
 মেডিকেল কলেজত চাকৰি কৰে, দেখিবলৈও বেছি ভাল যেন লাগে।
 কটোও এখন পঠাইছে চাওকচোন।”

লিপিকাৰ হাতৰপৰা ফট'খন লৈ লক্ষেশ্বৰ বকুৱাই কয়, “যোৰ
 চচমা যোৰ দিয়াচোন।” দুৰ্বল হাতেৰে বিতচকুয়োৰ পিন্ধি কিছুসময়
 চাই থাকি উত্তৰ দিয়ে, এৰা ল'ৰাটো দেখাত বেচ ভাল। আমাৰ
 মাজনীৰ লগত মিলিব। ল'ৰাৰ মত সম্পৰ্কে বোৱাবীয়ে কি
 লিখিছে?”

“এক হিচাপত ল'ৰাই মত দিছেই। ফুলমণিৰ কটোখন দেখিয়েই
 বোলে মত দি পেলালে। ল'ৰাৰ মাক-দেউতাকেও আপোনাক
 বোলে জানে, তেখেতসকলৰো বোলে মত আছে। নীলাঞ্জনে হেনো
 কৈছে যে বি. এ. পাছ ধুনীয়া বোৱাবী এজন পাবলৈ তেওঁলোকে
 হেঁপাহ কৰি আছে। বোৱাবীৰ লগতে আমাৰ বড়য়ো ছুলাইনমান
 লিখিছে। আমাৰ মত জানিব পাৰিলে বোলে নীলাঞ্জনৰ দেউতাকে
 নিঃমত ছোৱালী খুজি প্ৰস্তাৱ দিব।”

লিপিকাই কথাখিনি বহুত আগুৱাই আনিছে। গিৰিয়েক
 আজি আছে, কাইলৈ নাই, গৃহস্থ ঘৰত থকা অৱস্থাতে যদি ছোৱালী
 উলিয়াই দিয়াৰ দায়িত্বটো পালন কৰিব পাৰে তেনেহলে ডাঙৰ চিন্তা
 এটা আঁতৰিব।

“লিপি, তুমি ফুলক পঠিয়াই দিয়াগৈচোন। তাইৰ লগত ময়ে
 কথা হৈ চাওঁ।”

“চাব আকৌ যেনে অভিমানী ছোৱালী কেনেবাকৈ না কৰিব
 লাগিলে বিপদ হ'ব।”

ফুলমণিৰ আঁৰ কৰি আনৰ কথা শুনাৰ অভ্যাস নাছিল। মাক
 দেউতাকে কথা পাতিলেতো সেইকালে মনেই নকৰে। অৱশ্যে মাজৰ
 কোঠাৰ আলমাৰিটোৰপৰা এখন কিতাপ আনিবলৈ যাওঁতে কথাৰ
 আঁত ধৰি বিয়া-বাকব কিবা কথা হৈছে বুলি গম পাইছিল। মাক

পাক ঘবলৈ যোৱাৰ পিছত আহি বাপেকক স্মৃছিলে, “দেউতা, তুমি বোলে চমন দিছিল।”

“আইজনী, মোৰ ওপৰতহে চমন জাবী হৈছে। সেই কাৰণেই ভাবিছিলোঁ যে সিপুৰীলৈ যোৱাৰ আগতে তোক যদি এজন উপযুক্ত ল’ৰাৰ হাতত গটাই যাব পাৰোঁ।”

“মোক তুমি যমদূতৰ হাতত নগতালেও হব” এই বুলি কৈ দেউতাকৰ বিছনাৰ ওচৰতে ফুলমণি চকীখনত বহি পৰে।

“মাৰ বোধহয় যমদূতৰ হাততহে পৰিছিল ?”

“কিয় দেউতা, তুমি সাক্ষাৎ দেৱতা। মাই তোমাক স্বামীদেৱতা হিচাপে পাই ধন্ত।”

“ভেনেহলে আমি তোৰ কাৰণে এজন দেৱতা আনিছোঁ, তই যদি আপত্তি নকৰ, আমি কামত আগবাঢ়িব পাৰোঁ।”

“বুজিছা দেউতা, যমে নিলেও নিয়া, জোৱায়ে নিলেও নিয়া। তোমালোকৰ কথাত মই জানো কেতিয়াবা আপত্তি কৰিছোঁ ?” এই বুলি কৈ ফুলমণি কোঠাটোৰপৰা আঁতৰি যায়গৈ।

লিপিকা সোমাই আহি কয়, “মই নকৈছিলোঁ নে, তাই আমাৰ বাছনিত আপত্তি নকৰে। নীলাঙ্গনে ইয়াৰে মোডিকেল কলেজত কাম কৰে। তেওঁক এবাৰ চাহ খোৱাৰ চলেৰে মাতি পঠালে কেনে হয়।”

“লিপি, তোমাৰ কথাতো মই কেতিয়াও আপত্তি কৰা নাই। এই ত্ৰিশ বছৰে কৰিছোঁ জানো কোৱাঁ ? অলপ ওচৰলৈ আহাচোন।”

ঘৈণীয়েক ওচৰলৈ আহিলত হাতখনত ধৰি কয় বকুৱাই গালত হাত ফুৰাই ক্ষীণকঠেৰে সোধে, “লিপি আমাৰ দিনবোৰ বাক মনত পৰে নে ? তোমাৰ মুখখন দেখিলে আমাৰ মধুৰ দিনবোৰৰ কথা মনত পৰে।”

লিপিকাৰ গালেদি ছুখাৰি চকুলো বৈ গৈছিল। স্বামীৰ মুখৰ ওচৰলৈ মুখখন আনি কয়, “আপুনি আদেশ দিয়ক মই নীলাঙ্গনক এবাৰ মতাই অনাৰ ব্যৱস্থা কৰোঁ।”

‘ক’ৰা, বোৱাৰীহঁতলৈও খবৰ দিয়া। ছদিনমানৰ কাৰণে ছুটি
লৈ আহক।”

“মই সিহঁতলৈ আজি টেলিগ্ৰাম কৰিছোৱেই। ফুলেই কন’-
গ্ৰামটো কৰি দিছে।”

তিনি

ফুলমণিহঁতৰ জইংকম। বন্ধেৰে
নীলাঞ্জনৰ লগত ল’ৰালি কালৰপৰা আৰম্ভ কৰি নানা বিষয়ে পজ
কৰি হাঁহিব বগৰ তুলিছে। নীলাঞ্জনক কয়, “তই ভাই বৰ চিৰিয়াচ।
তই কিবা চাকৰিৰ ইণ্টাৰভিউ দিবলৈ আহিছ নেকি? ফুলত
পঢ়োঁতেতো ইমান গহীন নাছিলি! চাবলৈ আহিছ মোৰ ভনীক,
কিন্তু তইহে কইনাৰ ভাও লৈছ দেখোন।”

নীলাঞ্জে কি কওঁ কি নকওঁ ভাবি থাকোঁতেই কগুৱে আহি
বন্ধেৰক কপট ভংগনা কৰি কয়, “তুমি বাক ফুলৰ দিনৰ বন্ধু হ’ল
বুলিয়ে এওঁক ইমান আমনি কৰিব লাগে নে? ডাঃ হাজৰিকা এওঁৰ
কিছুমান বিচাৰত এতিয়াও শৈশৱ পাৰ হোৱাই নাই।”

নীলাঞ্জে উত্তৰ দিয়ে, “মোতকৈ আপুনি সৰু যদিও নিশ্চয়
আপোনাক নবো বুলিব লাগিব?”

“অঁতো, সামাজিক মৰ্যাদা ক’লৈ যান? আগৰ দিনত বৌ-শাহুৰ
ওচৰত বোলে দৰাই আঠুও লৈছিল।”

কৈছিল মিচিকিয়া হাঁহিৰে। কিন্তু নীলাঞ্জনৰ পিছৰ কথাখিনি
শুনি এইবাৰ কগুৱে লাজত মুচকচ যোৱাৰ অৱস্থা। নীলাঞ্জে কৈছিল,
“মই বাক সময়ত এহাত মাটি চেলেকিবলৈ দিলেও বাধ্যত পৰি
হোৱালী পোৱাৰ খাতিৰত সেইটো কৰিব লাগিব। কিন্তু বন্ধেৰক
ল’ৰালি কালৰ কথা কৈ এনে অপমান কৰিলে আপোনাৰ গাতো
বোধ হয় লাগিব। আপোনালোকৰ নিজৰ হোৱালীজনী বৰ মৰম

লগা হৈছে। তাইক দেখাব নিহত অজপ আগতে বহুত মই
কৈছিলোৱেই যে সি পৌকৰ প্ৰমাণ কৰিব পাৰিছে।”

“আপোনালোক বহুত, মই চাহব যোগাব কৰোঁগৈ।” এই বুলি
লাজত বঙাচিঙা পৰি কণ্ঠে ত্ৰাইকমবপৰা অন্তৰ্ধান হয়।

নবোৱেকৰ তদাবকিত চাহব ত্ৰৈখন লৈ আহে তললৈ মূব কৰি
ফুলমণিয়ে। চাহ-মেলব খাত সজাব ইতিমধ্যেই টেবুলত সজাই
ৰোৱা আছিল। কণ্ঠে অজপ আগতে নিজে লাজত পৰা ঘটনাৰ
শুকৰ পাতলাবলৈ কৈ উঠে, “ডাঃ হাজৰিকা, ইয়াত চাহকাপৰ বাহিৰে
বাকী সকলো বস্তু আজি পুৱাবেপৰা পাকঘৰত বহি বহি বাটলৈ চাই
চাই ফুলমণিয়েহে কৰিছে।”

নীলাঞ্জে উত্তৰ দিয়ে, “বহুত মোক কৈছিলেই আপোনাৰ নন্দে
বোলে ঠিক এনে এটা দিনত আপুনি কৰাব দৰেই কৰিছে।”

সকলোৱে হাঁহিলে। নীলাঞ্জেও নিমিষতে ফুলমণিৰ লাজুকীয়া
মুখখন চাই ললে। তেওঁৰ বিচাৰত ভুল হোৱা নাই। এইজনী
ছোৱালী যেন সাক্ষাৎ তিলোত্তমা।

“বৌ, মই বাক এতিয়াবেপৰা মান ধৰিছোঁ। কিন্তু এইটো
দ্বিপাক্ষিক। মোকো মান ধৰিব লাগিব।”

“বোৱেকে আকৌ কেনেকৈ মান ধৰে?”

“কিয়, সামাজিক মৰ্যাদা মতে নন্দ জোঁৱাইক কোনোবাই
বিলাতী কায়দাত মিঃ অমুক, ডাঃ তমুক বুলি মাতে নেকি?”

কণ্ঠে মানব মৰ্যাদা পাই আগৰ অস্বস্তিকৰ পৰিস্থিতিটো
পাহৰি কয়, “বাক মই যি বুলি মাতে। মাতিম। কিন্তু মই
আপোনাক ভূমি বুলি মাতিব নোৱাৰোঁ। বয়সবোতো এটা মৰ্যাদা
আছে। তাতে আপুনি প্ৰথম শ্ৰেণীৰ ডাক্তৰ।”

সামাজিক মৰ্যাদা আৰু বয়সৰ মৰ্যাদাৰ বাদান্তবাদ চলি
থাকোঁতে বন্ধেৰে কৈ উঠে, “কণ্ঠ তোমাৰ মোৰ লগত ডৰ্ক কৰি
কৰিও আহনি লগা নাই নে? একেদিনাই দেখোন নীলক বস্ত্ৰতা
স্বীকাৰ কৰাৰ থুছিছ।”

“কটো দেখিয়েই বিবশ হৈ যায় সেইজন পুৰুষ বশবৎ হবই হব, চাই থাকিবা। তিবোতা সেকণা বুজি বাক নকলো।”

নীলাঙ্গন আৰু ফুলমণি ছয়ো লাজতে তলমূৰ কৰে। চকুৰে ইচ্ছিত দি কণুৱে কয়, “মই বাক ভামোল পাণব বটাটো আনোঁপৈ। আপোনালোকে কথা পাতক।”

কিছুসময়ৰ পিছত বস্ত্ৰধৰো কিবা কথাৰ অন্তহাতত ডুইংকমবপৰা ওলাই যায়। কোঠাটোত নীলাঙ্গন আৰু ফুলমণি অকলে। ফুলমণিয়েই প্ৰথমতে মাতে, “আপোনাক আৰু একাপ চাহ দিম নেকি?”

নীলাঙ্গনে কয় “হওক তেও, নিমাতীকন্তাৰো মাতিব জানে। মই ভাবিছিলোঁ ইমান ধুনীয়া ছোৱালীজনী চামোন হৈ আছে কিয়।”

ফুলমণিয়ে চাহৰ কাপটো টেবুলত থব খোজোঁতে নীলাঙ্গনে কয়, “আমি হাতে হাতে দিলেহে খাওঁ।”

“কাবোবাৰ হাতখন চুটি হলে অৱশ্যে হাততেই তুলি দিব লাগিব।”

“গোটেই মাহুহজনীকে যেতিয়া হাতত তুলি দিয়াৰ আয়োজন চলিছে, তেনে অৱস্থাত চাহৰ কাপটো হাতত তুলি দিলে মহাভাবতখন অন্তৰ্ভূ হব নেকি?”

ছয়োৰে মাজত প্ৰথম কথা-বতৰাখিনি হৈছিল অন্তৰ্ভূ স্বৰত। এনেতে বস্ত্ৰধৰে প্ৰায় নাটকীয় ভঙ্গীত বেগাই আহি সোধে, “হেৰ’ নীল, মই ভাবিছিলোঁ তইওৰ কথাৰ কেলকলনিত বাকীবোৰ থাকিবই নোৱাৰা হব।”

“দাদা” ফুলমণিয়ে কয় “তুমি চিঞৰি কথা পাতিলে আচৰিত হ’লাহেঁতেন নেকি?”

“নহয় অ’ আকৰি। তইওৰ নিস্তকতাইহে মোক ভবাই তুলিছিল। এই পাৰঙটো যেনেহে মাহুহ। সেই কাৰণে বেগাই আহিছিলোঁ।”

“যোৱা দাদা, তুমি বৰ ছুট” এই বুজি একে লবতে ফুলমণিয়ে ডুইংকমবপৰা ওলাই গ’লগৈ।

“ব’ল, ভই ব’ব জাজত পেলার অ’। বাক, মা-দেউতাক এবাব দেখা কবিব জাগিছিল নহয় ?”

“ব’ল, মা-দেউতা ছয়ো দেউতাৰ কোঠাতে আছে। বুঢ়া বয়সতো ইজনে সিজনক এৰি থাকিব নোৱাৰে।” ব’লুৰ কথাই এনেকুৱা ধবণৰ।

লক্ষ্মণৰ বকৱাৰ কোঠালৈ সোমাই গৈ ছয়োকে সেৱা জনাই নীলাঞ্জন সোধে, “দেউতা, এতিয়া গাটো ভাল পাইছে নে ?”

“আহোঁ আক কোনোমতে! গিছে ডাক্তৰ জোঁৱাই পাবলৈ আশা ৰাখোঁ বুলি বিয়ে-বিয়নীলৈ লিখিব পাৰোঁ নেকি ?”

নীলাঞ্জে উত্তৰত কয়, “আপোনালোকে ফুলমণি আক মোক আশীৰ্বাদ কৰক। মই ব’লুৰ আগতেই কথা দিছিলোঁ। ফুলমণিৰ আপত্তি নাথাকিলে মই প্ৰস্তুত আছোঁ।”

ডুইংকমলৈ ঘূৰি আহি নীলাঞ্জে দেখে যে ফুলমণি অকলে বহি আছে। এইবাবে ফুলমণিয়েই প্ৰথমতে মাতে, “আপুনি বাক নিজে মোক এবাব সোধাৰ প্ৰয়োজন অনুভৱ নকৰিলে কিয় ?”

“কাৰণ সোধাৰ আগতে তোমাৰ চকু আক মুখনিয়ৈ মোক আগতেই উত্তৰ দি দিছিল। মই বুজা উত্তৰটো বাক সঠিক নে ?”

লাজুকীয়া দৃষ্টিৰে চাওঁ নাচাওঁকৈ ফুলমণিয়ে নীলাঞ্জনক কয়, “মই উত্তৰ নিদিয়া হলে, পৰপূৰ্বক ইমান আগ্ৰহেৰে নুখুৱালোহেঁতেন। দাদা-বো আক দেউতা-মাৰ বাছনিত মই আপত্তি কৰাবতো ধৰ্ম নাই। আপোনাৰ প্ৰশংসাত দাদা-বো পঞ্চমুখ।”

“নিজৰ একা ?”

“মই ক’ম দাসীক চৰণত ঠাই দিয়া প্ৰভু।”

“ইমান মধ্যযুগীয়া ভাষাৰে নহয়। কোৱা নীলাঞ্জন, মই তোমাৰ।”

“মই সেইটো মুখত আনিব নোৱাৰোঁ। তোমাক মই তুমি বুলিব নোৱাৰোঁ।”

হাঁহিত ব’ব নোৱাৰা হৈ নীলাঞ্জে উচ্চস্বৰে ক’লে, “তুমি বুলিলাই দেখোন।” ভিতৰ কালে চাই চিঞৰি উঠিল, “অ’ বো, বো, দেখিছে

কুলমণ্ডিয়ে কেনেকৈ তুমি ভাষা আবৃত্তি কৰিলেই। বহুসবোৰো এটা
মৰ্যাদা আছে।”

কপুৱে হাঁহিবেই উত্তৰ দিয়ে, “কেনে মজা, কৈছিলোঁৱে নহয়।
কটো দেখি বশ হোৱা মাজুহ বংশবদ হবই হব। ইস। বিদ্ভা
বেনিবা এওঁৱেইহে কবাবলৈ ওলাইছে প্ৰথম সাক্ষাততে ভাবী জীবনবা
তুমি সম্বোধন। এয়া দেখোন জেট মূগক চেবাই বোৱা আধুনিকতা।”

নীলাঞ্জন কয়, “বোঁ মই জিকিছোঁ। আপুনিও মোক জোঁৱাই
হিচাপে তুমি বুলিলেই। এতিয়া “বাব পাবোঁ বুলি আদেশ দিলেই
আজিৰ ইটাৰভিট শেষ হব বুলি ধৰিব পৰা হব। চাকৰি এটাও
আছে নহয়।”

“কুলমণ্ডিৰ কাৰণে এবোলাৰ কাম খতি হওক দিয়ক।”

বহুসবোৰে কৈ উঠে, “কপু, তুমি বৰ কেপেৰি পাতি ল'ব পাবা।
নীলাঞ্জনক যাবলৈ নিদিয়া কিয়?”

নীলাঞ্জে ইফালে সিফালে চোৱাচুৱি কবোঁতে কপুৱে মাত লপায়,
“কুলমণ্ডিক বিচাৰিছে নেকি? তাই এতিয়া দেউতাকৰ গুৰুবাৰ।
ভাত্তৰ হৈয়োভো শহুৰেকক এবাব চাব নোৱাৰিলে, প্ৰথম দিন
হলেও। বাক আপোনাক আক বাখি নখওঁ।”

“মই আহিলোঁ বো।”

“নীলাঞ্জন, কাইলৈ আকো এবাব আহিবা নে?”

বহুসব, কপু, নীলাঞ্জন সকলোৰে মুখত ভূপ্তিপূৰ্ণ এক অব্যক্ত
হাঁহি। “যিবা আজ্ঞা বো-শাহ” বুলি কৈ উত্তৰলৈ উপেক্ষা নকৰি
নীলাঞ্জে ওলাই গ'ল।

২৪

কপুইত থাকোঁতেই নীলাঞ্জনৰ মাক-
দেউতাক আহিছিল হোৱাজী চাবলৈ আৰু খুজিবলৈ। ইতিমধ্যে
ল'ৰা-হোৱাজীৰ মন দিয়া-দিনি হৈ গৈছে, মাত্ৰ লোকাচাৰ হিচাপে

নতুন বিভিন্ন অবলৈ ডেউলোক আহিছিল। নীলাজ্ঞনৰ বাকৈ এনে
কপৱতী গুণৱতী বোৱাবীক পাবিলে যেন লগতেই লৈ যাব। কিন্তু
বিয়া নাপাতিলেতো নিব নোৱাৰি। সেই বাবে সম্বন্ধটো পকা কৰি
বোৱাব উদ্দেশ্যে আঙঠিকে পিন্ধাই গ'ল— উৎসাহৰ অতিশয্যত
হুটাকৈ আঙঠি হুহাতে। মাকৰ লগত নীলাজ্ঞন বেহ সহজ। আঙঠি
পিন্ধোৱা অনুষ্ঠানৰ আগদিনা মাকৰ হাতত এটা ডাঙৰ চাৰিচুকীয়া
পেকেট দি কৈছিল, “মা দেউতাই নেদেখাকৈ এই পেকেটটো
তোমাৰ ভাবী বোৱাবীক দিব পাৰিবা নে?”

“ভই বস্ত্ৰ দিবলৈ আবস্ত কৰিছই নেকি?”

মাকৰ হাঁহিত নীলাজ্ঞনৰ লাজ লাজ লাগি কৈছিল, “এই
প্ৰথমবাৰ দিব খুজিছো, তোমাৰ সহায়ত।”

নীলাজ্ঞনে পঠিয়াছিল এটা বেঙুনীয়া বঙৰ চেট, কপালৰ কাৰণে
বেঙুনীয়া টিপ আৰু সেই বঙৰ শাৰী, ব্ৰাউজ, চেণ্ডেল। পেটি-
কোটটো দেখি ফুলমণিয়ে মৰমতে খং উঠি গৈছিল ইমান অসভ্য।
“তুমি যদি ইমান জানাই ভেনেহলে ত্ৰা এটাও নপঠালা কিয়?”
“বেচাইজব হয় বুলি।” ভাবী শহৰ-শাহ বোৱাব পিছত নিজৰ
কোঠাৰ দুৱাৰ বন্ধ কৰি নীলাজ্ঞনৰ সামগ্ৰীৰে নিজকে সজোৱাৰ পিছত
ফুলমণিয়ে নিজৰ মনতে প্ৰশ্ন কৰিছিল আৰু নিজেই উত্তৰ দিছিল।

আবেলি নীলাজ্ঞন আহি দেখে যে ফুলমণিয়ে ধুনীয়াজনী হৈ
ডুইংকমত বহি আছে, হাতত এখন কিতাপ। কিন্তু সহজেই অনুমান
কৰিব পাৰি যে হাতত কিতাপ থাকিলেও চকু আছিল আলিবাটৰ
পিনে। নীলাজ্ঞন অহা দেখি উত্তল থুঙল ভাব লৈ পঢ়াত মন দিয়ে।
নীলাজ্ঞনেও বুজিছিল যে ফুলমণিয়ে প্ৰতীকাত আছে, বিশেষকৈ
আঙঠি পিন্ধোৱা অনুষ্ঠানটোৰ পিছত।

“আজি দেখোন ফুলবাণী হৈ আছা।”

“উপায় আছে নে? মই বেঙুনীয়া বং ভাল পাওঁ বুলি কোনে
সংবাদ দিলে?”

“মনস্ত বং লাগিলে মনৰ বং মানুহে নিজেই বিচাৰি পায়। বাক,

মই নিজে তোমাক এটা উপহাৰ দিবলৈ আহিছোঁ।” এই বুলি বেঙ্গুনীয়া পাখৰ লগোৱা আঙুঠি এটা, ফুলমণিৰ বাওঁহাতৰ আঙুলিত পিন্ধাই দি কলে, “এইটো আমাৰ আইতাৰ দিনৰ আঙুঠি। স্বৰৰ প্ৰায় বোৱাবীয়ে বোলে পিন্ধিব লাগে মায়ে মোক কৈ গৈছিল যে এইটো হেনো মই নিজে পিন্ধাব লাগে। আমাৰ পৰিয়ালৰ বিশ্বাস যে এই আঙুঠি লগত থাকিলে হাজাৰ বিপদেও একো ক্ষতি কৰিব নোৱাৰে। সেই বিশ্বাসতে মই এইটো তোমাক পিন্ধালোঁ।”

মনৰ অপাৰ আনন্দত ফুলমণিৰ চকুপানী ওলাই প’ল। নীলাঞ্জনক সেৱা এটা জনাই ক’লে, “তুমি লগত থাকিলে মোক কোনো বিপদেই চুব নোৱাৰে বুলি মোৰ বিশ্বাস আছে। এই কাৰণেই যুহুৰ্ত্ততে সেই সিদিনা তোমাৰ পদপ্ৰান্তত নিজকে সমৰ্পণ কৰিছিলোঁ। মোক বন্ধা কৰিবা তুমি। কিন্তু ইমান সুখ জানো মোৰ সল্ল হব?”

“দেউতাক চাই আহোঁগৈ ন’জা।”

লক্ষেশ্বৰ বকুৱাই “বাপা আহিছা” বুলি সন্মোহন কৰি বহিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। “তোমাৰ মাৰা-দেউতাবাৰ লগত কথা-বতৰা হৈ বব সন্তোষ পালোঁ। মোৰো শৰীৰ কিছু সুৰ্ত্ত হৈ উঠিলে ছমাহমানৰ মূৰতে বিয়াখন পাৰ্চোঁ বুলি ভাবিছোঁ।”

নীলাঞ্জে মাথোন কয়, “আপোনালোকৰ ব্যৱস্থাই আমাবো ব্যৱস্থা হব, দেউতা।”

“তোমাৰ ঔষধবোৰ খাই মই আগতকৈ বাক পাইছোঁ। মোৰে ভাগ্য তোমাৰ দৰে জোঁৱাই এজন পাইছোঁ।”

“ভাগ্য মোৰহে, আপোনাৰ ছোৱালী বব গুণৱতী।”

ইয়াৰ পিছত চাহ খাবলৈ বুলি ফুলমণিৰ কোঠালৈ আহোঁতে আলফুলকৈ টেবুলখনত বস্তু সজাই দি ফুলমণিয়ে কৈ উঠে, “দেউতাব আগত দেখোন বব গুণ বখানিলা। অকল গুণৱতীহে, আমাৰ কপেই নাই নহয় নে?”

নীলাঞ্জে উত্তৰ দিব খোজোঁতেই লিপিকা কমটোলৈ সোমাই

আছি জীৱেকক সোধে, “চাহবোৰ চাণৈ ঠাঙাই হৈ গ’ল। তাই তুমি দেউতাবাৰ কোঠালৈ বাওঁতেই গৰম কৰি আনিছিল।”

“নহয় মা, ঠিকেই আছে। অ’ আমাৰ মাই আপোনাৰ ধূম প্ৰশংসা কৰিলে।”

“দেখিলা মা, বিয়নীয়ে বিয়নীয়ে প্ৰশংসা কৰে। ল’ৰা-ছোৱালী ক’বোতে সুকাল”—এই বুলি কৈ হাঁহি মুখে নীলাজনেৰ পিনে চায়।

লিপিকাই “এইজনীৰ কথা মুত্তনিছা” বুলি কৈ কোঠাটোৰপৰা ওলাই গ’ল।

নীলাজনে কয় “ফুলবাণী ভোমাৰ দেউতাবাৰ প্ৰতি মোৰ বহু-দিনৰপৰা প্ৰতি আছিল। মানুহজনে দেশৰ কাৰণে ইমান কৰিলে অথচ পিছত একো সুযোগ নলগে, নাপালেও। বড়িবাৰ-বাড়িবাৰ কিছুমানো মন্ত্ৰী সদাগৰ হ’ল। দেশৰ কাৰণে ত্যাগৰপৰা হাজাৰ হাজাৰ মাইল দূৰত থকাবোৰো জাকৈ জাকৈ এম. এল. এ. হ’লগৈ। ইয়াকেই কয়, ‘নেওৰ কটা বাঘ আজি বাজসভালৈ যায়।’

“সেইবোৰ কথানো কিমান কৰা? জানা, দেউতাই মোৰ লগত বহুৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰে। ১৯২১ চনতে প্ৰথমতে অসহযোগ আন্দোলনৰ সময়ত স্কুল এৰা, পিছত নিমখৰ দোকান দিয়া, গান্ধীজীৰ দাণ্ডিযাত্ৰাৰ সময়ত আকৌ আন্দোলনত জঁপিয়াই পৰা, সেইনৈ নানা ঘাত-প্ৰতিঘাতৰ মাজেদি গৈ ওকালতি পঢ়া—এই সকলোবোৰ মোক কৈছিল। দেউতাব বিদ্ৰৱণ শুনি শুনি মই তাৰোঁৰে কেতিয়াবা এটা জীৱন কাহিনীকে লিখিব লাগিব। আজিকালি দেউতাই প্ৰায়ে কয় যে দেশৰ মানুহ ঠিকেই আছে, কিন্তু দেশ চলাওঁতাৰোৰ এক বৃদ্ধন সংখ্যক লোকৰ পদাৰ্থলন ঘটাইছে।”

“নঘটিব কিয়? কথাতে কয় নহয় লাইচেন্স পাৰ্টিট বাজহ কিছুমানৰ কাৰণেহে ‘যোগ্য ভোগ্য বস্তুহুৱা।’

ফুলমণিয়ে সোধে, “তুমি এই চহৰৰ এজন বেছ ধনী ব্যৱসায়ীক চিনি পোৱা নে?”

“বাবুসারীতো বহুত আছে আক ১৯৪৭ চনৰ পিছত বহুতেই
খনী হৈ উঠিল। তুমি আগতে বাজনীতি কৰা আক এতিয়া
বাজনীতি বাবুসার কৰা লোকৰ কথা কৈছা নেকি?”

“যৰা ভেনে এজনেই।”

“যৰা, আজিকালি বামবক্তন যৰা বোলা মানুহজনৰ যৰ নাম।
নিৰ্বাচনৰ সময়ত বহুত টকা চাপে, আক পিছত বাবুসার কৰি দহগুণ
খৰচ গুণ উলিয়াই লয়।”

ফুলমণিয়ে কয়, “অ’ মই ভেঙেৰ কথাকে কৈছোঁ। মানুহজনক
একদম ভাল নাজাগে। দেউতাক দাদা বুলি মাতে কাৰণে আমিও
ভেঙেৰ খুৰা বুলি মাতো। দেউতাব অনুখৰ সময়ত মাজে সময়ে
খবৰ কৰেহি। মোৰ কিন্তু অসহ।”

“কিহ, মানুহ আহিলে কি হ’ল?”

“অসং বাবুসারী কেতিয়াও সং চৰিত্ৰৰ হব নোৱাৰে। ভেঙে
আহিলে যেনেকৈ টেলেকা টেলেকাকৈ চাই থাকে মোৰ খঙেই
উঠি যায়।”

“অনুখৰ সময়ত ভাড়াৰ কাৰণে চলেও মানুহে খবৰ কৰিবই।
তুমিতো মানুহৰ প্ৰতি বেয়া ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰা।”

“দেউতাই মানুহক বেয়া বুলিব নোখোজে কাৰণেই এনে
কিছুমান মানুহক কেতিয়াবা সহ কৰিব লগা হয়।”

নীলাজনে কয়, “অহম্মায়ে বাওক বামবক্তন বৰাবোৰ। এনে
মানুহৰ প্ৰসঙ্গই আজিৰ মধুৰ সন্ধিয়াটোকে মাটি কৰি দিব
খুজিছে।”

ফুলমণিয়ে কৈ উঠে, “ইস বাম্, মইহে বেবেবিবাংবোৰ
উলিয়াওঁ। আক একাপ চাহ আনি দিম নেকি?”

“চাহেবে পেট ভৰিব নেকি?”

“ভেনেহলে মাক কৈ ভাতৰ ব্যৱস্থা কৰোঁ। তুমি আজি
ইয়াতে থাকি বাৰ লাগিব। মই নিজে বান্ধিব। মাই কবলৈ
কৈছিলেই।”

“আজিলৈ খাওক দিয়া। এদেও হুণেও দোটা দিয়া চেও
হিচাপত কি জানি বৰজোঁৱাই হৈ যাওঁগৈ।”

“তেতিয়া হলেতো মোবেই লাভ! নিজৰ বৰ এৰি যাব
নালাগিব।”

“তুমি ইমান আগতীয়াইক ভাবিছা নে? বাৰীপুহলৈ যোৱাৰ
এবছৰমানৰ পিছতহে নিজৰ ঘৰলৈ আহিব লাগে?”

প্ৰসঙ্গটো সতকাই খবৰ নোৱাৰি ফুলমণিয়ে সোধে, “ভাব
মানে? এবছৰৰ হিচাপটোনো কি অৰ্থত?”

নীলাজনে কপট গছীৰ সুবত কয় “মাতৃৰ্ব অৰ্থত।”

“হুই ল’ৰা। তোমাৰ লগত কথাই নাপাতো বোৱা।”

এনে সময়তে মাক লিপিলা আহি কয়হি, “তই কথাই পাতি
থাকিব নেকি? বাপাৰ কাৰণে ভাতৰ বোণাৰ নকৰ নেকি?”

নীলাজনে কয়, “আজি মোৰ হচপিটেলত নাইট ডিউটি আছে
মা। আন এদিনাখন খামহি। আজিলৈ আহোঁ।”

নীলাজন ওলাই যায়। নীলাজন বোৱালৈকে বিবিকীৰে চাই
থাকি বাহিৰৰ জোনাকখিনি ফুলমণিৰ বৰ ভাল লাগি গৈছিল।
এনেকৈ দিনে দিনে জীৱনত যাতে জোনাক আহি থাকে, জোনাকৰ
স্নিহুতাই যাতে তেওঁলোকৰ প্ৰেম পৱিত্ৰ কৰি থাকে।

পাচ

বাহুবতন বৰা আজিৰ দিনৰ সকল
বাহুহ। এই অকলত দেশপ্ৰেমৰ ঠিকা কৰি ন চহকী হোৱাসকলৰ
তেওঁ অন্ততঃ প্ৰধান ব্যক্তি। নিৰ্বাচন আহিলে তেওঁ বৰ কৰ্ম স্তম্ভ
হৈ পৰে। মানন কৰ্মতা লব পৰা মজক ধনে-ধনে সহায় কৰিলেতো
খবচ নহয়। ব্যৱসায়ী ভাষাত ই ‘ইন্ভেষ্টমেণ্ট’ উপযুক্ত বিনিয়োগ।

বহুজনক সমষ্টি কবিৰ নোৱাৰিলে ঠিকা-ঠুকলিও পোৱা নাযায়, বিল
পাহ কৰোঁতেও অকিচলৈ ঘবপৰা বহুত বাৰ তাঁত ৰাতি কাটিব
লাগে। দীৰ্ঘদিনৰ অভিজ্ঞতাৰ পিছত তেওঁ কায়দাবোৰ খিকি
লৈছে। দেৱ-দেৱীৰ পূজাতেই যিহেতু প্ৰসাধ আৰু ভোগ আগবঢ়াব
লাগে তেনেকৈয়ে 'নতুন সমাজ'ৰ লক্ষ্যৰ বৰপুত্ৰসকলকো সমষ্টি
কবিৰ লাগিব। এনে সমষ্টি সাধনৰ কলো চমৎকাৰ। আধা সজা
ঘটাউকিৰ বাবদ পুৰা টকা পোৱা যায়, মলং নোহোৱাকৈয়ে বিল পাহ
হৈ যায় আৰু বালি চিমেন্ট খিলঙটিৰ পৰিমাণৰ অলপ হেৰুকে
কৰিলেই বাৰ্ষিক মেৰামতিৰ নামত 'বেকাৰি' ব্যৱসায় এটাও হৈ
থাকে।

পঞ্চাচৰ দেওনা পাৰ হোৱা বৰা বিপন্নিক। ল'ৰাটো হায়াৰ
চেকেণ্ডৰী স্কুলত পঢ়ে, ছোৱালীজনী কলেজত। স্কুলমণ্ডিতকৈ
স্বচ্ছবহানবহে সৰু। বিধৱা পেহীয়েকে ঘৰখন চলায়। বন্ধাবঢ়াত
সহায় কৰিবলৈকেতো তিনিবছৰৰ আগতে ঘৈণীয়েক ঢুকুৱাৰ পিছত
নিজক বাহু হিচাপে পেহীয়েকক বিচাৰি আনিছিল। সনাতন ঠিন্ধু
সমাজখনত বিধৱাঞ্জনীৰ দৃষ্টিৰে কিমান বে উপকাৰ সাধন কৰা হ'ল।
বিধৱাসকলক ৰাখি খোৱা হ'ল আত্মীয়সকলৰ সহায়ৰ কাৰণে।
চকুচৰহা লোকে ইয়াক কয় দাসত্ব, কিন্তু বিধৱাই বে আত্মীয় পায়
তাকতো আনে নুবুজে। বৰাই ভাবিচিন্তিয়ে পেহীয়েকক আনিছিল
ঘৰৰ ভদাৰকি কৰিবলৈ।

টকাৰ চৌ-চৌৱনি হলে কাৰ নো চিন্তা বিদ্ৰম নহয়? বৰাই
আজিকালি খবৰ কাগজো পঢ়ে—চাকল্যকৰ খবৰবিলাক তেওঁ
খেদি খেদি পঢ়ে। এবাৰ এটা খবৰ পঢ়ি তেওঁৰ মনত এটা নতুন
ভাবৰ উদয় হৈ প'ল। কানাডাৰ পক্ষাশোৰ্ণ বয়সৰ প্ৰধানমন্ত্ৰীজনে
তেওঁতকৈ ২৯ বছৰৰ সৰু ছোৱালী এজনীক বিয়া কৰালে। এইখন
পৃথিৱীতে এটা অংশত তেনে হলে তেওঁৰ দৰে পক্ষাশোৰ্ণৰ বিপন্নিকে
কি মুক্তিৰ 'অবিবাহিত' হৈ থাকিব? তেওঁ মনতে ভাবে, চেষ্টা
কৰাত নো কতি কি? বয় কৰিলে বোলে বয় পায়।

আজি বহুদিন ডেউ কাষৰ জুৰুবিৰ লক্ষ্যৰ বৰুৱাৰ অনুৰণ খবৰ লবলৈ যাব পৰা নাই। একে অকলমে খ্যাতিলাভলোক। আগতে স্বাধীনতাৰ সংগ্ৰামত অংশ লৈছিল, দেশৰ কাষে বহুতো ভ্যাগ কৰিছিল। গতিকে নতুন দেশপ্ৰেমিক হিচাপে বৰায়ে বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ খবৰ লোৱাটো এটা বাস্তৱিক কৰ্তব্য বুলিয়ে থিৰিছিল।

সেইদিনা বৰা আহিছিল খবৰ লবলৈ। ফুলমণি আৰু নীলাঞ্জন দুইকমত কথা পাতি আছে, মাক আছে দেউতাকৰ ওচৰত।

বামবতন আহিলও ফুলমণিয়ে কয়, “অ বুবা আহিছে? দেউতা নিজৰ কোঠাতে আছে। আপুনি তালৈকে যাব পাৰে।”

বৰাই সোধে, “এওঁনো কোন?”

ফুলমণিয়ে ইতস্ততঃ কৰি কয়, “এখেত মানে ইয়াৰ ডাক্তৰ। আজি কিছুদিনৰপৰা দেউতাক চাইছে।” ফুলমণিয়ে কেনেকৈ কয় যে ডেউ ভাবী স্বামীৰ লগত বহি আছে।

বৰাই ফুলমণিৰ দেউতাকক খবৰ কৰিবলৈ আহিছিল যদিও দুইকমৰপৰা উঠাৰ উপক্ৰম নকৰিলে। ডাক্তৰ, তাতেই যুৱক। তাড়াতৈ ডাক্তৰ কথা হ’ল যে ফুলমণিৰ লগত অকলে কথা পাতি আছে। আজিকালি মাক-বাপেকবোৰৰো কাণ্ডজান নোহোৱা হ’ল। এনেকৈনো বাক এৰি দিব পায় নে?

বৰাই সোধে, “ডাক্তৰৰ নাম বা কি?”

“নীলাঞ্জন হাজৰিকা,” নীলাঞ্জে উত্তৰ দিয়ে।

হওক ডেও, একেবাবে একে জাতৰ নহয়। অলপ আশঙ্ক হৈ কয়, মাক তোমালোক বহা, মই দাদাক চাই আহোঁগৈ।

“দাদা, আপুনি কেনে আছে? আজি কেইবাদিনো আহিব পৰা নাই।”

বৰুৱাই আগুৱেবে উত্তৰ দিয়ে, “মাজতে বৰ অনুৰণ পাইছিলোঁ। আজি কিছুদিনৰপৰা নীলাঞ্জে চোৱাতহে আগতকৈ বহুত বাক পাইছোঁ। ল’ৰাটোৰ হাতখন বৰ ভাল।”

“ডাক্তৰৰ লগত বহুদিনৰ চিনাকি যেন পাইছোঁ।” ববাই
যত্নবান কৰে।

ববাই আৰু উৎসাহেৰে কয়, “ভেঁৰ আমাৰ বন্ধুত্বৰ বাল্যবন্ধ।
এটা ভাল খবৰ দিওঁ। আগতে কবলৈ সুবিধাই পোৱা নাই।
নীলাঞ্জনৰ লগত ফুলমণিৰ ঘোৰা পাতিব খুজিছোঁ। কেনে দেখা?”

বামবডন যেন অলপ আহত হ’ল। কিন্তু ক’লে, “ভালেই হ’ব।
ল’ৰাজন দেখিবলৈও ভাল, কথাতো পটুতা আছে।”

মিণিকাই ইতিমধ্যে জিভবলৈ গৈ বামবডনৰ কাৰণে চাহ একাপ
আনিবলৈ গৈ।

“বোৱে নো কিয় কষ্টখন কৰিবলৈ গ’ল। মই এনেদৰে খবৰটো
লৈ যাওঁ বুলিহে আহিছিলোঁ।”

“কষ্ট নো কি? আপুনি কিমান দিনৰ সুখ আহিছে। কথাটো
শুনিছেই নহয়? সময়ত বিয়াখনত লাগি ভাগি দিবহি লাগিব।”

“সেইটো আৰু কব লাগিছে নে? দাদাৰ ঘৰৰ কাম মানোতো
ঘোৰ নিজৰ ঘৰৰেই কাম বুলি ধৰিব লাগিব।” ববাই মুখেৰে
কৈছিল এনেদৰে, কিন্তু পেটত আন চিন্তাহে আছিল।

“আজিলৈ বাকী উঠোঁহে” এই বুলি ওলাই আহি দেখে যে
ফুলমণি আৰু নীলাঞ্জে নিবিড়ভাৱে এতিয়াও কথা পাতি আছে।
স্বস্ত কিকিত বসিকতাৰ ভাবেৰে নীলাঞ্জনক সোধে, “ডাক্তৰৰ
হচপিটেলৰ নাইট ডিউটি আজি ইয়াতে হব নেকি?”

নীলাঞ্জন হয় অপ্ৰতিভ, ফুলমণিৰ উঠে খং। প্ৰথম চিনাকি,
ভাতে মাত্ৰ কেইমিনিটমানৰ আগতে। গতিকে নীলাঞ্জে খঙৰ
ভাব প্ৰকাশ নকৰি উত্তৰ দিয়ে যথেষ্ট গভীৰ স্বৰত, “আজি ঘোৰ
নাইট ডিউটি নাই। আপুনি ডিউটিৰ কথা সোৱাই দিয়া বাবে
ধন্যবাদ।”

ফুলমণি কিন্তু একাচেকা হোৱালী। ববাই কৈ উঠে, “খুৰা
দেউতাৰ খবৰ কৰা হ’ল নহয়? এতিয়া শুচি যোৱাটো অৱশ্যে
ডিউটি।”

“হেঃ, তুমি বেয়াই পালা। মই বকরা ভাবতহে কৈছিলো।
ভাতে আকৌ শুনিচো নতুন সবুজটোৰ কথা।”

কোনেও একো উত্তৰ নিদিলে। বায়বতনো ওঠ চেলেকা
মেকুবীৰ দৰে ওলাই যাব লগা হ’ল।

“নীলাঞ্জন, দেখিলা নে মানুহটো কিমান অত্যা। দুপইচা
হাতলৈ আহোঁতে কেনি যাওঁ গোপাল কেনি যাওঁ কৃপাল যেন হৈ
পৰিছে। ভালদৰে শুনাই.....।”

মুখত হাত ফুৰাই দি নীলাঞ্জনে কয়, “খং কৰিলে তোমাক ইমান
ধুনীয়া দেখি। গোলাপী মুখখন বেচ বডাচঙা পৰি যায়। আজি-
পৰা মই খঙেবেহে কথা কম। এই কপটোতো মই দেখা নাছিলো।”

“আজিতো দেখিলা। পিছে নতে ন অঁবা, পুৰণি হলে হ অঁবা।
পিছলৈ দেখিলেহে লেখিম। বিয়াৰ পিছত বোলে অভিমানবোবো
স্বামীয়ে খং বুলি ভাবে আৰু তাৰেইপৰা হয় অশান্তি। বাক
অঞ্জন তুমি মোক খং কৰিব পাৰিবা নে?”

“মইতো সববজ্ঞান নহয়। কিন্তু এটা কথা কব পাৰোঁ। তোমাক
খং কৰা মানুহ যাতে বাককহু হৈ যায়, যাতে তেনে মানুহ অহু হৈ
যায়, যাতে তেওঁ পৃথিৱীৰেপৰা আঁতৰি যায়.....।”

ফুলমণিয়ে নীলাঞ্জনৰ মুখত টেপামাৰি কৈ উঠে, “আৰু নালাগে
ক’ব। তুমি ইমান সাংবাদিক। খঙা কৰিবা, আকৌ বিধৱা
কৰাবো সপোন দেখা। পুৰুষৰ এয়ে চৰিত্ৰ।”

মুখৰপৰা ফুলমণিৰ হাতখন গুচাই দি হাতত হাত বাধি নীলাঞ্জনে
কয়, যদি, মোৰ আজি কামো নাই। নৈৰ কাষৰপৰা অলপ ফুৰি
আহোঁগৈ, যাবা নে?

“অঞ্জন, মোৰ যে কিমান মন যায় তোমাৰ লগত একেলগে
হাতত হাত মিলাই ফুৰিবলৈ। কিন্তু সেই আনন্দ আমাৰ মিলনকৰ
পিছলৈ থৈছে। বুলি কোৱাত সিদিনাখন তুমিও দেখোন মত দিছিল।
আজি এটা কথাও মত সলালে যদি মূল কথাতে তোমাৰ মত সলনি
হৈ যায়।”

“এই ছোৱালী, তুমি বৰ কথা বুঝাৰ জানা বেই ? ইমান পাকচক্ৰ কৰি কথা কলে পিছলৈ দেখোন নাকত ধৰি ছাকত বুঝাবা।”

“সাতপাক বুঝাৰ পিছত বান্ধোন খালে এনে বিপদবপৰা পুৰুষৰ পৰিত্ৰাণ নাই। মই কিন্তু আগতেই জাননী দিছোঁ। পিছলৈ মোৰ ধৰিব নোৱাৰিবা।”

লিপিকাই ভিতৰবপৰা আহি ডুইংকমৰ ছুৱাৰ ওচৰবপৰা সোধে, “মনি মা, বাপক আজি ইয়াতে খাই যাবলৈ কৈছ নে নাই ? মই দেখোন ডোক পুৱাতেই কৈছিলোঁ।”

“মা, এওঁ খোৱাৰ কাৰণে অধনিবেপৰা হুলস্থূল লগাই আছে। বাতিপুৱাই ক’নত খবৰ দিছিলোঁ নহয়। এঘণ্টামানবেপৰা মাত্ৰ খোৱাৰ কথা শুধি আছে। মইহে কৈ কৈ বহুটাই বাধিছোঁ যে বন্ধা বঢ়া হৈ গ’লে মাই নিজেই ক’বহি।” মাকক এইখিনি কওঁতে নীলাঞ্জনক চকুৰ টিপ দি মুখ খুলিবলৈ মানা কৰিছিল।

“বাপাক মুখ হাত ধুবলৈ যোগাৰ কৰি দে। দেউতাকৰ খাবলৈ দি মই তহঁতৰ কাৰণে যোগাৰ কৰিম।”

মাকে যোৱাৰ পিছত নীলাঞ্জে খিল খিলকৈ হাঁহা ফুলমণিৰ বাহুত ধৰি মুছ জোকাবণি এটা দি কয়, “এই তুমি কিমান সাংঘাতিক এতিয়াহে বুজিছোঁ। মোলৈ সপোনতে ক’ন কৰিছিলো নেকি ?

“অ’ তো, মই কালি বাতি সপোনত তোমাক দেখিছিলোঁ। তুমি অহাত মোৰ সপোন দিঠকত পৰিণত হ’ল। সপোনবোৰ কলিয়ালে যে কিমান ভাল লাগে।”

“আজি নাইট ডিউটি ইয়াতে হ’ব নেকি ?”

দেউতা বেমাবত পৰি আছে বুলি এইখন হচপিটেল বুলি ভবিছা নেকি ? মই তোমাৰ এতিয়া নাহ’ হব নোৱাৰোঁ। দিঠকবপৰা সপোন হব নালাগে। বৰ্তমান তুমি মোৰ ওচৰলৈ বাতি সপোনত আহি থাকিবা। টোপনি ভাগিলে সেয়ে মোৰ কাৰণে মধুৰ দিঠক হ’ব—বেতিয়ালৈকে তুমি মোক তোমাৰ ওচৰলৈ নিনিয়া।”

“মইতো পাৰিলে এই মুহূৰ্ত্ততে নিৰ্ভ ।”

“ডাক্তৰ চাচাব এই মুহূৰ্ত্তত বেচিনৰ ওচৰলৈ গৈ হাত মুখ ধুই মাৰ্জ্জদেৱীৰ আদেশত ভোজন ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে ।” ফুলমণি সাউতকৰে ভিতৰলৈ যায়গৈ ।

খোৱাৰ টেবুলত নীলাঞ্জন সোধে, “মা, আপুনি নবহে নেকি ?”

ফুলমণিয়ে ওভালিকে কয়, “মাই দেখোন ইয়াত খালে পূবৰ বেজি পশ্চিমে ওলাব । মাই খাব তেওঁৰ স্বামীদেৱতাৰ ওচৰতহে ।”

লিপিকাই কাঁহীখন আগবঢ়াই দি কয়, “তুমি এইব পেংলাইবোৰ আগলৈ বেছ সহ্য কৰিব লাগিব ।”

“মা আপোনাৰ ছোৱালীয়ে বাতে আপোনাৰ আদৰ্শ লয় ।”

ফুলমণিয়ে কৈ উঠে, “মই কিন্তু ডাক্তৰ অহালৈকে, বাতি এপকখনলৈ বৈ থাকিব নোৱাৰোঁ ।” মোহাবিষ্টৰ দৰে নীলাঞ্জে চায় ফুলমণিৰ মুখলৈ, ফুলমণিয়ে নীলাঞ্জনৰ মুখলৈ ।

“বাপা তুমি ধোৱা । এইব কথা শুনি থাকিলে ধোৱাই নহব ।”

ফুলমণিয়ে ধোৱাৰ পাতৰপৰা মূৰ নদঙাকৈয়ে কয়, “এই আটাইবোৰ অথস্তৰৰ কাৰণে কিন্তু প্ৰথমতে দায়ী দাদা-বো আক পিছলৈ মা-দেউতা । আক এক নম্বৰ দোষী হৈছে ডাঃ নীলাঞ্জন হাজৰিকা ।”

এক সুগভীৰ মমতাবোধেৰে সেই বাতি নীলাঞ্জে ফুলমণিৰপৰা বিদায় লৈ যায়গৈ, পিছদিনা আকো অহাৰ প্ৰতিক্ষতিবে ।

কেইদিনমানৰপৰা লক্ষ্যৰ বকৱাৰ বাহ্য বেয়াৰ পিনলৈ গৈছে । নীলাঞ্জে আগতকৈ অধিক পৰিমাণে উদ্ভাৱন লৈছে—এদিন দুটি লৈ গোটেই দিনটো শুজাবাত আহিল । বকৱাই নীলাঞ্জনৰ পিনে চাই অতি কষ্ট কৰ্ত্তে কয়,

“বাপা মোৰ ঘোৱাব সময় হ’লেই যেন পাইছোঁ। ছোৱালীজনীক জোয়াৰ হাতত পটালোঁ। তাইক ইমান দিন ডেউকাৰ ওলত সৰতনে বাখিছিলোঁ, নিজৰ ছোৱালী বুলি কোৱা নাই। তাই সঁচাকৈয়ে বৰ ভাল ছোৱালী। তাইৰ সুখ হলে মৰণতো মোৰ কোনো দুখ নাথাকিব।”

“দেউতা আপুনি সেইবোৰ কি কৈছে। এই সময়ত বেছি কথা কলে কড়িহে হব। আপোনাৰ হাৰ্টৰ অৱস্থা সিমানে ভাল নহয়। একেবাবে উত্তেজনা থাকিব নালাগে। কুলমণি সদায় ভাল থাকিব। তেওঁ মোৰ কাৰণে জীৱন মৰণ সমস্তা, দেউতা। যি কোনো পৰিস্থিতিত সদায় তেওঁক বন্ধা কৰিবলৈ মই বন্ধ কৰিম। আপোনাৰ জোঁৱাই হবলৈ পোৱাটো বৰ সৌভাগ্যৰ কথা।” বকৱাৰ চুপালেদি ছুখাৰি চকুলো বৈ গৈছিল। আৰু কান্দিছিল লিপিকা আৰু কুলমণিয়ে।

“মা মই ডিবোতাৰ চকুপানী সলু কৰিবলৈ বৰ টান পাওঁ। কুলমণি, মই কৈছোঁ নহয়, সকলো ঠিক হৈ যাব।”

নীলাঞ্জন কৈছিল হয়, কিন্তু তেওঁ জানিছিল যে বকৱাৰ অস্তিত্ব সময় উপস্থিত হৈছে। দুই দিনদিনৰ ভিতৰতে অঘটনটো হৈ যাব পাৰে। এই পৰিয়ালটো তেতিয়া পুৰুষ মানুহৰ অল্পপৰিস্থিতিত কেনেকৈ চলিব। কাম কৰা সকলো বাটোৰ বাহিৰে ঘৰত ইফাল সিফাল কৰিবলৈতো আন মানুহ নাই। বন্ধুই এতিয়া বিহাৰত চাকৰি কৰে, সি আহিও থাকিব নোৱাৰে। নীলাঞ্জন নিজে নো কেনেকৈ থাকে। বিয়াৰ আগতে থকাতো নিতান্তই অসামাজিক কাম হব।

সেইদিনা ৰাতি পৰ দি বকৱাৰ ওচৰত বহি থাকোঁতে নীলাঞ্জন এইবোৰ কথাৰে ভাবি আছিল। লিপিকাই ছুৰাতি শোৱা নাছিল। সেইহে হচপিটেলৰ নাইট ডিউটিৰপৰা ছুটি লৈ আহি নিশা নীলাঞ্জন নিজেই পৰ দিছেহি। ইতিমধ্যে লিপিকাই বকৱাৰ বিছনাৰ ওৰিৰ ফালে মোকোটা মাৰি শুই পৰিছিল। কুলমণিয়ে টোপনিয়াই টোপনিয়াই বহি থাকি যে কোন যুহুৰ্তত নীলাঞ্জনৰ বাহুত আঙুলি

তই পৰিছে। বিনিময় স্বৰূপত একমাত্ৰ সাৰে আছে নীলাঞ্জন। ফুলমণিৰ অলপ ভালকৈ শুৱাই দিব নেকি, মূৰটো কোলালৈ আনি! সিপিনে যে মাক-দেউতাক আছে। ফুলে যদি সাৰ পাই যাত্ৰ ভেনেহলৈ লাজব সীয়া নোহোৱা হব—সাজুকী ছোৱালী। বিয়া ঠিক হৈ যোৱাৰ পিছতো হাতখন চুব খুজিলেই উচপ খাই উঠে। এনেকৈয়ে শুই থাকক। গাটো যে ইমান গৰম লাগি গৈছে—নিজিতা ফুলমণিৰ মুখখন ইমান সবল। সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভৰতাৰ বেন ভাবী স্বামীৰ কান্ধত আশ্ৰয় লৈছে।

মূৰটো অলপ ঠিক কৰি দিব খোজোঁতেই ফুলমণিয়ে তত্ৰাহৰ অৱস্থাত চকু মেলি দেখে যে তেওঁৰ মূৰটো নীলাঞ্জনৰ কোলাত। ই সপোন নে বাস্তৱ। ইকালে চাই দেখে যে নিদ্ৰিত দেউতাকৰ বিছনাৰ একাৰে মাকো শুই আছে। টোপনিৱে বাক ইমান লাজ দিব লাগে নে। হঠাতে ফুলমণি উঠি পৰিল। “অঞ্জন, তুমি যোক কমা কৰিবা, কালি ৰাতি এক টিপো টোপনি অহা নাছিল। মাইতে বাক কি ভাবিলে।”

“মাইতে কি ভাবিব। ভাগবত সকলো শুই পৰিছে। মই ভোমাৰ টোপনি ভাঙিছিলো নেকি?”

“ইমান আৰাম পোৱা কাৰণেহে মোৰ টোপনি আহি গৈছিল। এনেকুৱাতো আগতে হোৱা নাছিল।”

“এনেকুৱা হোৱাৰ কাৰণো আগতে ঘট নাছিল। মই বাক ভোমাক নিৰ্ভৰতা দিব পাবিছোঁ নে, ফুলমণি?”

“মোৰ মুখৰ উত্তৰতকৈ ব্যৱহাৰে জানো চকুত আঙুলি দি উত্তৰ দিয়া নাই? অঞ্জন তুমি মোৰ জীৱনৰ সৰ্বস্ব। ভোমাৰ বাহিৰে মোৰ জীৱনত আন পুৰুষ নাছিল, জীৱন গলেও নাথাকিব। তুমি যোক বন্ধা কৰিবা, ভোমাৰ কাৰণে মই নিজকে বন্ধা কৰি চলিম।”

কিছুদিনৰপৰা ফুলমণিয়ে বন্ধা কৰাৰ কথা বৰকৈ কৈছিল। দেউতাকৰ অবিহনে সংলাবখন যে কিমান নিৰাপত্তাহীন হৈ বাক তাকে ভাবিলে এনেবোৰ চিন্তা মনলৈ আহিছিল।

“অজ্ঞান, তুমি মুখখন খুই লোৱা। মই চাই একাপ কবি আনোঁনৈ। তোমাৰ আজি বাতি টোপনি কতি, পুৱাই আকৌ হচনিটেললৈ বাব লাগিব। নে অলপ শুই লবা, মই সাবে থাকোঁ।”

“যদি তোমাৰ দৰে শুব লগা হয়নৈ, পুৱতি নিশাব গভীৰ নিদ্ৰা। তেতিয়া তোমাবহে লাজ লাগিব।”

“এতিয়ানো মোৰ সেই ভাগ্য ক’ত হব?” এই বুলি ফুলমণি প’ল বাথকমৰ গিনে। নীলাজনে বকৱাৰ নাড়ী টিপি দেখে যে এই মুহূৰ্ততে বিপদ নাছিলেও অস্থিৰতাৰ কাৰণ আছে।

পুৱাটো ইমান কৰকাল লাগিছে। বাতি টোপনি নাই তথাপি ফুলমণিয়ে আনি দিয়া চাহকাপ খাই বেচ উৎফুল্ল লাগিছে।

ফুলমণিয়ে ইতিমধ্যে গা খুই আহি নীলাজনেৰ ওচৰত থিয় দিছেহি। চুলিখিনি শুকোৱা নাই কাৰণে বেনী বাজিব পৰা নাই। বগা ব্লাউজৰ পাছফালে দীঘল কিচ কিচ কৰে ক’লা চুলিখিনিয়ে নীলববনীয়া শাৰীৰে সৈতে ফুলমণিক নীলাজনেৰ চকুত কবি ভুলিছিল অপকণা।

“ইমান নো কি চাই আছা?”

“চিত্ৰলেখাজনক পালে কলোহেঁতেন এইখন ছবি আঁকা, এই মুহূৰ্তটো ধৰি বাখা, যেনেকৈ লিওনাৰ্ড দা ভিন্সিয়ে মনালিছাক ধৰি বাখিছিল।”

“আজি দেখোন মানুহৰ শৰীৰ কটা-চিঙা কৰা মানুহে জন্ম কটা চিঙা কবিলে বিচাৰিছা? এনেকৈ জন্মগতন কতবিকিত কবি দিলে কেনেকৈ থাকিম কোৱা?”

নীলাজনে আক বব নোৱাৰিলে। ফুলমণিক বুকুৰ মাজলৈ টানি আনি সুবত আলফুলকৈ হাত বুলাই বুলাই কলে, “মোৰ ফুলবাগী থাকিব এনেকৈ জন্মবাগী স্বৰূপে এতিদিন, চিৰদিন।”

ওচৰৰ কোঠাটোৰ মাজেদি কোনোবা বোৱাৰ যেন শব্দ এটা তাঁহি আহিল। তৎক্ষণাৎ বুকুৰ উন্নতপৰা ওলাই ফুলমণিয়ে লাহেকৈ কৈ উঠে “এই মুহূৰ্তটো মোৰ চিৰদিন মনত থাকিব। তোমাৰ এতি এতিমুহূৰ্ততে আজিকালি ইমান দুৰ্বল হৈ পৰোঁ।”

“এই দুৰ্বলতাই তোমাৰ মনৰ মৰজতা তীব্ৰ নকৰে জানো ?”

“নকৰে মানে, কৰিছেই। মোৰ যে তোমাৰ বাহিৰে একোকে ভাল নলগা হৈছে। ইমান আৰ্থপৰ হৈ গৈছে। সিদিনা বাতি টোপনিতে বোলে তোমাক মাতিছিলো। পিছদিনা পুৱা মাই যে ইমান লাজ দিলে। ‘তই বোধহয় বাপাক অজ্ঞান বুলি মাতি’ মাজনী যে কি ? নিজৰ ছোৱালীক বাক ইমান লাজ দিব পাৰ নে ? মাই দেউতাক অকলে থাকিলে কি বুলি মাতে জানা ?”

“এওঁ আহিল মাকৰ বিষয়ে চৰ্চা কৰিবলৈ।” কোঁতুহল বশতঃ সোধে, “কি বুলিনো মাতে ?”

“ল’ আক মাতে খুব দৰদেবে।”

এই মৰম, মমতা আৰু দৰদ আৰু কিমানদিন প্ৰকাশ কৰাব সুবিধা পাব ?

ফুলমণিহঁতৰ ঘৰবপৰা নিজৰ কোৱাৰ্টাৰলৈ আহি গা-পা ধুই নীলাঞ্জন দিনটোৰ কাৰণে ওলাই গ’ল হচপিটেললৈ। দিনৰ সাজ কেটিনতে খাই লব লাগিব। মেডিকেল ওৱাৰ্ডত বাউণ্ড ডিউটি কৰাব উপৰিও ‘পেথলজি’ ডিপাৰ্টমেণ্টলৈ এবাৰ যাব লাগিব। ব্লাড টেষ্টিঙৰ চাৰিটা বিপৰ্ট চাব লগা আছে। তাৰে এটা আকৌ জটিল কেচ। প্ৰিমেচিঅ’ৰ শিশু এটাৰ ডেজ পৰীক্ষা কৰিব লগা হৈছে, সময়মতে ব্যৱস্থা নললে শিশুটোৰ জীৱন বিপন্ন হ’ব পাৰে। পুথিৱীখন যে কিমান আচৰিত গতিত চলিছে। একালে শিশুৰ জীৱন বন্ধা কৰিব লাগে, আনহাতে লক্ষ্যৰ বন্ধনৰ দৰে বৃদ্ধ লোককো জীৱিত বন্ধাৰ কাৰণে চেপ্টা কৰিব লাগে। আটাইবোৰ মৰমৰ বান্ধোন, শৈশৱবপৰা বাৰ্ধক্যলৈকে।

দুপৰীয়া বাৰমান বজাত মেডিকেল ৱাৰ্ডৰ টেলিফোন বাজি উঠিল। ঠাক নাৰ্চৰে ধবিলে ; “হেল ?”

ইকালবপৰা কান্দি কান্দি ঠোকাঠুকি মাতেবে সুখিলে, “ডঃ নীলাঞ্জন হাজৰিকাক মোক লাগে। ব’ব জৰুৰী।”

নাৰ্চে অজ্ঞান নীলাঞ্জন নাম কৈ এজনী ছোৱালীয়ে ক’ন কৰিছে

বুলি কোৱাত নীলাজ্ঞনৰ বুলিবলৈ যাকী নাথাকিল যে ফুলমণিয়ে ক'ন কৰিছে। ক'নৰ ওচৰলৈ উধাতু খাই আহি জ্বিলে, “কি হ'ল ফুলমণি? কিবা হৈছে নেকি?”

“অজ্ঞান তুমি এই মুহূৰ্ত্ততে আছাঁ।”

নীলাজ্ঞন আহে মানে সকলো শেষ। বকৱাই বিছনাত শুই থকাৰপৰা এবাৰ উঠিব খোজতেই বোলে সকলো শেষ। হাটকেন কৰিলে। লিপিকাই স্বামীৰ বুকুৰ ওপৰত উবুৰি খাই পৰি চিঞৰি চিঞৰি কান্দি আছে। নীলাজ্ঞন আহি পাঠতে “অজ্ঞান আমাৰ সকলো শেষ” বুলি নীলাজ্ঞনৰ গাত চলি পৰি ফুলমণি বৃৰ্ত্তা পৈছে

কাম কৰা ল'ৰাটোৰ হাড়ৱাই ওচৰৰ মাহুহক নীলাজ্ঞনেই থবৰ দিয়ালে। বত্ৰেখৰলৈ টেলিগ্ৰাম কৰিলে আৰু চহৰৰ ভিন ভিন ঠাইত ক'নেৰে যাক যাক থবৰ দিব লাগে দিলে।

কিছুসময়ৰ ভিতৰতে লকেখৰ বকৱাৰ থবৰ সম্মুখৰ চোতালখন লোকে লোকাৰণ্য হৈ পৰিল।

খটো আশানলৈ নিবলৈ বুলি উলিয়াব খোজোঁতে সকলো দৃষ্টকৰ স্বৰত হোৱা দৃষ্টবে পুনৰাবৃত্তি হ'ল। লিপিকাই কোনোমতে স্বামীৰ খটো এৰি নিদিয়ৈ। ফুলমণিয়ে, ‘দেউতা, মোকো লগতে লৈ যোৱা’ বুলি ইমান বিনাই বিনাই কান্দিছিল যে নীলাজ্ঞনৰ চকুপানীও শ্বাৰাসাবে বৈ পৈছিল।

শেহত বামবন্তন বৰাৰ তলাবকিত খটো বাহিৰলৈ আনি চাঙিত তোলা হ'ল। ব্যৱস্থামতে শোকৰ সময়লটো প্ৰথমতে বকৱাৰ জীৱলীয়া জীৱনৰ কৰ্মস্থল বাৰ জাইত্ৰেবীলৈ নিয়া হ'ব আৰু তাৰ পিছত আশানলৈ।

লিপিকাই ইতিমধ্যে অসীম বৈৰ্ষ দেখুৱাই বাহিৰত আহি চাঙিখনৰ ওচৰত স্বামীৰ ভৰিৰ ওচৰত বহিল। স্বামীক জীৱনৰ শেষ সেৱা জনাই নীলাজ্ঞনক কলে, “বাপা, সুখান্নি কৰিবলৈ ইয়াততো আমাৰ কোনো নাই। ডাঙৰ ল'ৰা বিহাবত। কোনে যাক জীৱৰ ল'ৰাৰ ঠাই ল'ব?” স্পষ্টকৈ নকলেও নীলাজ্ঞনে বুজিছিল যে

ডেইয়েই মুখাণি কবিব লাগিব। এনেতে ওচৰতে বৈ থকা বামবতন বৰাই কৈ উঠিল “বোঁচেউ, আপুনি সেই বিষয়ে একো চিন্তা কৰিব নালাগে। দাদাৰ মুখাণি যয়ে কবিল। দাদাৰ কাৰণে বুকু ভাঙ্গি যায়।” এই বুলি অলপ কল্লা যেনো কৰিলে সখাকে।

ফুলমণিয়ে চিঞৰি কৈ উঠিল, “অজ্ঞানদা, দেউতাব মুখাণি তুমি কবিবা। দেউতাই মোক আগতেই কৈ গৈছে।”

নীলাজনেই মুখাণি কৰিলে। জীৱনত এই অভিজ্ঞতা এয়ে প্ৰথম। বৃত্তাৰ মাজেদিও লক্ষেশ্বৰ বকৱাই নীলাজনক পৰিয়ালটোৰ লগত অবিচ্ছেদ্য বন্ধনত বাধি গ’ল। ফুলমণি আগতকৈ বেছি আপোন তৈ উঠিল। জীৱনে মানুহক আপোন কৰে। ক্ষেত্ৰ বিশেষে বৃত্তায়ে ইয়াৰ বান্ধোন কটকটীয়া কৰি তোলে। বৃত্তাৰ বোপেদি লক্ষেশ্বৰ বকৱাই যেন অলঙ্ঘনীয় নিৰ্দেশ দি গ’ল, “নীলাজনে, যিমানেই দেবি নহওক লাগে, সকলো পৰিস্থিতিতে তুমি পৰিয়ালটোক নেৰিবা। তুমি মোৰ দ্বিতীয় বান্ধৱ।”

শ্রাদ্ধানৰ পৰ্ব শেষ হোৱাৰ পিছত সকলো ঘৰাঘৰি গ’ল। নীলাজনে নিজৰ কোৱাৰ্টাৰলৈ আহি গা-পা ধুই চাহ একাপ খাই ললে। দিনটো ল'ম্বাণে গ’ল—দিনত খোৱাৰ আগতেই ক’ন আহিছিল আৰু চিধাই ফুলমণিহঁতৰ ঘৰলৈ যাব লগা হৈছিল। বাতিৰ সাজো খোৱা নহ'ব। নিজৰ ঘৰত কিবা অশাস্তৰ হলেওতো একে অৱস্থাই হ’লহেঁতেন। আৰু এতিয়া ফুলমণি যে নিজতকৈ বেছি নিজৰ।

সন্ধিয়া সময়ত নীলাজনে আহিছিল। আহি দেখে বামবতন বৰাই বিভিন্ন দিশা পোহা দিয়া কামত লাগি গৈছে। যেন ‘গোটেই’ কৰ্মভাৰখিনি তেওঁ চমজি লৈছে। নীলাজনক দেখিয়ে ফুলমণি প্ৰায় দৌৰি আহি ক’লে, “অজ্ঞানদা, তুমি ইমান দেবি কৰিলা কিয় ? দাদা নহালৈকে সকলো দাৱিষ যে মুখাণি কৰা মানুহৰ। খুবাক মই কৈছোঁ যাতে সেই মতেই হয়।”

বামবতনৰ পিনে চাই নীলাজনে কয়, “বাক হ'ব দিয়া।

স্বপ্নানবপবা পোনে পোনেই নাছিলো কাৰণ পা খুই আহিব লগা হৈছিল। খুৰাও বেতিয়া আছে সকলো ব্যৱস্থা হৈ যাব। বস্ত্ৰেবৰে ঠোঁটকল কৰি জনাইছে সি পৰহিলৈ পাবহি।”

বামবতন ববাই নীলাজ্ঞনবপবা অলপ বীকৃতি পোৱাদি পাই কিছু আৰম্ভ হ’ল। কিন্তু বেছি সময় নাখাকিল। পিছদিনা পুৱা আকৌ অহাব কথা কৈ আমনজিমনকৈ মৃতকৰ ঘৰবপবা ওলাই গ’ল।

“অজ্ঞন, তুমি দাদা নহালৈকে ইয়াত থাকিব লাগিব। দেউতা নোহোৱাব কেইবটামানৰ ভিতৰতে এই পাত—খুৰা বুলিবলৈ যিণেই লাগে, যেন নপতাকুকন হৈ উঠিছে।”

“ছিঃ ফুল, এতিয়া সেইবোৰ বাদ দিয়া! মই থাকিলে তোমাৰ আৰু তোমালোকৰ ঘৰৰ কোনেও একো কৰিব নোৱাৰে। তাৰ উপৰি আন্ধ অস্থিৰ আদিত মুখত দেখুৱাই হলেওতো ওচৰ চুবুৰীয়াৰ সহায় সহানুভূতি লাগিব।”

“তুমি নাজানা অজ্ঞন! সন্ধিয়া হোৱাৰ আগে আগে সি আহি মোক সাক্ষনা জনোৱাৰ চলেবে গবা মাৰি ধৰিব বিচাৰিছিল। কুকুৰতকৈও নীচ। বুঢ়া হ’লহি, অঞ্চ ইমান নীচ, মৃতকৰ ঘৰত..।”

“ফুল তোমাৰ হাতত আইতাৰ আঙঠিটো আছে নহয়, বিটো মই পিন্ধাই দিছিলো?”

“তোমালোকৰ ঘৰবপবা দিয়া তিনিওটা আঙঠি আছে—এৱা চোৱা মোৰ সাবৰি”—হক হুকাই ফুলে কান্দি উঠে।

“মাৰ ওচৰবপবা আহোঁ ব’লা। তুমি ইমান দুৰ্বল কেতিয়াবপবা হ’লা?”

লিপিকাৰ ওচৰত কেইবাগৰাকী ‘মহিলা বিমৰ্ষ মনেৰে বহি আছিল। ফুলমণিৰ পাছে পাছে নীলাজ্ঞন সোমাই আহিলত নিজৰ ছোৱালীক সোধোন কৰি লিপিকাই কলে, “মণি মা, দেউতাবৰ ধুতী এখনি বাপাক উলিয়াই দে। বস্ত্ৰ নহালৈকে বাপা ইয়াতে থাকিব আৰু দেউতাবৰ সুখান্নি কৰিছে বেতিয়া” বুলি কান্দোন উপচি পৰাত আৰু একো কৰ নোৱাৰিলে।

নিম্নলিখিত নীলাঙ্গন কোঠাটোবপৰা ওলাই গৈ আশকাজৰ বাৰাণ্ডা-
খনৰ বেৰিঙত বহিলেগৈ। আন্ধাৰত এচুকত থকা বেৰিঙত বহি থকা
কাৰণে ফুলমণিয়ে নীলাঙ্গনক দেখা নাছিল। ইটো সিটো কোঠাত
বিচাৰি আহি বাহিবলৈ চাই ফুলমণিয়ে ব্যাকুল হৈ কৈ উঠিল, “অঙ্গন
দা, তুমি গুচি গ’লগৈ নেকি ? দেউতা একেবাৰে গ’লগৈ আৰু তুমি
অলপ সময়ো থাকিব নোৱাৰিলা। ভিতৰলৈ দৌবি গৈ মাকক কলে
“মা, অঙ্গনদা গুচি গ’লগৈ। দেউতা নাই, চৰ পাৰাণ।” অলপ
সময়ৰ পিছত উচুপি উচুপি মুখখন খুঁচাই দেখে যে নীলাঙ্গনে চল-
চলীয়া চকুৰে কোঠাটোৰ ভিতৰলৈ চাই আছে ক্ৰন্দনী ছগৰাকী
নাৰীক—লিপিকা আৰু ফুলমণিয়ে লোকচকুৰ অস্ত্ৰবালত যেন হেঁপাহ
পুলুৱাই কান্দি লৈছে। ফুলমণিয়ে বহাৰপৰা উঠি আহি উচুপি
উচুপি কয়, “অঙ্গনদা মই অলপ সময় নেদেখি পাৰাণ বুলিছিলো
মোক ক্ষমা কৰা অঙ্গনদা। কোৱা নহলে যে দেউতাই মোক ক্ষমা
নকৰে।”

“ফুলমণি তুমি ইমান অধৈৰ্য হোৱাৰতো কোনো কাৰণ নাই।
বন্ধু নহালৈকে মাৰ দিহামতে মই ইয়াতেই থাকিম। আমাৰ ঘৰলৈও
থবব দিছো।”

সাত

শ্ৰীদ্ধৰ কাৰণে দুডকৰ ঘৰ সম্বন্ধীয়া
লোকেৰে ভৰি পৰিছে। বন্ধুৰে আহিছিল বাপেক চুকুৱাৰ ছদিনৰ
পিছত। কণুৰে শ্ৰীদ্ধৰ যো-জা দেখি গিৰিয়েকক কয়, “চোৱাচোন,
আমি নথকা অৱস্থাতো নীলাঙ্গনে স্তম্ভবকৈ ব্যৱস্থা কৰিছে।”

বন্ধুৰে নীৰৱে বহুৰ খলাগ লয়। ঘৰলৈ আহাৰপৰা প্ৰতি
বুহুৰ্ত্ততে তেওঁৰ মনটো কান্দি উঠিছিল। মনত থকা সময়বেপৰা
বৰখন্দত দেউতাকক দেখি আহিছে। এই প্ৰথমবাৰ পিতৃবিহীন

যখন যেন নিশ্চয় হৈ গৈছে। যাব জহুত এই ধুনীয়া পৃথিবীখনৰ মুখ দেখিলে ডেউৰ অবিহনে যে জীৱনত ইমান শূন্যতা আৰু দিব পাবে সেইটো দেউতাক জীৱিত থকাত ইমান নিষ্ঠুৰভাৱে কাটানিও অক্লান্ত নহৈছিল। দেউতাকে জীৱনচৰ্য কৰ্তব্য কৰি গ'ল। কৰ্তব্যৰ খাতিৰত বহুখৰে কেইদিনমানৰ মূৰতে কৰ্মস্থললৈ যাব লাগিব। যখনৰ শূন্যতা কোনে পূৰাব? ফুলমাৰিৰ বিয়াখনো যে পিছুৱাব লাগিব। লোকাচাৰৰ পিনৰপৰা এই সময়ছোৱাত নীলাঞ্জন ইয়াত থকাটোও সমাচীন নহ'ব; সি যেনে আত্মাতিমানী, কলেও নাথাকিব। কেনেকৈ এই সমস্যাবোৰ বাক সমাধান কৰিব পৰা যায়?

মাকৰ ওচৰ পাৰ্শ্বতে যখনত আকৌ একাউৰি কান্দোনৰ বোল উঠিল। কেঁচুৱাকালৰ দৰে যখন মাকৰ বুকুত গুজি দি বহুখৰে কৈ উঠে, “মা মই আহিছোঁ, তোমাৰ বোৱাৰোঁ আছিছে।”

“বহু আহি সকলো নিঠকৱা হলো। কিন্তু আমাৰ নিপৰ্যয়ৰ দিনত নীলাঞ্জে নিজৰ ল'ৰাৰ দৰে আমাক চাইছে। বাচা তাক ভৰ্তি জীৱনত নেবিবি। দেউতাবে তাক দ্বিতীয় বহুখৰ বুলি মনে প্ৰাণে ভাবিছিল। তই তাক সদায় সহোদৰ ভাইৰ দৰে জ্ঞান কৰিবি।”

নীলাঞ্জে ইতিমধ্যে কোঠাটোলৈ আহি মাক পুতেকৰ কথোশব্দখন শুনিছিল। আক শুনিছিল কণুৱে, কুসুমণিয়ে। কহুৱেই শাহুৱেকৰ উদ্দেশ্যে কৈ উঠে, “মা দেউতাৰ যি মুখাণ্ডি কৰিবলৈ পালে তোৱোঁতা ল'ৰাৰ দৰে হৈ গ'ল। তেখেতৰ আত্মাৰ শাস্তিৰ কাৰণে নীলাঞ্জেই প্ৰাণৰ সকলো কাম কৰিলে বাক কেনে হয়?” কণুৱে নিয়ম কাৰণ বৰকৈ মানে আক সেইহে কৈছিল যে আবন্ত কৰা মাজুহেই যাতে শেষখিনিও সমাপন কৰে।

কণুৰ কথাত কোনেও দ্বিমত নকৰিলে। যখনৰ বিষয় ভাব কিছু পাভলোৱাৰ উদ্দেশ্যে নীলাঞ্জে কৈ উঠিল, “নাই ভাই, মাই কোৱাৰ দৰে সহোদৰ ভাই বুলি গণ্য কৰিলেই হ'ল। ডাঙৰ ল'ৰা থাকিলেভো আনে প্ৰাণ কৰিব নাজাগে। তাতে এই কেইদিন

স্বনাথো কিনিছো।” কৈছিল বামবক্তন ববাব কথা স্মৃতিবি। এই কেইদিন সুবিধা পালেই ববাই খোচ দিছিল ববজোঁগাই বুলি। ভাবটো এনেহে যেন সম্পত্তিৰ আশাতে নীলাঞ্জে ইয়াত খিতাপি লৈছেহি।

ফুলমণিয়ে কয়, “দাদা, তুমি আহিছা যেতিয়া তুমিয়েই দেউতাক পিণ্ড দিবা। অঞ্জনদাব ইচ্ছা, এই কেইদিন ইয়াতে থাকে নে নিজৰ থকা ঠাইলৈ যায়গৈ। খুবাই তেওঁক জ্বলা কলা কৰি থাইছে। মৃতকৰ ঘৰ নোহোৱা হলে ইয়ালৈ অহাটোৱেই বন্ধ কৰি দিলেহেঁতেন।”

ফুলমণিৰ উদ্ভাব বিষয়ে ঘপবাই বয়েষৰে একো বুজিব নোৱাৰিলে। পিছত অৱশ্যে শুনিছিল আৰু ভনৌয়েকৰ প্ৰতি অধিকতৰ মৰম উপজিছিল। বেচেৰীয়ে নিজৰ সততাক পৱিত্ৰতাৰ দৰে বন্ধা কৰিব বিচাবে, নীলাঞ্জনৰ প্ৰতি সামান্তভাৱে হোৱা অসম্মানো সহ কৰিব নোৱাৰে।

বয়েষৰে জিহ্বা ধৰিলে দেউতাকৰ আজ্ঞাদি নীলাঞ্জেই সমাপন কৰিব লাগিব। বাধা দিলে একমাত্ৰ ফুলমণিয়ে, “দাদা, এজন মানুহৰ নিষ্ঠা আৰু সততাৰ ওপৰত আমি জুলুম কৰা ঠিক নহব। তেওঁৰ হচপিটেলৰ কাম-কাজো ক্ষতি হৈছে। আৰ্ত্ত সেৱাৰ স্বৰূপত আমাক সহায় কৰিলে এই কেইদিন। বেচেৰাক অলপ বেহাই দিয়া।”

কণুৱে কৈ উঠে, “বেচেৰীয়ে দেখোন বেচেৰাৰ বাহিৰে একো ভাবিব নোৱাৰা হৈছে।” মুখত ইবাং হাঁহিৰে স্বামীক কয় “এবা ডাক্তাৰচাহাবক ছুটী দিয়া। নহলে কব আমি এক্সপ্লইট কৰিছো।”

এইবাৰ নীলাঞ্জে কৈ উঠে, “ঘৰৰ ডাঙৰ বোৱাবীৰ সিদ্ধান্ত সকলোৱেই মানিব লাগিব, বন্ধ। মোৰ বে ইমান সহজতে ছুটী হৈ গ’ল। তই এতিয়া ভাবখন ল। মই আজি কোৱাটাবলৈ যায়গৈ। হচপিটেলৰ কামৰ কাৰণে হুদিনমান আজিও নোৱাৰিম, আঙুলৈও পুৰা আঠদিন বাকী আছে। সকলো ঠিক হৈ যাব।”

নীলাঙ্গন প'লগৈ। বোৱাৰ আগতে ফুলমণিয়ে কৈছিল “অজ্ঞানদা, তুমি যদি এই আঠদিনৰ আগতে আক এদিনো নাহা ডেনেহলে আক এখন আন্ধৰ ব্যৱস্থা কৰিবা।” উত্তৰত নীলাঙ্গনে কৈছিল “মনি, মই থাকিম বাহিৰত, কিন্তু মনটো তোমাৰ ওচৰত থৈ গৈছে।”

আন্ধ আক যতকৰ ভোজ সুকলমে সমাধা হৈ যায়। নীলাঙ্গনৰ মাক-দেউতাকে আহিছিল। এসপ্তাহমানৰ পিছতে কণুইতো বাব'গৈ, বহুখবৰ ছুটী মাত্ৰ কুৰি দিনৰ কাৰণে। বোৱাৰ আগতে ফুলমণিৰ বিয়াৰ সময়ৰ বিষয়েও এটা সিদ্ধান্ত কৰি বাৰ লাগিব।

সকলো কাম বেতিয়া নিয়মমতে হৈ গৈছে বিয়াৰ ক্ষেত্ৰতো ব্যতিক্ৰম কৰিব নোৱাৰি। গতিকে ঠিক হ'ল যে বছৰেকীয়া আন্ধৰ পিছতহে বিবাহ কাৰ্য সম্পন্ন হব। নীলাঙ্গনৰ মাকে কৈছিল, “মোৰ বোৱাবীৰ কাৰণে মই এবছৰো ব'ম। অজ্ঞানেও তাকেই কৈছে।”

সময়ত সকলো ঘৰাঘৰি প'লগৈ। কণুয়ে নিজৰ ছবছৰীয়া ছেপ্তেম্বৰী মিনিক থৈ গৈছিল যাতে ঘৰখনৰ অকলশৰীয়া ভাৱ কিছু পাতলে। নাভিনীক পাই মাকে ব্যস্ত থাকিব পাৰিব হৃথ পাহৰোৱাৰ কাৰণে। ফুলমণিৰো লগ হব। ঘৰখনত বহুদিন সক ল'ৰা-ছোৱালীৰ খেলাঘৰ নাছিল। এইবাৰ এটা ব্যতিক্ৰম হব। বাৰ্ধক্যই বিদায় লৈছে, শিশুৰ হাঁহিৰ খলকনিয়ে যাতে ঘৰখনলৈ নতুন ৰূপত আনন্দ মাতি আনে।

বোৱাৰ আগতে বহুই ভনীয়েকক কৈছিল, “ফুলমণি, বহুতদিনৰ আগতে নীলাঙ্গনক অনুবোধ কৰিছিলোঁ তোৰ দায়িত্ব লবলৈ। সি আমাৰ ঘৰৰ ল'ৰা হৈ পৰিছে। তোৰ জীৱন সুখী হওক।”

“দাদা, তোমাৰ আক বোৰ যোগেদি মই জীৱনৰ শ্ৰেষ্ঠতম সম্পদ পাইছোঁ। তোমালোকৰ আশীৰ্বাদ থাকিলে কোনো বিপদেই আমাক চুব নোৱাৰে বুলি মই ভাবোঁ। মিনিজনী লগত থাকিলে মোৰ সময়বোৰ কাটি যাব। মই তাইৰ কাৰণে খেল-খেয়ালিৰ চলেৰে লিখা-পঢ়াৰ ব্যৱস্থাও কৰিম।”

কপুৰে ফুলমণিৰ পাভ চিকুট এটা মাৰি কয়, “নীলাঞ্জলিৰ কাৰণেও কিছুসময় দিবা আকৌ।” দাদাকৰ সম্মুখত ঈষৎ লাজ লাজ মুখেৰে কৈ উঠে, “বোৱী বো, দাদাৰ সম্মুখত তুমি চৰ পাহৰি বোৱা।”

“দেখিছা নে তোমাৰ ভনীৰ কাণ্ড! কালিৰ ছৱালে পৰহিৰ দীত পায়। নতুন জীৱনৰ হুপাত পঢ়ি এওঁ আমাক আকৌ বান-অনুবাণৰ বিষয়ে শিক্ষা দিব খোজে।”

বয়সো হাঁহিমুখে কৈ উঠে, “মইনো এনেয়ে কঠ নে, ভিবোতা মানুহৰ মাজত একেবাবে বয়সৰ মাত্ৰা জ্ঞান নাথাকে।” কপুৰ কাললৈ চাই, “অৱশ্যে আমাবোৰৰ মাজত কলোহেঁতেন যে পূৰ্ববাগ আৰু সাক্ষাবাগৰ মাজৰ সময়খিনি বেন নাযায় হুপুৱায়।”

‘দাদা, তুমি বোৰ একান্ত বাধ্য শিশু হৈ উঠিছা।’

“তয়ো যাতে নীলাঞ্জলিৰ ভীষণভাৱে বাধ্য কৰি লব পাৰ তাব কাৰণে দহবছৰৰ আগতে পূৰ্ববাগ সাক্ষাবাগ সুখ্যাতিৰে উত্তীৰ্ণ হোৱা দাদাৰ আৰু বোৱেৰৰ আশীৰ্বাদ থাকিল।”

“দাদা, দেউতাকৰ পিছত বোলে দাদাকে’ দেউতাকৰ স্তবত মৰ্যাদা পায়। তুমি মোৰ গুৰুজন। তোমালোকৰপৰা সদায় যাতে মৰমেই পাওঁ।” এই বুলি দাদাক আৰু বোৱেকক সেৱা কৰে।

যাবৰ সময়ত বোৱেকে কয়, “মিনিক ধৈ গ’লোঁ। তোমাৰ নিজৰ মিনি অহাৰ পিছতহে তাইক নিম্ন নেকি?”

বয়সেৰে কয়, “তুমি সববজ্ঞান নেকি? মিনি হয় নে মুন্না হয় সেইটো তোমাতকৈ ডাক্তৰেহে ভালকৈ বুজিব।”

“বৰ ডাক্তৰ ডাক্তৰ কৰিছা! তেওঁ যেনিবা গাইনোকেলজিষ্টহে। মেডিচিন আৰু পেথলজিৰ মাজত তাঁত বাতি কাঢ়োতেই গৈছে।”

নীলাঞ্জনে এইবাৰ মুখ মেলাৰ সুবিধা পায়। “বোৱে তেনেহলে ‘হেলথ্ কেয়াৰ’ কিতাপখন পঢ়িলে। এইবাৰ তেনেহলে ‘কাইনেল ডায়েগ্নছিচ’ খন পঢ়িব। নাহ’বোৰে যে ইমান দিগদাৰ কৰে।”

“আৰু ডাক্তৰবোৰে ভজা মাহ লুটিয়াই খাব নাজানে।” কৈছিল ফুলমণিয়ে আৰু হাঁহিছিল সকলোৱে।

জাতি

শ্রী হৈ যোরাব কেইমাহমানব
পিছব ঘটনা । নীলাঞ্জে আজিকালি সদায় নাহে । সপ্তাহ দহদিনব
ম্বত একোবাব আহি কিছুসময় থাকি শুচি ব্যৱপৈ । এবাবতো
এমাহব ম্বতহে পুৱা আহিছিল । লিপিকাই ম্ববিলৈ বাধ্য হৈছিল,
“বাপাই দেখোন আজিকালি আহিবই নেথোজা । কিবা অনুখ
হৈছিল নেকি, নে এইজনীয়ে কিবা জগব লগাইছে ?”

“মা মোব টাইকয়েদ হৈছিল । নিজব অনুখ নিজে চাই ঔষধ
নিদিষ্ট কাৰণে জগব এজনক কলৌ । ভুল ডায়েগ্নছিচ হৈছিল ।
এটাৰিকব ঠাইত কলে মেলিগনেট মেলিবিয়া । একৈশদিনমান
খুব ভুগিলৌ ।”

“তুমি আমালৈতো খবৰ এটা পঠাব পাবিলোহেঁতেন । আমি
অস্তুত খবৰ কবিব পাবিলোহেঁতেন । এইজনীয়ে নাখাই নবই
কেনেকুৱাজনী হৈ গৈছে ।” ওচৰত থকা ফুলমণিব কালে চাই কয় ।

ফুলমণিয়ে কয়, “এওঁ আমাক কিয় খবৰ দিব ? আমি কিবা
ভাঙব নাহ'নে ? মানুহ পব যে পবেই ।” মাকৰ আগত ওলাব
থোজা চকুপানী বহু কবিলৈ তলব ওঁঠ কামুৰি ধৰি কিছুসময়ব
পিছত কৈ উঠিল, “মই এনেয়ে নিষ্ঠুৰ বুলি কৈছিলৌ নে ? মানুহক
কম্বুৱাই খুব ভাল পায় ।” এই বুলি কৈ বেগাই নিজব কোঠালৈ
গৈ গাকত মূব শুজি হুকহুকাই কান্দিবলৈ ধৰিলে ।

“বাপা, তুমি তাইব লগত কথা পাতাগৈচোন, তাই মনটো বৰ
বেয়া কৰি আছে । মই পাকঘৰলৈ যাওঁ ।”

মিনিক ওচৰলৈ মাতি আনি মৰম কৰি নীলাঞ্জে কৈছিল “মা
আহাঁচোন । এইজনী বৰ এজনী হ'ল । তুমি পঢ়িছা নে নাই ?”

মিনিয়ে কয়, “পেছা, তুমি বহুতদিন কিয় অহা নাই । পেছীয়ে

কিবা কিবি কৈ কান্দি থাকে বুজিছা। পেহীয়ে কয় যে ককাই-
দেউতাব দবে ডেওৰো বোলে আছ কৰিব লাগিব। মোৰ বে,
ইমান ভয় লাগে। এবাৰ মই তোমাৰ হচপিটেললৈ বুলি ক'নো
কৰিছিলো, পেহী! যে ফুৰাই পকাই হচপিটেলৰ লগত লগাই দিছিল।
তাৰ মানুহবোৰ যে ইমান বেয়া। পেহাক লাগে বুলি কওঁতে ক'ন
ধৈয়েই দিলে।”

“কিয় তুমি মোৰ নাম কোৱা নাছিল। জানো?”

“কৈছিলোঁতো! ডাক্তৰ পেহাক লাগে বুলি।”

“তা'ততো নাম নকলে কাকো নাপায়। পেহীয়ে নামটো কবলৈ
কোৱা নাছিল নেকি?”

“নাম কোৱাৰ আগতেই যে ক'ন বাখি দিলে। পেহীয়ে সেই-
দিনা ভাতকে নাখালে। আইতাই কৈ-কৈও খুৱাব নোৱাৰিলে।
ময়ো নাখালোঁ। পেহীয়ে কয় তুমি বোলে পাৰাথ। বাক পেহা
পাৰাথ মানে নো কি?”

নীলাঞ্জনে সোধে, “পেহীয়েৰ ক'ত আছে?”

“ক'ত থাকিব আক? বিছনাত শুই আছেগৈ নেকি? তুমি
বাক পেহা খালে যোৱা। মই মিলিহঁতৰ ঘৰলৈ যাওঁ। এতিয়া
আমাৰ কেবামৰ কম্পিউটৰ আছে।”

নীলাঞ্জনে সংকোচভাৱেৰে ফুলমণিৰ কোঠালৈ গৈ দেখে যে
বেৰৰ ফালে মুখ কৰি ফুলমণি শুই আছে। নীলাঞ্জনে মূৰত
ছাত ফুৰাই কপালখনত হাত দি সোধে, “মণি, কিবা অসুখ হৈছে
নেকি?”

নীলাঞ্জনৰ স্পৰ্শই বিজুলীবেগেৰে যেন ফুলমণিৰ চকুলৈ অঞ্জল
বান আনিলে। চকুপানী মটি দি নীলাঞ্জনে কয়, “মই তোমাক
ককুৱাবলৈহে আহিলোঁ? হচপিটেলৰ বিছনাত থাকি মই কিমানদিন
কান্দিছিলোঁ তুমি তাৰ খবৰ বাখা জানো?”

“তুমি নকলে মই কেনেকৈ জানো কোৱা? মই ঠিক জানিছিলোঁ
কিবা এটা হৈছিল। অজ্ঞানতা, মই যদি তোমাক শুদ্ধা কৰিব

পাবিলোহেঁতেন অনুখৰ সময়ত তুমি ইয়াত থকা হলেও মাই একো আপত্তি নকৰিলেহেঁতেন।”

“বাক যোৱা কথা হৈ গ’ল। তুমি মিনিক কি পাৰাণ পেহাকৰ কথা শিকাইছা?” মুখত হাঁহি লৈ সোধে।

“তাৰ উত্তৰ মন থকা মানুহে নিজেই পাব। তাই ইতিমধ্যে কথা লগালেই নেকি?”

ফুলমণিয়ে মাতে, “মিনি, অ মিনি, এই পিনে আঠাচোন।”

“মিনি এতিয়া কোন মিলিহঁতৰ ঘৰত কেবমৰ কম্পিটিছনৰ বাবে মোক খবৰ দি গৈছে। গতিকে পিছত বাক নতুনকৈ শিকাবা, ময়ো লাগিলে কম পাৰাণ কোন।”

ফুলমণিয়ে কয়, “ডাইক পঢ়ুৱাব ভাবটো বোঁহঁতে মোৰ ওপৰতে দি গৈছে। বাক অঞ্জনদা, তুমি আজিকালি আমাৰ ইয়াতলৈ অহাটো ইমান পাতলাইছা কিয়?”

“অদৰ্শনত মৰম বেছি হয় বুলি। মই যে মৰম আকপুৱা!”

“কিন্তু মই যে তোমাক নিতৌ চাবলৈ বিচাৰোঁ। কটোখন চাই চকু বিয়াই গৈছিল।”

নীলাঞ্জনে কয়, “আক এখন কটো দিম দিয়া। সদায় আছি থাকিলে মায়াৰ বান্ধ বেছি হ’ব আক ভেতিয়া যদি ধৈৰ্যৰ বান্ধ ভাগি পৰে। দেউতাৰ বহুবেকীয়া আকুলৈভে; আক বেছি দিন বাকী নাই। তাৰ পিছত সদায় দেখি দেখি তোমাৰ আমনি লাগি যাব।” এই বুলি ফুলমণিৰ হাতখন সজোৰে টিপি ধৰে, ফুলমণিয়েও।

“অঞ্জনদা আজিকালি বামবতন খুৰা প্ৰায়ে আহে। সেইপাতক দেখিবৰে মন নাযায়। মানুহৰ লগত বেয়া ব্যৱহাৰ কৰিব নালাগে বুলি মাই কৈ থকা কাৰণেহে তাৰ অহাটো সহ্য কৰিব লগা হৈছে। খবৰ কৰাৰ চলেৰে বহুত সময় থাকিব খোজে। সিদিনা মাত্ৰ ভিতৰলৈ যাওঁতে মোনা এটাৰ ভিতৰৰপৰা শাবী এখন উলিয়াই দিছিল—বহুত দাম দি মোৰ কাৰণে বোলে আনিছিল। মই সেইকালে নাচায়েই কলোঁ যাতে সেইখন নিজৰ জীয়েকক দিয়ে—ভাৱে

কলেজত পঢ়ে। ঘৰবপৰা ওলাই যাবলৈও কলৌ। মাই চাহ
একাপ আনি 'খুৰাৰ ক'লৈ গ'ল' বুলি স্তুতিছিল। মাকনো কেনেকৈ
কোৱা? কাম থকা কাৰণে গুচি গ'ল বুলি কলৌ। সেইদিনা-
পৰা আজিলৈকে অৱশ্যে অহা নাই। অঞ্জনা, তুমি সদায় গধূলি
আহিবাচোন। আমাৰ বিবাহ মিলনলৈকে যাতে পিষাচটোৱে একো
দিগদাৰ কৰিব নোৱাৰে।" অঞ্জে কয়, "মইতো আগতেই এবাৰ
কৈছিলোঁ। বামবতন জহান্নামে যাওক। ইমান দিনৰ মূৰত
আহিঠো তুমি নিজহাতেৰে চাহ একাপ কৰি স্তুতুৱা জানো?"

"আজি ইমান সোনকালে চাহ খাই বিদায় হব নোৱাৰা। মই
খুব যত্ন কৰি খুৱাম, তুমি অঞ্জনা, আজি হুপৰীয়া ইয়াতে খাই বাব
লাগিব।"

"কিন্তু মোৰ যে ডিউট আছে।"

"বামবতনৰ দৰে তোমাৰ ডিউটকো আজি জহান্নামে যাবলৈ
দিয়া" এই বুলি কৈ নীলাঞ্জনৰ হাতৰপৰা হাতখন একটাই পাক
ঘৰলৈ বুলি ফুলমণি উঠি গ'ল।

নীলাঞ্জে সেইদিনা আবেলিলৈকে আছিল ফুলমণিহঁতৰ ঘৰত।
ফুলমণিয়ে যেন হেৰোৱা মানিক ঘুৰাই পাইছিল। লিপিকাৰ মনতো
অপাৰ আনন্দ। কস্পিটিছন খেলি আহিও ভাতপানী খোৱাৰ
পিছত মনৰ আনন্দতে মিনিয়ে আকৌ কেবাম খেলাৰ কথা কলে,
একালে মিনি ফুলমণি, আনফালে নীলাঞ্জন। নীলাঞ্জে ইচ্ছা কৰিয়ে
'নীল' গেম খালে। মিনিৰ যে কি স্তুতি, ফুলমণিবো। কলে,
"মজাটো পালে নে ডাক্তৰ চাহাব?"

নীলাঞ্জন যোৱাৰ কিছু সময়ৰ পিছত লিপিকাই ফুলমণিক কলে,
"মণি মা, আজি নামঘৰত সৰাহ আছে, বৰকৈ মাতি গৈছে। কাম
কৰা ল'ৰাটো থাকিব। তই মিনিৰ লগতে খেল-খেয়ালি কৰি
থাকিবি। মই সন্ধিয়াৰ আগে আগেই আহিম।"

সন্ধিয়া হওঁ হওঁ হোৱা সময়ত কাম কৰা ল'ৰাটোক চেনি
আনিবলৈ ওচৰৰ দোকানলৈ পঠালে ঘৰত চেনি নাই। নীলাঞ্জে

হঠাতে আহি আকৌ সজিয়া আহি যদি চাহ একাণ খোজে ! পূৰ্ব-
পৰা আবেলিলৈকে নীলাঙ্কন আছিল ! কিমান দিনৰ মূৰত যে ঘণ্টাৰ
পিছত ঘণ্টা অকলশৰে নীলাঙ্কনক পাইছিল । জীৱনৰ বহু দিনৰ
ভিতৰত আজিৰ দিনটো যে কিমান ভাল—ফুলমণিয়ে যেন নিজকেই
অভিনন্দন জনাব । মিনিক এঘোৰ চকী টেবুল যতনাই চিলখত
সিটো কমত আঁকিৱলৈ দি ত্ৰাইংকমৰ আঁহাৰত বহি বহি ফুলমণিয়ে
স্মৃতি বোম্বুৰ কৰিছিল ।

আছিল এনেতে ধূমকেতুৰ দৰে বামবতন বৰা । সেই দিনৰ
খাবী পৰ্বৰ পিছত এই প্ৰথম । চুৱাবৰ ওচৰবপৰা বৌ দেউ আহে নে
বুলি সোধাত ফুলমণিয়ে মাতত ঠিক বুজিছিল কোন আহিছে ।
বামবতনেও ঠিক জানিছিল, লিপিকা ঘৰত নাই, ববসবাহলৈ গৈছে ।
চেগ চাই থকা বামবতনে সেই কাৰণে আজি স্মৰণ স্মৰণ লব
বিচাৰিলে ।

ফুলমণিয়ে ততালিকে কৈ উঠে “মা ঘৰত নাই । আপুনি
যাওক ।”

“বৌদেৱে এটা খবৰ পঠিওৱাতহে আহিলোঁ । লগ পাই যাব
খুজিছোঁ ।” এই বুলি চকী এখনত বহি পৰিল ।

ফুলমণিয়ে চুইচবোৰ্ডৰ ওচৰলৈ গৈ লাইটটো জলাব খুজিলে । কি
সৰ্বনাশ, বেছি পাৱাৰৰ বাৰটো বোধহয় ফিউড হৈ আছে । অগত্যা
নীলা লাইটটোকে জলাব লগা হ’ল আৰু ভদ্ৰতাৰ খাতিৰত ফুলমণি
দূৰ চকাখনত বহিল । মিনিক ভিতৰৰ কাললৈ বুলি মুখ ঘূৰাই
চিঞৰি মাতিলেও, “মিনি, তোমাৰ ছবি অঁকা হ’ল নে ?”

“নাই হোৱা পেহী । মই হৈ গ’লেই তোমাক দেখুৱামগৈ ।
এতিয়া মোক ডিষ্টাৰ্ব নকৰিবা ।”

ফুলমণিৰ অস্থিতি লাগিছিল । বামবতনেও স্মৰণ নেবিলে ।
কথা আবস্ত কৰি দিলে, “ডাক্তৰটোৰ স্বভাৱ বোলে ভাল নহয় ?”

যথেষ্ট খঙেৰে ফুলমণিয়ে সোধে, “কাৰ কথা কৈছে ? খুৰা
সাৱধান কৰি দিছোঁ । অজ্ঞানদাৰ বিষয়ে একো কোৱাব অধিকাৰ

আপোনাৰ নাই। সিদিনাখনেই আপোনাক ইয়ালৈ আহিবলৈ মানা কৰিছিলোঁ। এতিয়া আপুনি যাব পাৰে। মা আহিলে কৈ দিম এনে মানুহলৈ যাতে কেতিয়াও কোনো খবৰ নপঠিয়ায়।”

“আজি মই ঘূৰি যাবলৈ অহা নাই” এই বুলি বামবতনে একে চোচাই আহি ফুলমণিক গৰা মাৰি ধৰিলে। টনা আঁজোৰা লাগিল আৰু এহাতে হাতছখন হেচি চোফাখনৰ লগত লিপিত থুৱাই চাদৰ-খন আনখন হাতেৰে টানিব খোজোঁতে পিৰাচ এৰি দে এৰি দে বুলি ফুলমণিয়ে চিঞৰোতে বামবতনে কৈ উঠে “আজি ভোক অজ্ঞানদাৰে বন্ধা কৰিব নোৱাৰে।” ফুলমণিৰ চিঞৰত দিটো কোঠাবপৰা মিনি দৌৰি আহি দেখে যে মানুহ এটাই পেছীয়েকক মাৰিব খুজিছে। ততালিকে মিনিয়ে চুকবপৰা লাঠি এডাল আনি সক ছোৱালী এজনীৰ সকলো শক্তিকে বামবতনৰ গাত ছুৰাবমান লাঠিৰে আঘাত কৰে। লাঠিৰ কোববপৰা নিজকে বন্ধা কৰিবলৈ ফুলমণিৰ গাবপৰা এখন হাত একৰাতেই একে জোকাবত ফুলমণিয়ে নিজকে মুক্ত কৰিলে। মিনিৰ হাতবপৰা লাঠিডাল লৈ বামবতনৰ মূৰৰ ওপৰত ফুলমণিয়ে সোধালে বামটাঙোন। খিতাতে মূৰফালি জইংকমত তেজৰ ধাৰা বৰলৈ ধৰে আৰু বামবতন বাগৰি পৰিল। মিনিয়ে হতবাক হৈ কৈ উঠে, “বদমাচক লাঠিৰে মাৰি ঠিক কৰিলা পেছী।” ফুলমণিয়ে কিন্তু তেজৰ ধাৰা দেখি স্তম্ভিত হৈ থাকিব নোৱাৰিলে। “মা, অজ্ঞানদা” বুলি মুহূৰ্ততে মুহূৰ্ত গ’ল।

বামবতনৰ প্ৰাণবায়ু ইতিমধ্যে ওলাই গৈছিল। হচপিটেলত তেওঁ মৃত হৈছে বুলি ঘোষণা কৰা হ’ল। মৰণোত্তৰ পৰীক্ষাৰ পিছত চৰকাৰীভাৱেই ডেওঁৰ শ দাহ কৰা হ’ল। চহৰৰ এইজনী আচাৰ্য্য লোকৰ এনেধৰণৰ মৃত্যুৰ কাৰণ ইতিমধ্যে সকলোৱে জানিছিল। মূৰ্খনীয় কাৰণবশতঃ ছোৱা মৃত্যুৰ কাৰণে কোনোৱে সমবেদনা জনাবলৈও নাছিল। মাত্ৰ বামবতনৰ বিধৱা পেছীয়েক আৰু কান্ধসমীয়া ল’ৰা-ছোৱালী হালে নীৰৱে চকুলো টুকিছিল। বামবতনৰ কলেজত পঢ়া ছোৱালীজনীয়ে কান্দি কান্দি চিঞৰি মাথোন বিনাইছিল, “মা-

তুমি, আমাক কিয় এৰি গৈছিল। দেউতাক দেউতা বুলিবলৈও ঘিণ লাগে। ফুলমণি বাইদেউ ভোম্বাৰ কোনো দোষ নাই। আমাক কমা কৰিবা, কোনোবা পিচাচ এনেকৈ আহিলে ময়ো ভোম্বাৰ দৰেই কৰিলোহেঁতেন ”

৭

হচপিটেলখন লোকে লোকাৰণা হৈ পৰিছে। বামবতন বৰাব লাঠিৰ আঘাতত মৃত্যু হৈছে; ই যে মাৰ্দাৰ। হত্যা কৰিছে ফুলমণিয়ে। ইমান শাস্ত ছোৱালীজনীয়ে কেনেকৈ এই কামটো কৰিব পাৰিলে। বামবতন যেনেকুৱা লম্পট চৰিত্ৰৰ, তাৰ এনে মৃত্যু আছিলেই। কিন্তু নিৰপৰাধী ছোৱালী এজনীক মৰণৰ যোগেদি পাৰণ্ডই যেন অভিলাপ দি গ’ল। ফুলমণি বোলে মুছ’ গৈছিল, এতিয়া কেনে আছে। বামবতনৰ অস্বাভাৱিক মৃত্যু সক চহৰখনৰ কাৰণে তীব্ৰ চাকল্যকৰ ঘটনা। সেই কাৰণে হচপিটেলৰ কেউপিনে মামুহ ঠাই খাই পৰিছিল।

ঘটনাৰ দুঘণ্টামানৰ মূৰত কিছু চেতনা অহাত আধা মেলা চকুৰে কেউপিনে চাই দুৰ্বল কঠোৰে ফুলমণিয়ে সোধে, “মই এতিয়া ক’ত আছোঁ।”

কোঠাটোৰ সম্মুখত কেবাগৰাকীও নাহ’। বিছনাৰ একাষে লিপিকা আৰু মিনি, আনকালে নীলাঞ্জন। নীলাঞ্জনে উত্তৰ দিয়ে “ফুল তুমি দুৰ্বল হৈ আছা। কথা নকবা। তুমি হচপিটেলত।”

নীলাঞ্জনৰ মাত শুনি সেই কালে চায়েই “অঞ্জনদা মই...” বুলি একো কব নোৱাৰিলে। ফুলমণি আকৌ মুহুৰ্ত্তা হ’ল।

তীব্ৰ মানসিক সংঘাতৰ পিছত ফুলমণিয়ে স্থিৰতা বুবাই পোৱাত কেইবামিনিও লাগিল। জেলৰ হচপিটেলত এনে বোগৰ চিকিৎসাৰ সুব্যৱস্থা নাই কাৰণে আৰু নীলাঞ্জনৰ বিশেষ চেষ্টাত গুলিচ পহৰাত ফুলমণি হচপিটেলতে থকাৰ ব্যৱস্থা হ’ল।

আইনৰ চকৰি অৱশ্যে ঘূৰিয়ে থাকে। হচপিটেলৰপৰা হাত কেবেয়া লগাই আদালতত ফুলমণিৰ হাজিৰ কৰোৱা হয়। কেতিয়াবা আদালতলৈ যোৱাৰ পথত আৰু কেইবামিনি আচাৰীৰ কাঠগৰাত ফুলমণি আকৌ মূৰ্ছা গৈছিল। মাজে মাজে কৈ উঠে, “মা মোৰ একো দোষ নাই। পিচাচটোৱে অজ্ঞানদাবৰণৰ যোক কাটি নিব বিচাৰিছিল।” কথাবোৰ কৈছিল বৈ বৈ, শাস্তি পাইছিল মূৰ্ছাজনিত নিজাত। নীৰৱে চকুলো টোকে মাক আৰু মিনিয়ে, নীলাঞ্জনৰ মাক-বাপেক, বন্ধুস্বৰ আৰু কণুৱে। নীলাঞ্জনৰ মুখত মাত কথা নোহোৱাৰ অৱস্থা। অভিভূতৰ দৰে থাকে, ডাক্তৰৰ চৰকাৰী দায়িত্ব পালন কৰি যায়। চৰকাৰী দায়িত্বৰ উপৰিও আছে ব্যক্তিগত দায়িত্ব। ফুলমণিয়ে ফুলৰ দৰে পত্ৰিত। নিজৰ কাৰণেই এনে হৈ গ’ল। মাত্ৰ এমাহৰ মূৰত লক্ষেশ্বৰ বৰুৱাৰ বছৰেকীয়া শ্রদ্ধ সমাপন হৈ গ’ল-হেঁতেন আৰু তাৰ পিছত আনন্দ অনুষ্ঠানৰ যোগেদি দীৰ্ঘ প্ৰতীক্ষা সফল হ’লহেঁতেন—নীলাঞ্জন আৰু ফুলমণি ছয়োৰে। কণা বিধাতা সঁচাকৈয়ে কণা। ফুলমণিৰ যদি গুৰুতৰ শাস্তি হৈ যায়। যাবজ্জীৱন কাৰাদণ্ড বা মৃত্যুদণ্ড? নাই সেইটো হব নোৱাৰে। আত্মবক্ষাৰ সবল সঁচা যুক্তি আদালতে মানিবই লাগিব। কিন্তু যদি নামানে? ফুলমণি যদি হেৰাই যাব লগা হয়! নাই সেইটো কেতিয়াও হব নোৱাৰে। ফুলমণি আৰু তেওঁৰ মনৰ মিলনতো কাহানিবাই হৈ গৈছে, মনৰ বিবাহ-মিলন কাহানিবাই হৈ গৈছে। প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল জীৱনে মৰণে ছয়ো ছয়োকে কেতিয়াও নেৰে। এয়া ফুলমণিৰ বিচাৰ চলা নাই। জীৱনৰ কাঠগৰাত নীলাঞ্জনৰ নিজৰ বিচাৰো চলিছে। নীলাঞ্জে মাকক কয়, “মা ফুলমণিৰ বাহিৰে কাৰো লগত মোৰ বিয়া হব নোৱাৰে।” মাকে উত্তৰ দিয়া নাছিল। মাকে জানিছিল এইবিলাক এতিয়া ছবাশ। বিচাৰেই শেষ হোৱা নাই আৰু কোনে জানে ক’ৰ পানী ক’লৈ যায়। কিন্তু মনতে কয়, “তোৰ মনোবাঞ্ছা পূৰণ হওক।” অন্ধ বিশ্বাস কেতিয়াবা জীৱন্ত বিশ্বাসত পৰিণত হৈ উঠে। বেঙুনীয়া বঙৰ পাখৰ লগোৱা সেই যে

আউঠিলে। আন একোৱে নোৱাৰিলেও ফুলমণিক সেইটোৱে বাক
 বন্ধা নকৰিব নে? পৃথিৱীত বহুতো আচৰিত ঘটনা হৈ যায়।
 আচৰিতভাবেৰে ঘটনাবোৰ হৈ গ'ল। নীলাঞ্জনৈ ঠিক কৰে যে মন
 স্থিৰ ৰাখি শেষ পৰ্যন্ত তেওঁ যুঁজিব। দৰকাৰ হলে নিজৰ নামত থকা
 মাটিডোখৰো বিক্ৰম কৰি দিব। ফুলমণিক বচাব লাগিব ফুলমণিৰ
 কাৰণে, নিজৰ কাৰণে, তয়োৰে কাৰণে। পৈশাচিক আক্ৰমণৰ বিৰুদ্ধে
 ফুলমণিয়ে প্ৰতিপালন কৰিছিল সাংঘাতিক ক্ৰিপ্ততা আৰু একাগ্ৰভাবে।
 নীলাঞ্জনৰ কাৰণে ফুলমণি হৈ উঠিছে শ্ৰেয়, সত্যতা আৰু বিশ্বাসৰ
 প্ৰতীক।

এৰ-ধৰাতৈ বিচাৰ চলিছিল চেন আদালতত প্ৰায় দুমাহ দিন
 ধৰি। মিনি আহিও সাক্ষী দিছিল। শিশুৰ সবলভাবে কৈছিল
 কেনেকৈ বামবতন খুৰাই পেছোয়েকক বগৰাই লৈ মাৰণ কৰিব
 বিচাৰিছিল আৰু কেনেকৈ লাঠিডালেৰে মিনিয়ে নিজে আগতে দুট
 খুৰাকৰ গাত আঘাত কৰিছিল। কিন্তু চবচৰীয়া ছোৱালীৰ সাক্ষা
 কিমান বিশ্বাসযোগ্য? একেমাথতে বামবতনৰ মৃত্যু হৈছিল আৰু
 মাধমাৰ সোধাইছিল ফুলমণিয়ে। চৰকাৰী উকীলৰ অভিযোগো
 ভালকৈ সোঁৱৰা হৈছিল। লক্ষ্মণৰ বকৱাৰ অশুখ আৰু আন্ধৰ
 সময়ত বোলে লিপিকাই বামবতন বৰাবপৰা যথেষ্ট পৰিমাণৰ টকা
 ধাৰে লৈছিল, ফুলমণিক তেওঁৰ লগত বিয়া দিম বুলি বোলে
 গোপন প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিল, নিজে আঁতৰি থাকি জীয়েকক লগ
 হোৱাৰ সুযোগ বিছিল আৰু ফুলমণিয়ে ষড়যন্ত্ৰ কৰি বোলে মাক
 নথকাত বৰাক মতাই আনি এই হত্যাকাণ্ডটো কৰিলে, যাতে
 বামবতনৰ ওচৰত থকা ধাৰৰ বোজাবপৰা পৰিমাণ পাব পাৰি
 আৰু ইফালে নীলাঞ্জনৰ লগত বিয়াও হব পাৰে। বামবতন
 বৰ পকা বাদ্ৰসায়ী। তেওঁৰপৰা টকা ধাৰে লোৱাৰ বচিদ কিন্তু
 চৰকাৰী উকীলে আদালতত দাখিল কৰিব নোৱাৰিলে।

চৰকাৰী উকীলৰ অভিযোগ যে মনে গঢ়া সেইটো আনে
 নুজিলেও নীলাঞ্জনৰ পৰিয়ালে বুজিছিল। অভিযোগ শুনি লিপিকা

মূৰ্ছিত হোৱাৰ অৱস্থা। অসহায়ৰ সুযোগ লৈ মাহুহ ইমান নীচ হ'ব পাৰে। নীলাঞ্জনক কৈছিল “বাগা তুমি সেইবোৰ বিশ্বাস কৰাৰ আগতে মোক মাৰি পেলোৱা।” নীলাঞ্জনে উত্তৰত কৈছিল, “মা, মই নিজৰ মা আৰু আপোনাৰ মাজত একো পাৰ্থক্য নেদেখোঁ। মাৰ বিৰুদ্ধে এনেকুৱা হীন অভিযোগ উঠিলে যেনেকৈ বিশ্বাস নকৰোঁ আপোনাৰ ক্ষেত্ৰতো একেই কথা। যি কোনো পৰিস্থিতিতে ফুলমণি মোৰেই হৈ থাকিব, আপুনি মোৰ শাহু আই।” লিপিকাৰ হৃদয়লৈ হুঁচুৰি চকুলো বৈ গৈছিল। প্ৰথমতে অভিযোগপত্ৰ শুনি ফুলমণি আচামীৰ কাঠগাত নিমিষতে মূৰ্ছা গৈছিল। সেই হুঁচুৰি-পূৰ্ণ সন্ধিয়াৰ পিছৰেপৰা সম্পূৰ্ণ নিবোগী ফুলমণিৰ এই মূৰ্ছা যোৱা বোগটো প্ৰায় অভ্যাসত পৰিণত হৈছিল।

সম্বন্ধীয়। মাহুহে বা নীলাঞ্জনৰ পৰিয়ালে কৰিয়াদী পক্ষৰ অভিযোগ বিশ্বাস নকৰিলে কি হ'ব? ঘটনাৰ ক্ষেত্ৰতো বিশ্বাস অবিশ্বাসৰ প্ৰশ্ন নাই। আচামী হিচাপে ফুলমণিয়ে নিজেই স্বীকাৰ কৰিছে যে তেওঁ তীব্ৰ স্বেচ্ছাশ্ৰিতঃ আত্মবল্লভ উদ্দেশ্যে বামতনৰ মূৰত মাৰটো মাৰিছিল। প্ৰাণেৰে মৰাৰ একো উদ্দেশ্য নাছিল। কিন্তু এইটো ঠিক যে তেওঁৰ আঘাততেই পাপিষ্ঠৰ মৃত্যু হ'ল। মৃত্যুকণ্ঠে ফুলমণিয়ে আদালতত দেউতাকৰ মৃত্যুৰ পিছৰেপৰা ঘটা ঘটনাসলীৰ বিৱৰণ দিছিল আৰু কৈছিল যে আগতে খুৰা বুলি মাতিলেও মৃত্যুৰ পিছতো বামবতনক পাপিষ্ঠৰ বাহিৰে আন বুলি ভাবিব নোৱাৰে। এই পাপিষ্ঠই এজনী ছোৱালীৰ সম্ভাৱ্য বৈবাহিক জীৱনো ধ্বংস কৰিলে।

চেচন জজ ডেকামাহুহ। নীতিনিষ্ঠ। বামবতন বৰাক চহৰৰ এজন গণ্য মান্ত আচাৰ্য্য লোক হিচাপেই জ্ঞানি আহিছিল। বামবতনৰ ছোৱালীৰ লগতো বৈবাহিক সম্বন্ধৰ কথা-বতৰা চলিছিল। বামবতনৰ আকস্মিক মৃত্যুৱে ফুলমণিৰ জীৱনতেই অনিশ্চয়তা অনা নাছিল, নিজৰ ছোৱালীও বাপেকৰ কৃতকৰ্মৰ বাবে ভুক্তভোগী হোৱাৰ উপক্ৰম হৈছিল। ব্যক্তিগত কাৰণত মাহুহ হিচাপে

বামবতনৰ পৰিয়ালৰ প্ৰতি অজ্ঞানিতে হয়তো জজৰ দুৰ্বলতা থাকিবও পাৰে। কিন্তু আইনৰ ধাৰা যে আখৰে আখৰে পালন কৰিব লাগিব। জজ বায় দিলে যে বামবতন বৰাক হত্যা কৰা হেতু ফুলমণি বকৱাৰ শাস্তি মৃত্যুদণ্ড। আশ্বৰ্য্যকৰ অজুহাত জজে স্বীকাৰ নকৰিলে। ফুলমণিয়ে নিজেই জানো স্বীকাৰ কৰা নাছিল যে সম্পূৰ্ণ ঘৃণাপৰৱশ হৈ তেওঁ বামবতনৰ মূৰত মৰণ কোৱাটো মাৰিছিল। আশ্বৰ্য্যকৰ কাৰণে শৰীৰৰ আনঠাইতো আঘাত কৰিব পাৰিলে- হেঁতেন! জজৰ যুক্তিত সজ্ঞানে স্তম্ভ শৰীৰে মৃত্যু ঘাটোৱাৰ উদ্দেশ্যে বামবতনৰ মূৰত মৰণাঘাত কৰা হৈছিল। গতিকে যাবজ্জীৱন কাৰাদণ্ডে। জায়েচাৰৰ উদ্দেশ্য সাধন কৰিব নোৱাৰে, যদিহে আচামীৰ ওপৰত মৃত্যুদণ্ডৰ আদেশ বিহা নহয়।

ফুলমণিৰ ওপৰত কাঁচীৰ ছকুম জাৰী হোৱাত আদালত কক কাঁহ পৰি জোন যোৱাৰ দৰে হৈছিল। লিপিকাইতে কান্দোনৰ বোল তুলিছিল। নীলাঞ্জনৰ মাকেও চকুৰ পানীৰে ধুঁৱলি কুঁৱলী দেখিছিল। ফুলমণি হৈ গৈছিল নিস্তৰ্দ্ধ, কঠৰ। হাতকেবেয়া লগাই জেললৈ নিয়াৰ আগতে নীলাঞ্জনে মাথোন ঠোকাঠুনি মাতেৰে কৈছিল, “ফুলবাণী মোৰ, মই অন্তৰেৰে সৈতে বিশ্বাস কৰোঁ যে তুমি সম্পূৰ্ণৰূপে নিৰ্দোষী। মোৰ কাৰণেই তোমাৰ এনে গতি হ’ল। সমাজে লম্পট চৰিত্ৰৰ ভদ্ৰদেশী লোকক প্ৰজ্ঞা দিয়াৰ কাৰণে এনে দুখাবহ ঘটনা ঘটিল। উচ্চ জায়ালয়ত আমি আপীল কৰিম। তোমাক মুকলি কৰি আনি ফুলৰ বেশেৰে আমাৰ গৃহলক্ষ্মী নকৰালৈকে মই ক্ষান্ত নহওঁ। নীলাঞ্জনে তোমাৰ কাৰণে প্ৰয়োজন হলে চিৰজীৱন অপেক্ষা কৰিব।” মৃত্যু পথৰ যাত্ৰীনীক এই আশ্বাসবাণীয়ে কিমানখিনি আশ্বস্ত কৰিব পাৰে? পুলিচ প্ৰহৰীক ফ্ৰেন্সী ফুলমণিয়ে অহুৰোধ কৰে, “এবাৰ মাথোন মোৰ স্বামীক প্ৰণাম কৰিবলৈ দিয়ক।” হাতকেবেয়া লগা অৱস্থাতে নীলাঞ্জনৰ বুকুত ফুলমণি চলি পৰিছিল। উচুপি উচুপি কৈছিল, “অঞ্জনদা, আমাৰ সকলো শেষ হৈ গ’ল, অঞ্জনদা। ভাগ্যলিপি বৰ নিদাকণ। তুমি মোক পাহৰি যোৱা।

মৃত্যুৰ সিগাৰবপৰাও মই তোমাকেই কামনা কৰিম। আমাৰ মিলন
যে নহ'ল। তথাপি তুমি মোৰ স্বামীদেৱতা। জনম-জনমে বাতে
তোমাকেই স্বামীৰূপে বৰণ কৰিব পাৰোঁ। পিছৰ জনমত কিন্তু
অজ্ঞানতা, দেবি নকৰিবা। পিতৃহীনা অবিবাহিতা গাভৰু হোৱালীৰ
পৃথিৱীখন বৰ নিষ্ঠুৰ, অজ্ঞানতা।”

নীলাঞ্জনে মূৰত হাত বুলাই বুলাই কয় “কুলমণি, তুমি মোৰ
কাৰণে চিৰদিন কুলৰ দৰেই পৱিত্ৰ। এইজনমতেই আমি আকৌ
একেলগ হম সোণজনী।”

পুলিচৰ বন্দী কঢ়িওৱা গাড়ীখন দৃষ্টিৰ আগোচৰ নোহোৱালৈকে
নীলাঞ্জনে একেধৰেৰে উদাস দৃষ্টিৰে চাই আছিল। নীলাঞ্জনেৰ মনত
ভাব হৈছিল যেন পৃথিৱীখনেই এখন বৃহত্তৰ কাৰাগাৰ। এই
কাৰাগাৰবপৰা কুলমণি গৈছে এখন সৰু কাৰাগাৰলৈ। সেইখন
কাৰাগাৰৰ নিয়ম কানুন বাহিৰৰ কাৰাগাৰতকৈ সম্পূৰ্ণ বেলেগ।
বৃহত্তৰ কাৰাগাৰত নিষ্ঠুৰতাৰ বলী হ'ব লগা হ'ল যদিও ক্ষুদ্ৰ
কাৰাগাৰতো নিষ্ঠুৰ দৰদী মানুহ আছে। বাহিৰৰ কাৰাগাৰে
কুলমণিক মৃত্যুৰ মুখলৈ ঠেলি দিলে। কাৰাগাৰটোৰ অস্তৰালে
মৃত্যুৰ পৰিৱেশৰ মাজত জীৱনৰ সন্ধান দিব নে?

৩৫

জেলৰ নিয়মমতে মৃত্যুদণ্ডৰ
আদেশাধীন কয়দীক কয়দীৰ কাপোৰ পিন্ধাই আন আন বন্দীৰপৰা
আঁতৰাই চেলত বধা হয়। এনে মহিলা বন্দীক জেলৰ ‘কিমেল
ৱাৰ্ড’ৰ এলাকাৰ ভিতৰত চেলত বধা হয়, যদিহে তেনে চেল থাকে।

আপীল চলি থাকিলেও কুলমণিৰ ওপৰত মৃত্যুদণ্ড বিহা হৈছিল।
কুলমণিক বধা জেলটোত কিমেল ৱাৰ্ড নিয়মতেই আছিল, কিন্তু
তাৰ চেল নাছিল। আন বন্দীৰ লগতো বাৰিৰ নোৱাৰি কাৰণ

সেইটো কবিলে জেল নেতৃত্বলৈ উল্লেখ কৰা হ'ব। শেহত ঠিক হ'ল যে মেট্ৰনৰ কুঠৰীৰ গাতে লাগি থকা সকলো কোঠাটোত স্থানান্তৰিত কৰা হ'ব। চৰিফ হুচা নিয়মমতে পহৰা দিবলৈ কিমেজ হাৰ্ডাৰো নাই—গোটেই জেলত পক্ষান্তৰ পূৰ্ণ হ'ব হাৰ্ডাৰৰ বিপৰীতে মহিলা হাৰ্ডাৰ মাত্ৰ দুগৰাকী। পালপাতি এই দুগৰাকীয়েই পহৰাৰ কাম চলায় মেট্ৰনে মহিলা বন্দীসকলৰ সাধাৰণ বক্ষণাবেক্ষণত চকু দিয়াৰ উপৰিও মহিলা বন্দীক ভালটি কৰা বা 'হেলথপাছত' জেল ডাক্তৰক সহায় কৰে।

মেট্ৰন ইভা বৰা আদৰ্শবৰীয়া মহিলা। আই-এ মহিলালৈকে পঢ়িছিল। স্বামীয়ে স্থলত শিক্ষকতা কৰিছিল। পঁচিশ বছৰীয়া গভীৰ অৱস্থাতে এটি কন্যাসন্তান এৰি তেওঁ মটৰ চুৰ্ভটনাত নিহত হয়। সেই ছোৱালীয়েও টান নৰিয়াত পৰি ইভাক একেবাৰে নিষ্ঠুৰ কৰি গ'ল। মাকৰ লগত সাদৃশ্য ৰাখি বাপেকে ছোৱালীৰ নাম ৰাখিছিল আভা। স্বামীহীন সংসাৰত আভাই আছিল তেওঁৰ একমাত্ৰ আৰ্হণ। কিন্তু আভাই তেওঁৰ জীৱনলৈ আত্মবাহুত আনিলে। অকাল বৈধৱ্য, তাতে সংসাৰত নিজৰ স্থানবলৈ কেওকিছু নাই। আভাৰ মৃত্যুৰ পিছত তেওঁ জেলৰ কোৱাৰ্টাৰত পৰা আহি মহিলা কাৰ্টেকৰ ভিতৰত থকা ছটা কোঠাৰ ঘৰটোলৈ আহিছিল নিগাজীকৈ থাকিবলৈ। কিমেজ হাৰ্ডৰ মহিলা কৰ্মচাৰী তেনেই কম আৰু সেইহে জেলসমূহৰ ইন্সপেক্টৰ তেনেবেলে তেওঁক জেলৰ ভিতৰতে থাকিবলৈ বিশেষ অনুমতি দিছিল। ৪৮ বছৰীয়া ইভা এতিয়াও যথেষ্ট সুললী—পঁচিশ বছৰ বয়সৰেপৰা তেওঁ যে বিধৱা। পৃথিৱীখনত যে স্ত্ৰী-অস্ত্ৰীৰ কিমান লীলা খেলা নচলে। ভগৱান যদি আছে তেনেহলে তেওঁৰ কল্যাণত কেতিয়াবা হয়তো চাৰিকুৰি বছৰীয়া বিধৱাই ঘিৰে-মৌৰে খাই বজৰজনাই থাকিব পাৰে, অথচ কোনোবাই প্ৰায় বাল্যবিধৱাৰ দৰে জীৱন অতিবাহিত কৰিব লগা হয়। কিন্তু সধৱাতকৈ সধৱা আও-সধৱা বিধৱাবোৰ ব্যতিক্ৰম, ইভাবোৰেই বে নিয়ম।

ফুলমণিক দেখিয়েই হাঁত কৰে ইভাৰ মনত পৰিছিল নিজৰ ফুলকুমলীয়া ছোৱালী আভালৈ। ফুলমণিৰ মৃন্দৰ মুখনিৰে আভাৰ নিষ্পাপ মুখখন মনত পেলাই দিছিল এক মূৰ্ছৰ্ত্তে আৰু তেতিয়াই ফুলমণিক তেওঁৰ আপোনতকৈ আপোন যেন লাগি গৈছিল। মহিলা কাটেকত মৃত্যুদণ্ডেৰে দণ্ডিত হোৱা হুৰ্ভগীয়া নাবীৰ কাৰণে চেপ নাই। তাৰ উপৰি এনে বন্দীক আনৰ লগত বাৰিষও নোৱাৰি। শিক্ষিতা ছোৱালী। চৰম হুৰ্ভাগ্যৰ ফলত জেলৰ ভাত খাব লগীয়া হৈছে। মৃত্যুদণ্ড নোহোৱালৈকেহে জীৱন থাকিব! জেলত বন্দীৰ লগত আত্মীয়তা কৰাটো বেজাইনী। কিন্তু ফুলমণিক তেওঁ কেনেকৈ মাটিত শুবলৈ দিয়ে! জেলৰ ভিতৰত হলেও কটেকটো তেওঁৰ ঘৰ হৈ গৈছিল আৰু ফুলমণি তেওঁৰ কাৰণে আভাত ৰূপান্তৰিত হৈ গৈছিল। সেইহে ফুলমণি শুবলৈ খাট এখন দিছিল, নিভৃত আভাৰ সাজসজ্জাৰে ফুলমণিক আভা স্বৰূপে পাবলৈ বস্তু কৰিছিল। অধিক কি ফুলমণিৰ কৰুণ জীৱনকাহিনী শুনি শুনি কিমান যে বিনীত বজনী অভিযান্ত্ৰিক হৈছিল। কিমানবাৰ যে মাকে নিজৰ ছোৱালীৰ চকুপানী মুচি দিয়াৰ দৰে ঐন্দৱী ফুলমণিৰ গায়ে মূৰে হাত ফুৰাই দি সাজুনা দিছিল। বেঙুনীয়া পাখৰৰ আঙঠিটোৰ ইতিহাস জানি যুক্তিৰে নহলেও মনৰ মৰমী বিশ্বাসেৰে আশ্বাস দিছিল যে ফুলমণিয়ে নিশ্চয় স্বামীৰ সৈতে ঘৰ কৰিব পাবিব। অলীক কল্পনাও কেতিয়াবা বৰ বাস্তৱ যেন লাগে। এনে বাস্তৱতাই হুসৈ জীৱনলৈও আনে অদম্য প্ৰেৰণা। মেট্ৰনৰূপী ইভাৰ মাতৃস্বৰূপে ফুলমণিক এনে অনুপ্ৰেৰণা দিব পাৰিছিল কাৰণেই ফুলমণিৰ কাৰণে ইভাই মেট্ৰনৰ শাৰী অতিক্ৰম কৰি যেন দ্বিতীয় জিগিকা হৈ গৈছিল। বিচিত্ৰময় সংসাৰত চিত্ৰই এনে বিচিত্ৰৰূপ পায়, চিত্তবিভ্ৰমে মধুৰ আনন্দৰ ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰে।

ফুলমণিৰ সামান্য অনুৰূপে ডাঙৰকৈ দেখুৱাই আৰু স্বাস্থ্যৰ অসুস্থতাত স্বাস্থ্যজনিত কাৰণত ডাঙৰৰ হুৰুৱাই অনুৰোধন লৈ ইভাই ফুলমণিক নানা সৰুৰৰ সুবিধা দিয়ে—বেচেৰীয়ে বাডে কষ্ট

নাপায়। জেলৰ মেডিকেল অফিচাৰজনেই সচৰাচৰ চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট আছিল। এতিয়া আন মেডিকেল চাৰ্জ-অৰ্ডিনেট বিষয়া নথকা অৱস্থাত আৰু বেলেগ চুপাৰ নিয়োগ হোৱা অৱস্থাত জেল মেছুৱেল মতে জেলৰ ডাক্তৰ এজন ক্ষমতাশালী ব্যক্তি। যুদ্ধাদণ্ডৰ আদেশাধীন বন্দীয়ে সাধাৰণ কয়দীৰ দৰেহে সীমিত সা-সুবিধা পাব পাৰে। কিন্তু ডাক্তৰে অনুমোদন কৰিলে এনে কয়দীয়ে বিভিন্ন উপায়ে প্ৰথমশ্ৰেণীৰ বন্দীৰ সকলো সা-সুবিধা পাব পাৰে।

চুপেৰষ্টৰপৰা আবৃত্ত কৰি পাউদাৰলৈকে ‘মেডিকেটেড’ লিখা থাকিলেই হ’ল। চৰকাৰী খৰচত ফুলমণিৰ কাৰণে সকলো অনুমোদিত হৈছিল ইভাৰ খাটনিত। ডাক্তৰ সুৰঞ্জিত বৰুৱাই ফুলমণিৰ কেচটো জানিছিল। নীলাঙ্গন হাজৰিকাবো ডাক্তৰ বৰুৱাৰ লগত পৰিচয় আছে। গতিকে ডাক্তৰেও ধোৱা-বোৱাৰ বিষয়ত ফুলমণিক বিশেষ সুবিধা দিছিল। তথাপি তেৱেঁই এদিন ইভাক কব লগা হৈছিল, “মিচেচ বৰা, চাব আকৌ জেলৰ নিয়মমতে বন্দীৰ লগত কেমিলিগ্ৰাৰিটি মানে আত্মীয়তা কৰাটো নিষিদ্ধ কথা?” ইভাই অৰ্ধপূৰ্ণ হাঁহিৰে উত্তৰ দিছিল, “ডাক্তৰ চাহাব, ময়ো আপোনাৰ দৰেই আনকেমিলিয়াৰ, মানে অনাত্মীয়ৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিয়ে আছোঁ।” অৰ্ধটো ছয়ো বুজিছিল, কাৰণ উভয়েই ফুলমণিক বিশেষ চকুৰে চাইছিল।

জেলৰ ডাক্তৰৰ বহুত দায়িত্ব। সমূহ বন্দীৰ স্বাস্থ্যৰ বক্ষণাবেক্ষণ, বোন্সিসকলৰ চিকিৎসা আৰু জেলৰ পৰিবেশৰ স্বাস্থ্যজনিত কাৰণত পৰিকাৰ-পৰিচ্ছন্নতা অটুট ৰখাত তেওঁৰ দায়িত্ব অপৰিসীম। শ্ৰী মনোবমাই কেতিয়াবা অনুযোগ কৰে, “জেলত ডাক্তৰ তুমিয়ে হৈছা নে? সময় নাই অসময় নাই, থিতাতে জেলৰ ভিতৰলৈ দৌব মাৰা। বাকীবোৰে জেলত কাম কৰা নাই নেকি? ৰাতিনো ঘাব লাগে কিয়? আকৰ্ষণটো কিমেল ৱাৰ্ড নহয়তো?”

মনোবমাৰ বসিকতা আজিকালি গাত নলগা হৈছে, কাৰণ তেওঁলোকৰ মাজত বুজাবুজি খুব বেছি। পাবল্ল্যৰিক আকৰ্ষণ

অত্যধিক বেছি কাৰণেই বুজাবুজিও বেছি। ডাক্তৰে দ্ৰৱীৰ বসিকতাৰ উদ্ভব দি কয়, “ডাক্তৰৰ আকৰ্ষণ আইনমতে সকলো ওৱাৰ্ডৰ প্ৰতি সমানে থাকিব লাগে। আচলে বিচলে হস্তীৰো পাও পিচলাৰ দৰে যদি অলপ ইকাল সিকাল হয়ো তাক তুমি নিজগুণে কমা কৰিবা বুজি মোৰ অটল বিশ্বাস আছে। তোমাৰ প্ৰতি মোৰ অচলা ভক্তি।”

“তোমাৰ নাটক থৈ দিয়া। এওঁ যেনিবা ইকাল সিকাল কৰিব পৰা পুৰুষহে। তোমাৰ সকলো পৌৰুষ মনোবম্বাডেই শেষ হৈ গৈছে। এওঁৰ মনত বং লাগিব পাৰে বুজিলে মৰা মাৰুহেও হাঁহিব।”

“তুমিনো ইমান কিমেল ৱাৰ্ডৰ ভক্ত হৈ উঠিছা কিয়। আজিকালি ৰাম নাম জপাদি ব্যৱহাৰ কৰা।”

মনোবম্বাই কয়, “সিদিনা ইভা বাইদেৱে ফুলমণিৰ জীৱন কাহিনীৰ বিষয়ে কৈছিল। বেচেৰীলৈ বৰ ছুখ লাগে। বাক ডাইক বচাব নোৱাৰি নে?”

“আপীলত বাচি যাব পাৰে।”

“যদি আপীলত নাবাচে তেনেহলে ডাক্তৰ হিচাপে তুমি কিবা বুদ্ধি উলিয়াব নোৱাৰা নে যাতে বেচেৰী বাচে।”

“ডাক্তৰ নীলাঞ্জন হাজৰিকাই তোমাক কিবা উপচৌকন দিছে নেকি?”

মনোবম্বাই কপট খঙত কয়, “তেওঁৰ লগত দেখোন মোৰ চিনাকিয়েই নাই। তিবোডাই আচিনাকি পুৰুষৰ খবৰ লৈ লুকুৰে। তোমালোকেহে অচিনাকি নাৰীৰ দেহ বিচাৰৰ গীত গোৱা আৰু ফুল দেখিলেই স্তম্ভিতলৈ বিচাৰা।” আকৌ পৰিহাসপূৰ্ণ হাঁহি।

“বাক সু, তুমি দেখোন উদ্ভব নিদ্ৰিলী। ফুলমণিক বচাব পৰা হব নে বাক? তোমাৰ বহুত পুণ্য হব।”

“পুণ্যৰ বলডেই তোমাক পালোঁ। আৰু নতুন পুণ্য যোক নালাগে।”

আতীৰ বুকুত মূৰটো গুজি দি মনোবম্বাই কৈ উঠে, “মইতো

তোমাক মৰ্মে মৰ্মে অভ্যস্ত কৰি থাকোঁ কিবা উপায় নাই নে? বৃত্ত্যদণ্ড পোৱা মাছুহবো কেড়িয়াবা হয় সাত বছৰলৈকে কাঁচী নোহোৱাকৈ থাকে হেনো। মহিলা বন্দীৰ ক্ষেত্ৰতো তেনে কিবা বিশেষ সুবিধা?”

“বৃত্ত্যদণ্ডৰ আদেশ পোৱা মহিলাৰ ক্ষেত্ৰত নো কি ব্যতিক্ৰম থাকিব পাৰে? অৱশ্যে বুদ্ধি খৰচ কৰিলে হয়তো কণাৰ কবয়ুটি লাগিবও পাৰে।”

“ফুলমণিৰ প্ৰশংসাত প্ৰথম দিনাই দেখোন গদ-গদ হৈছিল। এতিয়া পুৰণি হ’ল কাৰণে উৎসাহ নাইকিয়া হ’ল নেকি?”

আজি যেন মনোবম্বাই বসিকতা নেবিবই। ডাক্তৰৰ অৱশ্যে সন্দেহ নাছিল যে ফুলমণিৰ ককণ কাহিনীয়ে মনোবম্বাৰ মনত নাৰীমূলত মমতা জগাই তুলিছে। কিন্তু আইন জানিলেও ডাক্তৰ হৈতো তেওঁ বড়যন্ত্ৰ কৰিব নোৱাৰে।

সুৰজিতে কয়, “বড়যন্ত্ৰ এটা কৰিলে ফুলমণি হয়তো বাচিব পাৰে! তাৰ আগতে আপীলত কি হয় চোৱা যাওকচোন।”

“বড়যন্ত্ৰটো নো কি?”

“মানে ফুলমণি যদি অন্তঃসত্তা হৈ পৰে তেনেহলে আইনৰ মেৰপেছৰ মাজেদি ডাক্তৰী অনুমোদনত বাচি যাবও পাৰে।”

“তোমালোকৰ আইন দেখোন বৰ চমৎকাৰ। নিশ্চয় পুৰুষেই জেইল মেজুৱেলখন বচনা কৰিছিল। পিছে বিয়া নোহোৱাকৈ, তাতে জেলৰ ভিতৰত এনে অঘটন কেনেকৈ ঘটিব পাৰে?”

“কিয়, অতীতৰ ঋষি য়ুনিসকলৰ দিনৰ নিয়োগ প্ৰথা স্বীকাৰ কৰি ললে উপায় কিজানি ওলায়েই। কৈছিল অৰ্ধপূৰ্ণ হাঁহিৰে। কিন্তু যুহুৰ্তৰ কাৰণে মনোবম্বা যেন হতবাক হৈ গ’ল। তীব্ৰ অভিমানৰ স্তবত কলে, “সু, আমাৰ যে ল’ৰা-ছোৱালী নাই সেই কথাটো তুমি ইমান সূক্ষ্মভাৱে মোক সময়ে সময়ে মনত পেলাই নিদিলেও হয়। মইতো আগতেই কৈছিলোঁ, ইচ্ছা কৰিলে তুমি দ্বিতীয় বিবাহ কৰিব পাৰা।” এই যুক্তি চকুৰপানী বধাৰ নোৱাৰি

উঠি যাব খোজোঁতে সুবজিতে হাতখনত ধাপহাবি ধৰি সমান অভিমানেৰে কলে, “কথাবোৰ উলিয়াব তুমিয়েই, বসিকতাও আবৃত্ত কৰিবা তুমি আৰু মই কিবা কলেহে জগৰ লাগে নহয় নে? তুমি ফুলমণিৰ কাৰণে ইমান চিন্তা কৰাৰ কি প্ৰয়োজন, লোকৰ কথা, লোকৰ বতৰা। সেই লৈ আমাৰ শাস্তি কিয় নষ্ট কৰিব লাগে। আজিৰপৰা এইবিলাক কথা কেতিয়াও ভুলিযাবা।”

“সু, তুমি কথাবোৰ নিজৰ গাত পাতি লোৱা কিয়? মই যে তোমাক স্বয়ং ভগৱানে বিকছে কলেও অবিশ্বাস নকৰোঁ। মই জানো যে মোৰ প্ৰতি অশ্ৰায় তুমি কেতিয়াও কৰিব নোৱাৰা। মই কিন্তু সঁচাকৈয়ে ফুলমণিৰ হৃদয় সমভাগিনী হৈছোঁ।”

মনোৰমাৰ মনৰ কোমলতাৰ বিষয়ে সুবজিতে ভালকৈ জানে। আকৌ নতুনকৈ জানিলে। মনোৰমাই যেন এটা নতুন পথৰ ইন্দ্ৰিত দিছে। দেখা যাওকচোন, সময় সুবিধামতে নীলাঞ্জনৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি যদি সন্মানজনকভাৱে কিবা মীমাংসা কৰিব পাৰি। মন থাকিলে পৃথিৱীত একো অনতিক্ৰমণীয় বিপদ থাকিব নোৱাৰে, অলঙ্ঘনীয় একো হেঙাৰ থাকিব নোৱাৰে।

জেলৰ বিভিন্ন ওৱাৰ্ডবোৰ চাই চাই আহি কিমেল ওৱাৰ্ডত সোমোৱাৰ আগতে সুবজিতে কথাখিনিকেই ভাবিছিল। ফুলমণিক সন্দোধন কৰি কলে, “শুভ্ৰমনিং মিচ বকৱা।”

ফুলমণিয়ে উত্তৰত গঁহাৰি দিয়ে, “মৰ্ণিং ডাক্তৰ চাহাব।”

“মই চাহাব চুহাব নহয়। ডাক্তৰ বুলি কলেই ত’ল।”

“মনোৰমা বাইদেৱে বোলে ডাক্তৰ চাহাব বুলি মাতিলেহে ভাল পায়।”

আচৰিত হৈ ডাক্তৰে সোধে, “আপুনি মনোৰমাক চিনি পায় নেকি?”

“অতো ইভাবাইদেৱে মোৰ আগত মনোৰমা বাইদেউৰ বিষয়ে ইমানকৈ কৈছে যে মই কথা নপতাকৈয়ে ভেৰেভৰ লগত পৰিচিত হৈ গৈছোঁ। এই ওৰ্ডাপ্য নোহোৱা হলে বাইদেউক লগ পাই কলোহেঁতেন

—“বাইদেউ তুমি মোৰ কাষে থুৱা মথুৰতকৈ মনোৰমা, তুমি মথুৰিমা, তুমি নিকণমা, ‘আমি আজি যদি কৰি অপৰাধ, কৰিলো কমা’।”

‘বাঃ, আপুনি কবিতা লিখে নেকি? ববীন্দ্রনাথৰ ভক্ত যেন দেখিছোঁ। জেজব ভিতৰতো ইমান কল্পনা থাকিলে ‘নিৱে বাবে মোৰে দেশ দেশান্তৰে ঐহতাবকাৰ পথে’ বুলি দেখোন আপুনি ডাঃ নীলাঞ্জন হাজৰিকাৰ ওচৰলৈ মনেৰে যাব পাৰে।

ফুলমণি নিমাত হৈ গ’ল। আজিকালি মূহ’ নাযায়, বিষানেই ব্যতিব্যস্ত নহওক লাগে। অভিমান মূলতঃ শুবত কলে, “ডাক্তৰদা, মোৰ ছুৰ্ভাগ্যবশত নীলাঞ্জেৰে যাতে মুক্তি পায়।” হুকহুকাই কান্দি পেলালে।

সুবজিতে কয়, “মই আপোনাক কম্বুৱাবলৈহে আহিলোঁ। মোক কমা কৰিব।” এই বুলি যাবলৈ ওলাল।

ফুলমণিয়ে কলে, “ডাক্তৰ দাদা বুলি কৈছোঁ যেতিয়া মই আপোনাক যদি তুমি বুলি অনুবোধ কৰোঁ মনোৰমা বাইদেউকে মোৰ শত নমস্কাৰ জনাবা, আপুনি বন্দীনীৰ অনুবোধ বখিব নে ডাক্তৰ চাহাব।”

ডনীয়েককটো কোনেও “মিচ অমুক মিচ ডমুক” বুলি সম্বোধন নকৰে। সুবজিতে হাঁহি মাৰি কয়, “মিচ বকৱা সম্বোধন বৰ আচহুৱা। বাইদেৱাক বাক তোমাৰ কথা কম। মনোৰমাই ইতিমধ্যে তোমাৰ কথা কৈ কৈ মোক ব্যতিব্যস্ত কৰি তুলিছে।”

“কি কথা ডাক্তৰ দাদা?”

“ডাঃ নীলাঞ্জন হাজৰিকা আৰু তোমাৰ কথা?”

ফুলমণিয়ে উদাসভাৱে কয়, “নাৰীয়ে নাৰীৰ মন পুৰুষতকৈও ভালকৈ বুজে ডাক্তৰদা।”

ডাক্তৰে ওৱাৰ্ড এৰি যোৱাৰ আগতে ইভাৰ পিনে চাই এবাৰ হাঁহিলে। ইভাৱো হাঁহিৰেই সমিধান দিছিল। ইভাৰ মনত পৰিছিল কেনেকৈ অকিচিয়েলি অকিচৰ নিয়মৰ কাৱ্যদাত জেজব মেডিকেল অফিছাৰ এই ডাঃ সুবজিত বকৱাই মেট্ৰন হিচাপে তেওঁক

কৈছিল, ‘মিচেচ বৰা, বন্দীৰ লগত কেমিলিয়াবিটি কৰাটো জেইল মেছুৱেলৰ বিৰোধী।’ ইভাই মনতে কৈ উঠে, ‘মেছুৱেলখন মাজে সময়ে থোৱা চাঙত তুলি থওক ডাক্তৰ। মেছুৱেলৰ সীমাবেধৰ সিপাৰৰ মানুহখিনিক চাওক। বেনেকৈ আজি চালে ফুলৰ দৰে পৱিত্ৰ ফুলমণিক। তাই যে মোৰ কাৰণে নতুন ৰূপত নতুন বেশত আভা স্বৰূপে প্ৰাণ পাই উঠিছে।’

প্ৰাৰম্ভ

উচ্চ জুৰিয়ালয়ত আপীল চলি থকাৰ সময়ত মাক, ককায়েক, বোৱেক আৰু নীলাঞ্জনৰ মাক-দেউতাকে ফুলমণিক কেইবাবাৰো জেলত দেখা কৰিছিল। সকলোৱে সাস্থ্যৰ বাণী শুনাইছিল। নীলাঞ্জনৰ মাকে কৈছিল, “ফুলমণি যিদিনাখন তোমাক আঙঠি পিন্ধাইছিলোঁ সেইদিনাৰপৰা তোমাকেই বোৱাবী হিচাপে ভাবি আহিছোঁ। ভাগ্যৰ ওপৰত কাৰো হাত নাই মা। আমাৰ যদি ভাগ্যত থাকে তেনেহলে মৰাৰ আগতে মই বোৱাবীৰ হাতেৰে খাই যাব পাৰিম বুলি বিশ্বাস আছে। ফুলৰ দৰে পৱিত্ৰ বোৱাবীক মই কেতিয়াও পাচৰিব নোৱাৰোঁ।” চকুপানী মচি ফুলমণিয়ে ভাবী শাহ আইৰ চৰণ ধূলি নিবত লৈছিল আৰু মাকৰ বুকুত মূৰটো বাধি কৈছিল, “মা, তোমাৰ লগত যে কিমান দিন শোৱা নাই।” ফুলমণিয়ে কন্দিছিল, কিন্তু ধৈৰ্য হেৰুৱা নাছিল। কিন্তু নীলাঞ্জন যেতিয়া আহিছিল তেতিয়া বেচেৰীৰ ধৈৰ্যৰ বান্ধ ভাঙি গৈছিল। “তুমি মোক এই বেশত চাবলৈ নাহিবা, অঞ্জনদা। মই যে বৰ ছুৰ্ভগীয়া। তুমি মোক পাহৰি পেলোৱা অঞ্জনদা।” কান্দোনত একো কব নোৱাৰিলে। কান্দোনৰ মাজেদিয়েই ইন্টাৰভিউ শেষ হৈছিল।

ফুলমণি জেললৈ অহাৰ প্ৰায় ন মাহৰ মূৰত উচ্চজুৰিয়ালয়ত আপীলৰ শুনানী হয়। উচ্চজুৰিয়ালে চেন আদালতৰ বাৱ বাহাল

বাথে। এইবাক্যতো আক বন্ধা নাই। নীলাঞ্জনৰ মৃত্যু যেন সবগখন ভাগি পৰিছিল। ছয়োটা পৰিয়ালতে মৰাখালিৰ নিস্তকতা বিবাজ কৰিলে।

উচ্চ শ্ৰাৱালয়ৰ বায়ৰ নকল জেল আহি পাঠতে কেইদিনমান লাগিব। ভয়াবহ বায়ুটোৰ বিষয়ে ফুলমণিয়ে জনাব আগতে নীলাঞ্জে ডাঃ সুবজিত বৰুৱাৰ লগত সাক্ষাৎ কৰিবলৈ মনস্থ কৰিলে। সুবজিতৰ যোগেদি প্ৰায় দৈনিক নীলাঞ্জে ফুলমণিৰ খবৰ বাতৰি লৈ আছিল, ডাক্তৰৰ দৃষ্টিতাৰ কাৰণে ধনুবাদ জনাইছিল। সুবজিত আৰু মনোৰমাৰ সহৃদয়তাৰ পৰিচয় পাই নীলাঞ্জে আশ্বিকভাৱে হলেও দুখ পাতলাব পাৰিছিল।

পানীত পৰা মানুহৰ দৰে নীলাঞ্জে সুধিছিল, “ডাক্তৰ বৰুৱা, ফুলমণিক বচোৱাৰ একো উপায় নাই নে?”

সুবজিতে উচ্চতম শ্ৰাৱালয় আৰু তাৰ পিছত প্ৰয়োজন হলে বাত্ৰপতিৰ ওচৰত ক্ষমা প্ৰাৰ্থনাৰ আবেদনৰ কথা কৈছিল। নীলাঞ্জেও এইবিলাক নজনা নহয়। আইনৰ চকৰি যে বৰ মন্থৰ গতিত ঘূৰে। কিমান বছৰ এনেকৈ অপেক্ষা কৰিব লাগিব। আইনৰ এনেহে বিধান যে মৃত্যুদণ্ডৰ আদেশ শিবত লৈ বন্দীয়ে বছৰৰ পিছত বছৰ কাৰাবাসৰ জীয়াতু ভুগিব লগা হয়।

উচ্চ শ্ৰাৱালয়ৰ এজন অধিবক্তাৰ পৰামৰ্শমতে নীলাঞ্জে উচ্চতম শ্ৰাৱালয়ত মৃত্যুদণ্ডদেশৰ বিৰুদ্ধে আপীল তৰাৰ দিহা কৰিলে আৰু তেওঁৰে পৰামৰ্শমতে জেইল মেজুৱেলখন পঢ়ি চাই যেন আশাৰ বেঙনি দেখা পালে। অভাৱনীয় ঘটনাকো কিজানি সম্ভৱপৰ কৰি তুলিব পাৰি।

অধিবক্তাজনৰ বুদ্ধিমতেই জেলমেজুৱেলখনৰ সংশ্লিষ্ট ধাৰা কেইটামান পঢ়ি নীলাঞ্জে ডাঃ সুবজিত বৰুৱাক লগ ধৰিবলৈ আহিছিল। মেজুৱেলৰ ৮৫৬, ৮৫৭, ৮৫৮ আৰু ৮৮২ নং ধাৰা পঢ়ি নীলাঞ্জে যেন নতুন পথ এটাৰ সন্ধান পাইছিল। ৮৫৬নং ধাৰাত আছে যে যদি মৃত্যুদণ্ডদেশ পোৱা এগৰাকী নাৰী বন্দীনী অন্তঃসত্তা

বুলি প্ৰমাণিত হয় তেনেহলে যেডিকেজ অফিচাবে বিষয়টো জেলৰ চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্টৰ যোগেদি আদালতক জনাব লাগিব। ৮৫৭নং ধাৰাত আছে যে এনে বন্দিনীয়ে যদি নিজকে অস্তুঃসস্তা বুলি ঘোষণা কৰে তেনেহলে ইয়াৰ সত্যাসত্য যথাসময়ত নিৰূপণ কৰি যেডিকেজ অফিচাবে অনুৰূপভাৱে আদালতক জনাব লাগিব। ৮৫৮নং ধাৰাত আছে যে ওপৰোক্ত দুটা ধাৰাৰ যি কোনো এটাৰ অধীনত মৃত্যুদণ্ডাদেশ স্থগিত থাকিব আৰু চৰকাৰৰ আদেশ নোহোৱাকৈ স্থগিত মৃত্যুদণ্ডাদেশ কাৰ্য্যকৰী কৰা নহব। মেম্বুৱেলৰ ৮৮২নং ধাৰামতে শিশুৰ ছবছৰ বয়সলৈকে মাকৰ লগত জেলৰ ভিতৰত থাকিব পাবিব। উচ্চ ক্ৰিয়ালয়ৰ প্ৰখ্যাত অধিবক্তা কিৰণ প্ৰকাশ ভট্টাচাৰ্য্যই মত প্ৰকাশ কৰিছিল যে উচিত বিবেচনাবে এই ধাৰা-সমূহ ফুলমণিৰ কাৰণে মুক্তজীৱনৰ সন্ধান দিব পাৰে আৰু সেই অনুক্ৰমে নীলাঞ্জনেও ব্যৱস্থা লব পাৰে।

নীলাঞ্জনে সুবক্তিতক কৈছিল, “জেল মেম্বুৱেলখনৰ ৮৫৬ নম্বৰ-পৰা ধাৰা কেইটামান আপোনাৰ মনত আছে নে?”

“কিয় নুখিলে? আমিহো মেম্বুৱেলখনক বেদ হিচাপেই মানিব লাগে।” এই বুলি কাৰৰ বেকবপৰা মেম্বুৱেলখন উলিয়াই লৈ উল্লিখিত ধাৰাকেইটা চাই মুখত অৰ্ধপূৰ্ণ হাঁহিৰে নুখিলে, “কিবা মতলবৰ গোন্ধ পাইছোঁ দেখোন।”

নীলাঞ্জনে কয়, “আপুনি যদি মানৱীয় কাৰণত সহায় কৰে তেনেহলে মেম্বুৱেলৰ জৰিয়তে আমাৰ জীৱনলৈ নতুন আশা আহিব পাৰে, ফুলমণি আৰু মোৰ কাৰণে।”

“যদি তেনেধৰণৰ কিবা হয় তেনেহলে সহায় কৰাটো মোৰ কৰ্তব্যৰ ভিতৰত পৰিব। কিন্তু ফুলমাণ ইয়ালৈ আহোঁতেতো একো বিশেষ লক্ষণ দেখা নাছিলো।”

“সেই কাৰণেই আপোনাৰ সহায় বিচাৰিছোঁ।” নীলাঞ্জনে কয় আৰু অধীৰ আগ্ৰহেৰে জেলৰ মেডিকেজ অফিচাৰৰ মুখলৈ চাই থাকে।

কিছুসময় গভীৰ হৈ থাকি সুবজিতে কয়, “হাজৰিকা ফুলমণিৰ কাৰণে মোৰো হৃথ লাগে। ময়ো স্বীকাৰ কৰো যে এজনী নিষ্পাপ ছোৱালীয়ে নাৰীৰ পৱিত্ৰতা বক্ষা কৰিবলৈ এনে অভাৱনীয় পৰিশ্ৰুতিৰ বলী হ'ব লগা হ'ল। ব্যৱহাৰৰ মধ্বতাবে ডেওঁ সকলোকে মুগ্ধ কৰিছে, মনোবম্বাই যে জনীয়েকৰ কথা কৈ কৈ ভঙেই নাপায়। ফুলমণি ইয়ালৈ অহাৰ প্ৰথম দিনটো আন এটা কাৰণত ডেওঁ মোক মকবন্ধজ খোৱাৰ অৱস্থা কৰিছিল।” ওচৰত বহি থকা মনোবম্বাইলৈ চালে।

মনোবম্বাই কয়, “এওঁৰ সকলোতে বেছি বেছি। তোমাক নো বেডকমৰ কথা আনক কবলৈ কোনে কৈছে? ফুলমণিক মই ডেতিয়া দেখা নাছিলোঁ। এতিয়াও দেখা নাই, যদিও কাৰাপ্ৰাচীৰৰ ইকাল আক সিকালত আমি আহোঁ। কিন্তু ছোৱালীজনীৰ কাৰণে মোৰ বৰ হৃথ লাগে আৰু সেই কাৰণেই, ডাঃ হাজৰিকা, মেডিকেল অফিচাৰক ময়ো খাটনি ধৰিছোঁ যাতে কিবা উপায়েৰে ছোৱালী-জনীক বচোৱাৰ ব্যৱস্থা লয়। ফুলমণিয়ে এবাৰ বোলে শুদ্ধ বেঙুনীয়া সাজেৰে ইমান ধুনীয়াকৈ আহিছিল তাইৰ বোলে আগুটি পিন্ধোৱাৰ দিনটোৰ সৌন্দৰ্যত—আমাৰ বপুৱা যেনিবা মদনৰ পঞ্চশৰতহে বিদ্ধ হৈছিল। মই কৈছিলোঁ তুমিতো এতিয়া পবিত্ৰীক লোভ কৰিব নোৱাৰা যাৰ বস্ত্ৰ তাৰ হাতত গতাই দিয়াৰ দিহাটো নো নকৰা কিয়?” মুখত হুটামিৰ হাঁহি! বেলেগ কাৰণত নীলাঞ্জন আৰু ডাঃ সুবজিত বকুৱাইও লজ্জামিশ্ৰিত আনন্দৰ ভাব দেখুৱাইছিল।

সুবজিতেই কৈ উঠে, “আমাৰ এওঁৰ মুখ খুলিলে আৰু বন্ধা নাই। ক'ৰ কথা ক'ত লগাই দিয়ে ঠিক নাই। মই কৈছিলোঁ ভিতৰ বিশ্বাসত আৰু এওঁ নিজৰ স্বামীক কবিলে কৰ্কৰনা।”

মনোবম্বাই কয়, “ভেনেহলে তোমাৰ সহায় কৰাত নো আপত্তি কি? নহলে তোমাৰ কিবা ব্যক্তিগত স্বাৰ্থ আছে বুলিহে ধৰি লয়।”

সুবজিতে কৈ উঠে, “ডাঃ হাজৰিকা, আপুনি এওঁৰ বকনিবোধ যাতে ‘চিৰিয়াচলি’ নলয়। ফুলমণিক মই জনী হিচাপেই ভাবোঁ।”

“আক সেইটো জানো কাৰণেই মই তেওঁক ককায়েকৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ।” নীলাঞ্জন বেনিবা মোক্ষম অস্ত্ৰ নিক্ষেপ কৰিলে।

“মই ভাবিবই পৰা নাই কেনেকৈনো সহায় কৰিব পাৰোঁ। কিবা এটা ক্ষময়ৰ প্ৰয়োজনৰ ষড়যন্ত্ৰত collusion ৰ হয়তো ময়ো অংশীদাৰ হব লাগিব আপোনাৰ লগত। আইন বচাই কেনেকৈ নো কি কৰিব পাৰি দেখা যাওকচোন।”

যোৱাৰ আগতে নীলাঞ্জন কৈ গৈছিল বাতে চুখীম কোৰ্টলৈ আপীল কৰাৰ কথা ফুলমণিক ডাক্তৰেই কয়গৈ আৰু লগতে আশ্বাস দিয়ে যে যিমানেই অনিষ্টহতা নাথাকক, ফুলমণিক মুকলি কৰি নিয়াৰ কাৰণে নীলাঞ্জন সৰ্বস্ব ত্যাগ কৰিবলৈও প্ৰস্তুত আছে।

নীলাঞ্জন যোৱাৰ পিছত মনোৰমাই কৈ উঠে, “কিনো ইমান চিন্তা কৰিব লগা আছে। কিবা এটা অজুহাতত জেলৰ হচপিটেলত চিকিৎসা কৰিব নোৱাৰা বোগ এটা হৈছে বুলি ফুলমণিক মেডিকেল কলেজ হচপিটেলত ভৰ্তি কৰাই দিয়া। ডাঃ নীলাঞ্জন হাজৰিকাৰ সকলো বিধৰ তত্ত্বাৱধানত থাকিলেই দেখোন নিমিলা অস্ত্ৰ মিলি যাব।”

“এনেয়ে নো কষ্ট নে নাৰীৰ, নোমে নোমে বৃদ্ধি। এতিয়া অসুখ এটা ময়ে সৃষ্টি কৰাই হচপিটেলত সুখৰ সংসাৰ পাতি দিব লাগে নহয়। ইফালে আহক মোৰ ওপৰত চাৰ্জচিট।”

“মোৰ কালৰপৰা একো চাৰ্জচিট নাহে। অকিচৰ বিষয়ে তোমাৰ দায়িত্ব। এই কেবা কথাকে যদি কৰি দিব নোৱাৰা তেনেহলে ডাক্তৰি কিতাপবোৰনো কি ইমান থুটিয়াই থুটিয়াই পঢ়া।”

মনোৰমাৰ সবলতা আৰু বসিকতা আৰু মমতাবোধ সুবজিডে মৰ্মে মৰ্মে অজুত কৰে। মনতে কয়, সেই কাৰণেই তেওঁক ইমান ভাল লাগে। মনোৰমা কাহানিও নিজে সম্ভাৱনৰ জননী হব নোৱাৰে। এই কাৰণেই যেন হৃৎপন সম্ভৱমতাবে তেওঁ ফুলমণিৰ মাতৃস্বকামনা কৰিছে—তাত্তে আকো এনে আচৰিত মাতৃস্বই ফুলমণিৰ কাৰণে যুক্তজীৱনৰ সিংহহুৱাবো খুলি দিব পাৰে। বিষয়টো

নিভাস্তাই জটিল। কিন্তু জীৱনত যদি সমস্তাই নাথাকে আটল লগা জোটবোৰ যদি ভাঙিবই নোহাবি তেনেহলে জীৱনৰ স্বাদ থাকে জানো? সমস্তাত অভিজুত নহৈ সমস্তা সমাধানৰ কাৰণে চেষ্টা কৰিলেহে কেতিয়াবা জীৱনৰ সাৰ্থকতা নতুনকৈ অনুভৱ কৰিব পাৰিব। নতুনহুত এটা মদকতা আছে। অসম্ভৱক সম্ভৱ কৰি তুলিব পাবিলে সৃষ্টিৰ আনন্দ পোৱা যায়।

বাকীবোৰ ৱাৰ্ডত বাউণ্ড দি কিমেল ৱাৰ্ডলৈ আহি সুবজিভে ফুলমণিক দেখা কৰিলে। উচ্চ স্কায়ালয়ৰ বায় আৰু ইয়াৰ পৰৱৰ্তী উচ্চতম স্কায়ালয়ত ডবা আপীলৰ বিষয়ে কথা প্ৰসঙ্গত কৰলৈ আহিছে। কিন্তু স্বপৰাই কেনেকৈ কয়? ফুলমণি শুই আছে বিছনাত। ওচৰত মেট্ৰন বহি আছে ফুলমণিৰ গায়ে সুবে হাত সুবাই যেন মাকে নিজৰ ছোৱালীকহে আলফুলকৈ গুৱাই মৰম কৰিছে। ডাক্তৰ অহাত ছয়ো উঠিল। সুবজিভে কলে, “আজি দেখোন ফুলবাণী ফুলনিও নাই সেয়েহে বাগানখন খালী দেখিলো।”

ইতাই কয়, “ডাক্তাৰ চাহাবে ঠিকেই কৈছে।” ফুলমণিয়ে কয় “ডাক্তৰদাৰ খালী একেই কথা। মোৰ কাৰণে যদি ইমান ভাবা তেনেহলে বাইদেউক এবাৰ চাবলৈ নিদিয়া কিয়? মই শুনিছোঁ বাইদেউ বোলে তিলোসুমা।”

“সেই কাৰণেইভো বাইদেৱাবা আজিও মোৰ মনফুলনিত আৱদ্ধ।”

“ডাক্তৰদাৰ দেখোন আজি কবি কবি ডাব। মাজিনীৰ পৰিচৰ্চা গাত লাগি আছে নেকি?” লাজুকীয়া হাঁহিৰে ফুলমণিয়ে কয়। জেলৰ ডাক্তৰ আৰু মেট্ৰন ছয়ো হাঁহে। এই মুহূৰ্তত যেন তেওঁলোক একে পৰিয়ালৰ মানুহ হৈ গৈছে।

কঠিন সংবাদটো ধুব সহজভাৱে আৰু গুৰুত্বহীনভাৱে সুবজিভে ফুলমণিক কলে আৰু আশ্বাস দিলে যে উচ্চতম স্কায়ালয়তো স্কায় বিচাৰ নাপালে বুলি ভাবিলে বাউণ্ডতলৈ আৱেদন কৰাব এটা

উপায় আছে। তাতো নহলে—কাৰণ দিল্লী বহুত দূৰত—ইয়াতে
কিবা কৰিব পৰা যায় নেকি ?

ফুলমণিয়ে স্তব্ধ হৈ গুনি আছিল। হঠাতে কৈ উঠে, “ইয়াতে
মানে ? জেলৰ ভিতৰত এই জেলত ?”

“হবও পাৰে !”

“ভেনেহলে ডাক্তৰদা তুমি দেখোন বাষ্টপতিতকৈও ডাঙৰ।”
মুখত হাঁহি, চকু চলচলীয়া।

স্বৰ্জিতে কয়, “মই ময়েই। লোকৰ বিষয়বাব কিয় লবলৈ
যাম। ‘পিছে তোমাৰ চকু চলচলীয়া হৈ উঠিছে। কথাই কথাই
কিন্তু মই নীলাঞ্জনক কব লাগিব যাতে তেওঁ তোমাক ভালকৈয়ে
কন্দুৱাব ঠযথ দিব পাৰে।”

ঠোকাঠকি মাতেৰে ফুলমণিয়ে কয়, “কান্দি কান্দি মোৰ কান্দোন
শুকাই গৈছে ডাক্তৰদা। অঞ্জনদাক যে কিমান জ্বলুমত পেলাওঁ।
মৃত্যুদণ্ডৰ আদেশ শিবত লোৱা বন্দিনীৰ কাৰণে তেওঁ বাট চাই
আছে। তেওঁ জানো মই সিপুৰীলৈ যোৱাৰ সময়লৈকে বব পাৰিব ?
তেওঁক কবা ডাক্তৰদা, মই তেওঁলৈ অধীৰ আগ্ৰহেৰে বৈ থাকিম।
তেওঁ যাতে জীৱনৰ সকলো কাম শতবছৰ কৰি যায়। তেওঁক বিয়া
কবাবলৈ কবা ডাক্তৰদা। কোৱা তুমি তোমাৰ হৰ্ষগীয়া ভনীৰ
অল্পবোধ বাখিবা—এই বুলি ডাক্তৰৰ সম্মুখত মাটিৰ ওপৰত ভাঙি
পৰে। ইভাই তেওঁক লাহে লাহে তুলি বিছনালৈ নিয়ে। স্বৰ্জিতে
কয়, “ভনীয়েকে দাদাকৰ কথা হুণ্ডনে জানো ? মই কৈছোঁ তুমি
এনেকৈ এইবাবৰপৰা চকুপানী উলিয়ালে মই আকৌ মেডিকেল
অফিচাৰহে হৈ যাম—ডাক্তৰে যেনেকৈ বন্দীক ব্যৱহাৰ কৰে সেই
ব্যৱহাৰহে পাৰা।”

ফুলমণিয়ে কিছু শাস্ত হৈ কয়, “ডাক্তৰদা তুমি পুৰুষ কাৰণে
নাৰীৰ অভিমান হুবুজা। মনোৰমা বাইদেৱে কেতিয়াও ইমান টানকৈ
নকলেহেঁতেন। কিন্তু ডাক্তৰদা ! তুমি জেলৰ মেডিকেল অফিচাৰতকৈ
আক ডাঙৰ। ভনী হিচাপে মই দাদাকৰ উন্নতিৰ কাৰণে ভগৱানৰ

ওচৰান্ত সদায় নতখিৰে প্ৰাৰ্থনা কৰিম। তুমি ভগৱান নাথানিয়েল
মোৰ ভগৱানক মইহে মনত পেলায়।”

সুৰজিতবো দুখ লাগি যায়, “ফুলমণি এতিয়া বাক দাবাবক কৰা
কৰি দিয়া। পুৰুষ মানুহৰ গৰ্বই মাৰ্জে মাৰ্জে নিৰ্জাত্যৱে আত্ম
প্ৰকাশ কৰে। নাৰীয়ে সেইটো কি বুজিব? ডাক্তৰ হাজৰিকাই
কৈছিল তেওঁৰ গৰ্ব বোলে ফুলমণি নে ফুলবাণীক কেন্দ্ৰ কৰি। ময়ো
ততালিকে উত্তৰ দিছিলোঁ, মোৰ গৰ্ব মনোৰমা নে মধুৰিমাক কেন্দ্ৰ
কৰি।” এই বুলি কৈ সৰল হাঁহি দিছিল।

ফুলমণিয়ে এইবাৰ হাঁহিৰে উত্তৰ দিছিল, “ডাক্তৰদা, তুমি কিন্তু
খুব কথা ঘূৰাব পাবাদেই। বেচৰী বাইদেউজনী চাপৈ আহৰি
হৈ যায়।”

ইভাৰ পিনে চাই “মাফ কৰিব দেই” বুলি কৈ ফুলমণিক ডাক্তৰে
কয়, “বাইদেউবাক আক আহৰি পৰিবলৈ বাকী আছে নে?”

“তুমি ডাক্তৰদা বৰ অসভ্য হৈ উঠিছা। বাইদেউক লগ পালে
কব লাগিব স্বামীক যাতে শাসন কৰে। আজিকালি তেওঁৰ গৰাকীয়ে
ডাক্তৰিৰ উপৰিও এটা দেখোন নতুন বৃত্তি লৈছে—বেডকমৰ কাহিনী
জনসমাজত প্ৰচাৰ কৰিব ধৰিছে। গতিকে বাইদেউ সাদ্ধান,
নহলে Bed chamber crisis হৈ যাব পাৰে।”

এইবাৰ ইভাই অপ্ৰশংস মৰমী দৃষ্টিৰে ফুলমণিলৈ চাই কয়,
“মণিমা (লিপিকাৰ দৰে মণিমা বুলি মাতে) তুমি কলেজীয়া
জীৱনত নাটক কৰিছিলো নেকি ?

“অ’তো, মই কলেজ ইউনিয়নৰ সাংস্কৃতিক শাখাৰ সম্পাদিকাও
আছিলোঁ। তেতিয়াই শিকিছিলোঁ দেশখনেই আমাৰ নাটকৰ,
বাইজেই আমাৰ ভাৱবীয়া।”

ডাক্তৰে কবলৈ আহিছিল যুত্থাদণ্ড বাহাল থকাৰ ভয় লগা
কথা, চুপ্ৰীম কোৰ্টৰ আপীলৰ যোগেদি যুক্তিব ক্ষীণ আশাৰ কথা।
পৰিস্থিতিটোৰ যে ইমান আনন্দদায়ক পৰিসমাপ্তি ঘটিব সেইটো
তেওঁ কিমেজৰাৰ্ডত সোমোৱাৰ আগতে ভবাই নাছিল।

কেইদিনমানৰ পিছত মেট্ৰনে জেল হচপিটেলৰ চেম্বাৰত ডাক্তৰক পূৱাতে আহি কলেহি যে আগৰ নিশাৰ বাতিবেপৰা ফুলমণিৰ জ্বৰ আৰু কাহ হৈছে। টেম্পাৰেচাৰ ১০১ ডিগ্ৰী উঠা নাই, কিন্তু কাহটোৱে বৰ দীঘলীয়া। এবাৰ কাহ উঠিলে বেচেৰীয়ে ১৫/২০ মিনিটমান কাহি কাহি লেবাজান হৈ যায় আৰু কিবাকিবি বকি থাকে।

ডাক্তৰ আহি ঔষধ দিয়ে। ফুলমণিৰ মুখখন শেঁতা পৰি গৈছে। কাহৰ প্ৰকোপ দেখি দুই তিনি বিধ কাহৰ দৰৱ মিহলাই চোকা কম্পাউণ্ড এটা কৰি খুৱাই দিয়াত কিছু উপশম ঘটিল। ইয়াৰ পিছত দুদিনমানৰ পিছত আকৌ দেখা গ'ল যে কাহৰ দৈৰ্ঘ্য প্ৰায় আধাঘণ্টামান থাকে আৰু সেই সময় ছোৱাত হাত ভৰি জোকাৰি ফুলমণি যেন একো নাই হৈ যায়। ইভাই কয় যে যোৱা নিশা তেওঁক শুবলৈকে দিয়া নাই। ইতিমধ্যে কাহ, ভেজ, পেচাব আদিৰ পৰীক্ষা কৰোৱা হৈছিল। সম্পূৰ্ণ পৰীক্ষা কৰাৰ পিছত ডাক্তৰৰ আৰু বুজিবলৈ বাকী নাথাকিল যে ফুলমণিৰ ত্ৰ্যকো নিউমোনিয়া হৈছে। 'একিউট টাইপ'ৰ। ধবৰৰ কাগজত প্ৰকাশ যে ইউৰোপৰ সেই সময়ত এনে ধবৰৰ বোগত ইতিমধ্যে প্ৰায় দুহাজাৰ মানুহৰ মৃত্যু হৈছে। জেলৰ সকলো বন্দীৰ স্বাস্থ্য বক্ষা কৰাটো আৰু বোগীৰ চিকিৎসা কৰোৱাটো ডাক্তৰৰ বিধিসম্মত দায়িত্ব। মৃত্যুদণ্ডেৰে দণ্ডিত বন্দীৰ প্ৰতি মৃত্যুদণ্ডৰ আগলৈকে আকৌ বিশেষভাৱে চকু দিব লাগে। বেমাৰীকতো নৰিয়া গাৰে কাঁচী দিব নোৱাৰি। কাঁচীৰ আচামীৰ প্ৰতিও আইনে কৰুণা কৰে।

বিধিসম্মত দায়িত্বৰ কথা বাদ দিলেও ফুলমণিৰ লগত ডাঃ সুবজিত বৰুৱাৰ এটা আত্মীয়তাও স্থাপন হৈছে। ইভায়ে খাটনি ধৰিছে যাতে মেডিকেল কলেজৰ হচপিটেলত সূচিকিৎসাৰ ব্যৱস্থা

কবিতালৈ চুপাবিৰ্টেণ্টৰ মাৰকত জিলা কৰ্তৃপক্ষ তথা চৰকাৰলৈ
লিখা হয়। ইভাই জানিছিল যে নীলাঞ্জনৰ সাৱিধাই ফুলমণিৰ
আবোগ্য লাভ ঘৰাচিত কৰি তুলিব। ইপিনে সুৰজিতে কল্পনা
কৰিছিল যে হচপিটেলত থকাৰ সময়ত আবোগ্য লাভৰ পিছত যদি
ফুলমণি নীলাঞ্জনৰ অপ্ৰত্যাশিতভাৱে মিলনো হৈ যায়। বিচিত্ৰ
পৃথিৱীৰ প্ৰকৃতিৰ গতিয়ে কোন পিনে ঢাল খায় কোনে জানে ?

সকলো যো-জা কৰাৰ পিছত চৰকাৰৰ অনুমতিৰূপে ফুলমণিক
মেডিকেল কলেজ হচপিটেললৈ স্থানান্তৰিত কৰাৰ সিদ্ধান্ত হ'ল।
নীলাঞ্জনৰ বিশেষ চেষ্টাত এটা কেবিনৰো যোগাব হৈ প'ল। ফুলমণি
হচপিটেললৈ আহোঁতে প্ৰায় অচেতন অৱস্থাত আহিছিল। ইভাই
লগত আহিবলৈ বিচাৰিছিল যদিও জেল কৰ্তৃপক্ষই অনুমতি
নিদিলে। খবৰ পাই লিপিকাই আহি হচপিটেলত জীয়েকক চাই
প'লহি। সক্ৰিয়ৰ আগে আগে ইভায়ো বিশেষ অনুমতি লৈ চাবলৈ
আহিছিল। লিপিকাক কলে, “মোৰ নিজৰ ছোৱালীজনী হেৰাই
গ'ল, ফুলমণিৰ মাজত মোৰ আভাক আকৌ পাইছোঁ। আপোনাৰ
ছোৱালীক মোৰ ছোৱালীৰ দৰেই যত্ন লৈছিলোঁ। কেনেকৈ যে
অসুখটো হ'ল। মোৰ এই নতুন আভাজনীক যবিতলৈ দিব
নোৱাৰোঁ।” মৃত্যুদণ্ডেৰে দণ্ডিত ছোৱালী, তাইক আকৌ বোলে
যবিতলৈ দিব নোৱাৰে! ইভাৰ প্ৰতি লিপিকাৰ মৰম উপচি
গৈছিল। ছয়ো প্ৰায় সমবয়সীয়া। কলে, “আপোনাৰ ছোৱালীক
বচোৱাটো আপোনালোকৰেই দায়িত্ব। তাই জেলত পৰিবৰেপৰা
মোৰ বুকুখন খালী হৈ আছে।” ছয়ো চকুপানীৰ বিনিময়েৰে বিদায়
লৈছিল।

ফুলমণিক থাকিবলৈ দিয়া হৈছিল মেডিকেল ৱাৰ্ডৰ এটা
কেবিনত। নীলাঞ্জন সেই ৱাৰ্ডৰে ডাক্তৰ। অস্তান্ত ডাক্তৰ থাকে। কিন্তু
ফুলমণিৰ প্ৰতি থকা নীলাঞ্জনৰ স্বাভাৱিক দুৰ্বলতাৰ কথা ইতিমধ্যে
ডাক্তৰ আৰু নাৰ্চসকলে গম পাইছিল, গম দিছিলোঁ, আৰু সকলোৱে
সহায়ত্বভূতি জনাইছিল। ৱাৰ্ডৰ ডিউটি শেষ হলেই নীলাঞ্জে অধিক

সময় কটাইছিল ফুলমণিৰ কেবিনত। ঊৰ্দ্ধ্ব খুঁৱা আৰু বেজী
 দিয়াৰ সময়খিনিৰ বাহিৰে নাৰ্চ কেবিনৰ ভিতৰলৈ প্ৰায় নাহিছিলেই।
 ফলত শায়িতা নিদ্ৰিতা ফুলমণিৰ ওচৰত অধিকসময় থকাৰ সুবিধা
 পাইছিল ডাঃ নীলাঞ্জন শাক্তিকাই। ফুলমণি সোনকালে ভাল হৈ
 উঠক! বিমান দেবি হয় সিমানেই ভাল। হৃচপিটেলত থকা
 দিনকেইটাটো একান্তভাৱে ডেওঁৰ নিজৰ হব। এবাৰ নিজৰ অসুখৰ
 সময়ত খবৰ নিদিয়া কাৰণে ফুলমণিয়ে ডেওঁক শুদ্ধা কৰিব পৰা
 নাছিল। এইবাৰ তেনে গ্ৰযোগ ডেওঁ নিজে পাইছে। এই দিনবোৰ
 যদি অনন্তকাল হয়! ফুলমণিৰ শিৰত হাত বুলাই বুলাই বাতিৰ
 বাউণ্ড দিবলৈ আহি নীলাঞ্জে এইবোৰ কথা ভাবে আৰু মধুৰ
 সপোন দেখে। “ফুলমণি, তুমি সোনকালে ভাল হৈ উঠা। নহয়,
 ফুলমণি তুমি ইয়াত বহুত, বহুত দিন থাকিবা ফুলমণি।” শব্দ কৰি
 মতা কাৰণে ফুলমণিয়ে চকু মেলি চাই ক্লীণহাতেৰে নীলাঞ্জনৰ
 হাতখন ধৰি কৈ উঠে, “অঞ্জনদাদা, তুমি মোক মাতিছিল।?”

“শুই থাকা সোণজনী, তুমি বৰ দুৰ্বল হৈ আছা।”

“তুমি ইমানকৈ মৰম কৰিলে মই শুব নোৱাৰোঁ অঞ্জনদা।”

“তেনেহলে মই যাওঁগৈ।”

ফুলমণিয়ে আৰু ক্লীণ মাতেৰে কৈ উঠে, “তুমি বৰ পাবাণ
 অঞ্জনদা। মোৰ মুখৰ কথাকে বিশ্বাস কৰিল। মোৰ মনটো
 সুবুজিল। ভাবিব পাৰা কাৰ কথা ভাবি ভাবি মোৰ এই দশা
 হ’ল?”

“তুমি আকৌ কথা কৈছা। তোমাক মোতকৈ আৰু বেছি কোনে
 বুজিব। মই ছাত ফুৰাই দিওঁ তুমি শুবলৈ যত্ন কৰা।”

নীলাঞ্জনৰ হাতখন বুকুৰ মাজত সুমুৱাই সাৱটি ধৰি ফুলমণিয়ে
 শুবৰ চেষ্টা কৰিলে।

সুবজিতে কেতিয়াবা কোনেৰে আৰু কেতিয়াবা নিজে আহি
 ফুলমণিৰ খবৰ লয়। সম্পূৰ্ণ একৈশ দিনৰ মূৰত ফুলমণিৰ অসুখ
 উপশম হ’লে। কিন্তু বেছ দুৰ্বল হৈ পৰিছে। বিছনাৰপৰা নামাব

শক্তিয়ে নাই। অব এবাব পিছদিনা সুবজিত আহোঁতে ফুলমণিয়ে সুবিছিল, “ডাক্তৰদা; মোক বধ্যভূমিলৈ কেতিয়া নি উপকাবটো কৰিবা।”

সুবজিতে উত্তৰত কয়, “বাসকতা কৰিব পৰা হৈছা যেতিয়া তুমি সোনকালে ভাল হৈ উঠিবা। কিন্তু তুমি সোনকালে ভাল হৈ উঠিব বিচৰা জানো।”

“মোৰ পকে এতিয়া ভালোই বা কি, বেয়াই বা কি? ডাক্তৰদা, মৰণৰ সময়লৈকে তোমাৰ উপকাৰ মনত থাকিব, মনোবমা বাইদেউকো মনত থাকিব। আৰু অজ্ঞানদা—মোৰ শৰটে। অজ্ঞানদাক দি যাম বুলি মই উইল কৰি থৈ যাম।” হুকহুকাই কান্দিলে। নীলাজনেও কান্দিলে। চলচলীয়া চকুৰে সুবজিতে কয়, “আজি বাইদেউবাই তোমাক চাবলৈ আহিব। তোমাৰ মধুৰিমা বাইদেউৰ লগত কথা পতাই নাই নহয়?”

“আজিৰ দিনটো মোৰ কাৰণে বৰ ভাল। তোমাৰ ভিলোস্তমাক চাব পাবিম।” হাঁহি এতিয়াও ক্ষীণ। কিন্তু স্বাস্থ্যৰ প্ৰতি বিপদ আঁতৰি গৈছে বুলি সুবজিতে বুজিছিল। যথেষ্ট দিন বেছৈত বাধিব লাগিব। কেতিয়াবা আকৌ এনে সাংঘাতিক বোগৰ পিছতো টাইফয়েড হৈ যায়। এই বিষয়ে তেওঁৰ নিজৰ অভিজ্ঞতা আছে।

মনোবমা আহিলত ফুলমণিয়ে বিছনাত বহিব খুজিছিল। মনোবমায়ে উঠিবলৈ নিদিলে। গালত চুমা এটা খাই কলে, “এইজনী প্ৰতিমাৰ আগত মোকতো মাহুহে কুকুৰা বুলি কব। দাদাবে ঠগ খালে। নীলাজনে জীৱন বৃজত জিকি গ’ল।” সুবজিত নীলাজনে ছয়ো ছয়োৰে চকুলৈ চাই মাথোন হাঁহিলে। ফুলমণিয়ে টাৱেলখনৰ আগটোৰে নিজৰ মুখখন ঢাকি দিলে।

“বাইদেউ, ডাক্তৰদাক কৈছিলোঁ। মনোবমাই ভিলোস্তমা হৈ যেতিয়া নিকপমা হৈ উঠিছিল তেতিয়া দাদাব চকুৰে অপৰাধ কৰিছিল।”

সুবজিতে মনোবমাক কয়, “মই তোমাক নকৈছিলোঁ নে?

এইজনী ছোৱালীয়ে মাহুহক পাগল কৰি দিব পাৰে ! ডাঃ হাজৰিকাই এই একৈশ দিনৰ ভিতৰত কেইটা বাতি শুইছে সোণাচোন ! ষৈণীয়েকৰ চিকিৎসা হৈছে কলেকজ হচপিটেলত আৰু গিৰিয়েকৰ বিনিম্ৰতাৰ চিকিৎসা পুৱাই পুৱাই মই কৰিব লাগে ভেলৰ কোৱাৰ্টাৰত !”

গিৰিয়েক-ষৈণীয়েক ! ফুলমণিয়ে বেবৰ গিনে চাই শুনি থাকে । কেতিয়াবা নিস্তক্ৰুতাই অৰ্থপূৰ্ণভাৱে অৰাক উত্তৰ নিয়ে ।

নিস্তক্ৰুতা ভাঙিবলৈ মনোৰমাই সোধে, “মোৰ ভক্তিজনী, বেয়া পালা নেকি ? মই প্ৰথম দিনৰ বাবে আহি জগৰহে লগালোঁ নেকি ?”

বাগৰ সলাই ফুলমণিয়ে কয়, “বাইদেউ, ডাক্তৰদাক মই কেতিয়াবাবেপৰা তুমি বুলি আহিছোঁ । আপোনাকো তুমি বুলিলে বেয়া পাব নেকি ?”

“বাইদেৱেকক কোনোবাই আপুনি বোলে নেকি ? নে নীলাঞ্জে শিকাইছে ? মজাটো চোৱা । মোৰ স্বামী দেৱতাই ডাঃ হাজৰিকাক মাতে আপুনি বুলি । মই কিন্তু প্ৰথম দিনবেপৰা নীলাঞ্জনক নীলাঞ্জন বুলিয়ে তুমি-ভামাকৈ মাতিছোঁ । নিজৰ মাহুহৰপৰা কোনোবাই পাবমিছন লয় নেকি ? মোৰ হলে চকক সুখি চাউল সিজোৱাৰ অভ্যাস নাই ।”

ফুলমণিয়ে ভাবে সুবজিৎ দাদা আৰু মনোৰমা বাইদেউ কিমান সুখী ! নীলাঞ্জনৰ লগতো যদি তেওঁ এনে এখন সুখৰ সংসাৰ কৰিব পাৰিলেহেঁতেন । আন মাহুহে সুখত থাকিব পাৰিছে । কিয় বাক জীৱনটো ইমান ওলট পালট হৈ গ’ল ? ব্যক্তিৰ জীৱনত কেতিয়াবা ব্যক্তিয়ে ওলট পালট লগাই দিয়ে । জাতিৰ জীৱনত কেতিয়াবা নপতা ফুকনৰ ভাও লোৱা মাহুহে ওলট পালট লগাই দিয়ে । আচলতে বাক দোবী কোন ? সমাজে সহিলেও প্ৰকৃতিয়ে বাক সামাজিক জঞ্জালবোৰ সহিব নে ? দেখখনত ন-চহকী ঐশীটোৰ কোনে সৃষ্টি কৰিলে । বামৰতন বৰা ন-চহকী ঐশীৰ যদি এজন

প্ৰতিবিম্বি নহ'লহেঁতেন তেতিয়াহলে হয়তো এই অশঙ্কববোৰো নহ'ল-
হেঁতেন ! অকলে অকলে বাক বৃত্তি প্ৰতি বৃত্তিৰে বৃত্তি নি দি মনটো
কেনেকৈ শান্ত ৰাখিব পাৰি ? ডিনিমহলীয়া হচপিটেলটোৰ ওপৰৰ
কোঠাৰপৰা খিৰিকীয়েদি চহৰখনৰ বিজুলী চাকিৰ দীপাৱলীলৈ চাই
চাই মাজনিশা অকলশৰে ফুলমণিয়ে নিজৰ মনৰ লগত বৃজা পৰা
কৰিছিল ।

৩

ডাঃ শ্ৰুজিৎ বৰুৱা জেল

হচপিটেলৰ চেয়াৰলৈ বোৱাৰ পিছত পুৱাৰ ভাগত নীলাঞ্জন
আহিছিল মনোৰমাক দেখা কৰিবলৈ । ফুলমণিৰ মেডিকেল কলেজ
হচপিটেলত থকাৰ ইতিমধ্যে ডেৰমাহ সময় অতীত হৈ গৈছে ।
এতিয়া চলিছে 'কন্ডালেচেল'ৰ পৰিসদ । মূল অস্থৰ যেতিয়া ভাল
হৈ গৈছে তেনে অৱস্থাত সচবাচৰ জেলৰ হচপিটেললৈ আনিব
লাগে । কিন্তু জেলৰ হচপিটেলত কিমেল ৱাৰ্ড বা বেডৰ ব্যৱস্থা
নাই । সম্পূৰ্ণ সূৰ্ত্ত হৈ উঠিবলৈ এনে অস্থৰৰ পিছত আৰু প্ৰায়
ডেৰমাহমান লাগে । বৃত্তাদণ্ডাধীন বন্দীয়ে ইমান সুবিধা পাব জানো ?

জেলকাৰুণ্যৰ মতে হচপিটেললৈ স্থানান্তৰ কৰাত মেডিকেল
অফিচাৰৰ অনুমোদন ক্ৰমে চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্টৰ মতামতেই চূড়ান্ত ।
এই মতেই ফুলমণিক মেডিকেল কলেজ হচপিটেললৈ নিয়া হৈছিল ।
কিন্তু জেললৈ ঘূৰাই অনাৰ কাৰণে বোগী সূৰ্ত্ত হৈ উঠিছে নে নাই
সেইটো নিৰ্ভৰ কৰে চিভিল চাৰ্জন্সৰ মতামতৰ ওপৰত । নীলাঞ্জন
আহিছিল মনোৰমাক খাটনি ধৰিবলৈ বাতে ডাঃ শ্ৰুজিৎ বৰুৱাই
এই বিষয়ত তদাৰকি কৰি ফুলমণিক সন্তুহতে কলেজ হচপিটেলতে
বখাৰ ব্যৱস্থা কৰে ।

মনোৰমাই কয়, “নীলাঞ্জন, হচপিটেলখনকে ঘৰ কৰি লগা
নেকি ?”

“বাইদেউ, ডাঃ বকরাই যদি আপত্তি কৰে তেনেহলে মোৰ কবলৈ একো নাই।”

মনোৰমৰ ইচ্ছিত নীলাঞ্জন বুজিছিল। জেল মেজুৰেলৰ বিশেষ ধাৰাসমূহৰ বিষয়ে কৰা আলোচনাৰ কথা এওঁলোক সকলোৰে মনত আছে। নীলাঞ্জে যেনিবা আকৌ মনত পেলাই দিলেহি। মনোৰমাই কৈ উঠিল। “ডোমালোকৰ মতলববোৰ বুজিছোঁ দেই। মই বাক এওঁক নিশ্চয় কম যে স্বাস্থ্যজনিত কাৰণত ফুলমণি কলেজ হচপিটেলত থকাটো অভ্যস্ত, মানে নীলাঞ্জন হাজৰিকাৰ কাৰণে সাংঘাতিকভাৱে প্ৰয়োজনীয়।”

“ফুলমণিয়ে এইবোৰ বিষয়ে একোৱেই নাজানে। তাৰ উপৰি মোৰ একমাত্ৰ স্বাৰ্থ হৈছে যাতে ছোৱালীজনী সম্পূৰ্ণৰূপে সুস্থ হৈ উঠ।”

জেলৰ মেডিকেল অফিচাৰৰ অনুবোধত স্বাস্থ্যৰ প্ৰতিও লক্ষ্য ৰাখি আৰু ছোৱালী কাৰণে সদয় হৈ চিভিলচাৰ্জনে নিৰ্দেশ দিলে যে সম্পূৰ্ণ সুস্থ হৈ উঠাৰ চাৰ্টিফিকেট নিদিয়ালৈকে যাতে ফুলমণিক জেললৈ স্থানান্তৰিত কৰা নহয়। নীলাঞ্জনৰ কাৰণে এইটো যেন নতুন মুক্তিৰ পথ। হচপিটেলৰ পৰিৱেশত আৰু নীলাঞ্জনৰ সান্নিধ্যত ফুলমণিয়ে প্ৰায় দুমাহ দিন ধৰি ভয়ানক অৰ্ধ থকা বন্দীজীৱনৰ কথা যেন পাহৰিয়ে গৈছিল। শাৰীৰিক সুস্থতা ঘূৰি অহাৰ লগে লগে তেওঁৰ মনতো যেন নতুনকৈ বং লাগিছিল।

সন্ধিয়া সময়ত ফুলমণিৰ কেবিনলৈ নীলাঞ্জন আহি দেখে যে খিৰিকীৰ লোহা ছডালত ধৰি ফুলমণিয়ে আলিবাটৰ পিনে চাই আছে। কোনোবা সোমোৱা গম পাই ঘূৰি চাই নীলাঞ্জনক দেখি আশ্চৰ্য প্ৰকাশ কৰি কলে, “তুমিতো আজি অঁহা কথা নাছিল বোলে। মই আজি খোৱাৰ প্লেট ঘূৰাই দিছিলোঁ।”

“কিয়, মই আজি নিশাৰ সাজত ভাগ বহুৱাম বুজিছে আহিছিলোঁ।”

“অঞ্জনদা আমাৰ সুখৰ দিনবোৰ বোধহয় শেষ হৈ আহিছে।

দেউতা থকা বহুকেইটাত মোৰ মনত থকাৰেপৰা ইমান বে মৰম কৰিছিল। মই বোলে দেউতাৰ বহু আছিলোঁ। আজি দেউতাৰ কথা বৰকৈ মনত পৰিছে। তুমিও দিনটো অহা নাই। মাইতক কেবান্নো দেখা নাই। ডোমাৰ মা আছিলে খালী কান্দি থাকে কাৰণে নাচেই আহিবলৈ নিষেধ কৰি দিছে। মই কেতিয়াবা ভাবোঁ—মই সকলোকে দুখ দিবলৈহে যেন পৃথিৱীখনলৈ আহিছিলোঁ, আলিবাটৰ মানুহবোৰ দেখিলে ইমান বে ভাল লাগে। নিৰলে চাই থাকোঁ। এই ধুনীয়া পৃথিৱীখনত মোৰ বাক কিয় ঠাই নহ'ল কোৱাচোন অজ্ঞানদা। অৱস্থাৰ পাকত পৰি যদি কোনোবাই সপোনতো নভবা কাম কৰে তেনেহলে একেবাবেই কি কৰা নাই? মই কাৰ লগত কথা পাতিম? মোৰ ভাগালিপি বৰ নিৰ্মম। এইগৰা হচপিটেলৰপৰা যোৱাৰ পিছত মোক দেখা কৰি আক মায়া নবঢ়াব। মই বাক কেতিয়া হচপিটেল এবিৰ লাগিব?”

নীলাঞ্জনে নীৰৱে কথাখিনি শুনি আছিল। একে উশাহতে সকলো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব নোৱাৰি মাথোন কলে “তুমি যিমানদিন এতিয়ালৈকে ইয়াত থাকিল। আক সিমান দিন থকাৰ বন্দৱস্ত কৰি আহিছোঁ। চিভিলচাৰ্জনে সিদ্ধান্ত দিছে যে সম্পূৰ্ণ সুস্থ হোৱাৰ পিছতহে তেখেতৰ চাৰ্টিকিকেট লৈ তুমি ইয়াৰপৰা ওলাই যাব পাৰিবা।” জেললৈ ফিৰি যোৱা বুলি উল্লেখ নকৰিলে। ইয়াৰপৰা ওলাই যোৱা মানেইতো আকৌ জেল।

কেইদিনমানৰপৰা ফুলমণিয়ে খবৰ কাগজবোৰ খুটিয়াই পঢ়িবলৈ লৈছে। দেউতাক থকা দিনৰেপৰা চিৰাচৰিত অভ্যাস। নৰিয়াত বিছনাত পৰি থাকিব লগা অৱস্থাত নিভৌ সজিয়া দেউতাকক ফুলমণিয়ে দৈনিক বাতৰি কাকতৰ খবৰবোৰ পঢ়ি শুনাইছিল। দেশ বিদেশৰ খবৰ বিশেষকৈ বিদেশৰ খবৰ জনাব প্ৰতি লক্ষ্যৰ বকৱাৰ বৰ আগ্ৰহ আছিল। আন্তৰ্জাতিক বাজনীতিৰ খবৰ পঢ়াৰ নিচাটো ফুলমণিৰ মনত দেউতাকেই স্মৃতি হৈ দিছিল। মনত পৰে কেনেকৈ ক্লাচ নাইন মানৰেপৰা বকৱাই ফুলমণিক নিভৌ

ইংৰাজী কাকত পঢ়িবলৈ উদগনি দিছিল আৰু কেনেকৈ অভিধানখন লগত লৈ ফুলমণিয়ে খবৰ কাগজ পঢ়িছিল। লিপিকাই মাজে মাজে কৈছিল, “তহঁতৰ পৰীক্ষা দেশ-বিদেশৰ খবৰৰ ওপৰত লব নেকি?” ফুলমণিৰ হৈ দেউতাকেই উত্তৰ দিছিল। পৰীক্ষাৰ কাৰণে পঢ়া-খিনিভো ভাই কবিয়ে থাকে। মানুহ হ'বলৈ শিকিব লাগে। মানসিক দিগন্ত প্ৰসাৰিত নহলে চুকৰ ভেকুলী হৈ থাকিব লাগিব। তোমাৰ ছোৱালীক মই বিদূষী নাৰী কৰিব বিচাৰোঁ।

বিদূষী নাৰী! দেউতাকৰ কথা ভাবি ভাবি চকুলো টুকি ফুলমণিয়ে নীলাম্বন অহাৰ আগতে নিজৰ মনতে কৈছিল—দেউতা, তোমাৰ লগতে তোমাৰ বিদূষী নাৰীৰ সপোনো মৰহি গ'ল। তোমাৰ বিদূষী নাৰী এতিয়া হত্যাকাৰিনী ৰূপেহে জনাজাত হৈছে। ইয়াৰো শেষ হ'ব কিছুদিনৰ পিছত। মই কিন্তু তোমাৰ ওচৰলৈ যামগৈ, দেউতা তোমাৰ বাহিৰে মোক আৰু কোনেও সুবুজ্জ, মোৰ মনটো কোনেও সুবুজ্জ।

বাতৰি কাকতত প্ৰকাশ পাইছে যে স্পেইনৰ ফ্ৰাংকো কেচিট চৰকাৰে দুগৰাকী গৰ্ভৱতী তৰুণী সহ পাঁচজন বিদ্ৰোহী গেৰিলাৰ ওপৰত মৃত্যুদণ্ডৰ আদেশ জাৰী কৰিছে। বিদ্ৰোহীসকলৰ বিৰুদ্ধে অভিযোগ হ'ল যে তেওঁলোকে ৩৬ বছৰীয়া কেচিট অন্ত্যাত্মী শাসনৰ বিৰুদ্ধে জনসাধাৰণক জগাই তুলিবলৈ পুলিচৰ বিৰুদ্ধে সম্ভাৰবাদী কাৰ্যত লিপ্ত আছিল আৰু কেইজনমান পুলিচক নিহত কৰিছিল। হিটলাৰ মুচোলিনীৰ নাৎসীবাদ কেচিবাদ কাহানি-বাই খতম হৈ গ'ল, কিন্তু ৮২ বছৰীয়া ফ্ৰাংকোই মৰিও মৰ কামোৰ নেবাদি পুৰাদমে স্পেইনৰ চকুৰ ওপৰত মল্লযুদ্ধেৰী কেচিৰাজম চলাই আছে। তাৰে বিৰুদ্ধেই দেশত গণতন্ত্ৰ পুনৰ প্ৰতিষ্ঠিত কৰাৰ উদ্দেশ্যে, স্পেইনৰ তৰুণ-তৰুণীদলে বিদ্ৰোহৰ ধ্বজা উৰাইছে। ফ্ৰাংকোই কাটি নিয়া স্বাধীনতা যুঁৱাই আনিবলৈ স্পেইনত গণবাসী মাজুছে সংগঠিত ভিত্তিত গোপন আন্দোলন চলাইছিল। প্ৰচুৰ-ভ্ৰূপ শীকাৰ কৰিব লগা হৈছে যেনেকৈ এই পাঁচজন মৰিব লগা হৈছে।

! কিন্তু গৰ্ভৱতী তকলীৰ ওপৰতো মৃত্যুদণ্ড ! ফুলমণিয়ে বাতৰিটোৰ বিষয়ে নীলাঞ্জনক সুধি কলে, “অঞ্জনদা, কোনো সভ্যদেশত জানো এনে বৰ্বৰ কাম কৰে ? গৰ্ভৱতী ভিবোতাক মৃত্যুদণ্ড দিলেতো শিশুৰে সৈতে মাকক মৰা হব। এটা বাক আইনসজ্জত কাৰণ মৃত্যুদণ্ড বিহা হৈছে। কিন্তু পেটৰ পোৱালিক মাকৰ লগত মাৰিলে যে নিশ্চয়ত্যা হব।”

নীলাঞ্জেও খবৰটো পঢ়িছিল। পিছৰ খবৰত প্ৰকাশ পাইছিল যে স্পেইনৰ অভ্যন্তৰত আক পৃথিৱীৰ দেশে দেশে এই দুপনীয় মৃত্যু দণ্ডৰ বিৰুদ্ধে তীব্ৰ প্ৰতিবাদৰ ফলত ফ্ৰান্সোই এঘাৰজন গেৰিলাৰ ভিতৰত ছজনৰ ওপৰত বিহা মৃত্যুদণ্ডৰ আদেশ বাতিল কৰিলে, কিন্তু আন পাঁচজনক গুলীয়াই হত্যা কৰিলে। গণতন্ত্ৰপ্ৰিয় তকলী-তকলীৰ কেঁচা ভেজৰ সোৱাদ পোৱা নৰপন্ত্ৰে ক্ষমাৰতো অৰ্থ হুবুজো। নীলাঞ্জে কয়, “স্পেইনত অন্ধকাৰ বাত্ৰি চলিছে। দিনৰ পোহৰ কেতিয়া আহিব কব নোৱাৰি। ৩৬ বছৰ ধৰি তাৰ মাজুহে পোহৰ আনিবলৈ যত্ন কৰিছে। তেওঁলোকৰ যাত্ৰাপথ কষ্টকপূৰ্ণ, কিন্তু এদিন নহয় এদিন তেওঁলোক জয়ী হ’বই। সাধাৰণ মাজুহ যে পোহৰৰ পথৰ যাত্ৰী। গণতন্ত্ৰ বন্ধা কৰাৰ নামত গণতন্ত্ৰক ধ্বংস কৰা মাজুহবোৰক ইতিহাসে কেতিয়াও ক্ষমা নকৰে। স্পেইনৰ কথা বাক এতিয়া বাদ দিয়া। বুঢ়ি সাম্ৰাজ্যবাদীয়েও কিন্তু গৰ্ভৱতী ভিবোতাৰ ওপৰত মৃত্যুদণ্ড বিহা নাছিল। মৃত্যুদণ্ডেৰে দণ্ডিতা বন্দি নী গৰ্ভৱতী হলে তেওঁৰ প্ৰাণৰক্ষা কৰাৰ বিধান কৰি গৈছিল।”

নীৰে হুয়ো হুয়োৰে চকুলৈ চালে। ইয়াৰ লগত তেওঁলোকৰ জীৱনৰ সম্বন্ধ কি ? তেওঁলোকৰ বিবাহ আগতে হৈ যোৱা হলে ফুলমণিৰ এই দুখৰ জীৱন আৰম্ভ হোৱাৰ কাৰণেই নাশাকিলহেঁতেন। স্পেইনৰ মৃত্যুদণ্ডেৰে দণ্ডিতা গৰ্ভৱতী তকলীৰ সংবাদটোৱে মনত ভাগ কাটি যোৱাকৈ ইমান প্ৰতিক্ৰিয়াও নকৰিলেহেঁতেন। কিন্তু সংবাদটোৱে জানো আন্ধাৰক খেপিয়াই খেপিয়াই পোহৰৰ পথ উলিওৱাৰ ক্ষীণ সম্ভাৱনাও অনা নাই, অন্ততঃ নীলাঞ্জনৰ মনত।

নীলাঞ্জন কয়, “মই আহিছিলোঁ আজি বেছি সময় তোমাৰ ওচৰত থাকিবলৈ, নাইট ডিউটিও আছে আৰু তুমি ভাত নাখাও বুলি খোৱা বস্তুখিনিকে খুৱাই দিলা !”

“মইনো কেনেকৈ জানিম ? যাৰ কপাল পূৰি গৈছে তেওঁ একো বেছি আশা কৰিব নোৱাৰে। বাক অঞ্জনদা, তুমি যদি আজি মোৰ লগতে খোৱা ভেনেহলে কেনে হয়। তুমি যদি হোটেলৰপৰা আনা ভেনেহলে মই খুব ভালকৈ সজাই দিম, য'ত যেনেকৈ সজাই দিছিলোঁ। কিমান দিন যে তোমাক মই নিজে বান্ধি খুৱাব পৰা নাই। এই জীৱনত নোৱাৰিলোঁ। এদিন অন্ততঃ মোৰ অনুৰোধ বাৰ্খা—আজি তোমাক নিজ হাতেৰে খুৱাবলৈ মোক সুযোগ দিয়া। আমাৰ বিবাহ নহলেও কাঁচী কাঠত উঠাৰ আগলৈকে তুমিয়েই মোৰ স্বামী দেৱতা !”

ফুলমণিৰ চকুপানীখিনি মচি দি নীলাঞ্জন কয়, “তুমি বেতুনীয়া কাপোৰযোৰ পিন্ধা। মই ইতিমধ্যে হোটেলখনৰপৰা আহোঁগৈ।

“কাপোৰযোৰ ক'ত পাম, সেয়া যে য'ত থৈ আহিছোঁ।”

“কিয়, নাৰ্চে পেকেটটো দিয়া নাই। চেণ্ডলৈকে মই সম্পূৰ্ণ নতুন সাজ এটা আনিছোঁ।”

টিকিন কেৰিয়াৰ হাতত লৈ কেবিনত সোমাই নীলাঞ্জন দেখে যে ফুলমণিয়ে অপূৰ্ব সাজেৰে সজ্জিতা হৈ বিছনাখনত বহি আছে। নীলাঞ্জনৰ ওচৰলৈ আহি ভৰিত পৰি সেৱা কৰিলে আৰু কলে, “এয়া মোৰ স্বামীৰ প্ৰতি।”

“আৰু এয়া মোৰ প্ৰিয়তমা স্ত্ৰীৰ প্ৰতি”—এই বুলি নীলাঞ্জন ফুলমণিৰ শিৰত সেন্দূৰ পিন্ধাই দিলে।

“আঙুলিত তোমাৰ সেন্দূৰ কিয় অঞ্জনদা ?”

“আইনাখনত নিজকে চোৱা ?”

ফুলমণিয়ে সশব্দে চিঞৰি উঠে, “এয়া তুমি কি কৰিলা অঞ্জনদা। মোক তুমি কিয় এনেকৈ অপমান কৰিলা। মই যে স্বত্বাপথৰ যাত্ৰী। কিয় কিয় তুমি, এনেকৈ আঘাত কৰিলা ?” বেচিনত সেন্দূৰখিনি

খুলে। নীলাঞ্জনৰ মাত্ৰে কৈ উঠে, “নিছোৱা সেন্দূৰ খুই ওচাব নোৱাৰি ফুলমণি।” ফুলমণিয়েও মনে মনে ভাবিছিল—সেন্দূৰ পিছাইছে বুলি জানি গাটো মুহূৰ্ত্ততে ইমান দৰৰ লাগি গৈছিল, ধমনীত বিজুলী সঞ্চাৰিত হৈ গৈছিল। ইওক মাত্ৰ কণিকৰ কাৰণে কিন্তু এই মুহূৰ্ত্তটো যে অনন্ত কালৰ স্মৃতিৰ কাৰণে।”

কোনো বেছি খাব নোৱাৰিলে। নাম মাত্ৰ খোৱাৰ পিছত নীলাঞ্জনৰ কলে, “ফুলমণি মই এতিয়া ডিউটিলৈ যাব লাগে। তুমি ওৱা মই বাউণ্ড ডিউটি শেষ হলেই তিনিঘণ্টামানৰ মূৰত আকৌ এবাৰ আহিম।” যাবৰ সময়ত হাতত হাত মিলাওঁতে ফুলমণিয়ে কৈছিল, “আমীদেৱতা হ’লা। কিন্তু এই জনমত আমাৰ মিলন যে স্থগিত থাকিব। আক অলপ সময় বৈ যোৱা অঞ্জনৰা মই তোমাক হেঁপাহ পলুৱাই চাই লওঁ।” নীলাঞ্জন কয়, “তুমি শোৱা মই আকৌ আহিম।”

কেবিনৰপৰা ওলাই যাওঁতে নীলাঞ্জনৰ মনত তীব্ৰ উত্তেজনা আৰু মানসিক সংঘাত। কিন্তু কৰ্তব্য কৰিব লাগিব। কেবিনলৈ আকৌ ঘূৰি আহিব নে নাহে। নাছিল যে ফুলমণিয়ে বেয়া পাব।

মাজনিশাৰ পিছত বাউণ্ড ডিউটি শেষ হৈছিল। ভেতিয়া ফুলমণিক দৰৰ খুউৱা আৰু এটা ইন্জেকচন দিয়াৰ সময়। নাৰ্চৰ কিউবিকুললৈ গৈ নিজে ইন্জেকচন দিব বুলি নীলাঞ্জনৰ এম্পলটো লৈ আহিল। ইতস্তত্ভাৱে কমটোত সোমাই দেখে যে ফুলমণি গভীৰ নিদ্ৰাত। জগাই তুলি দৰৰ খুৱাবলৈ ইচ্ছা নকৰিলে। বেৰৰ কালে মূৰ কৰি শুই থকা ফুলমণিৰ গাৰ কাপোৰ কানি কিছু অসংযত অৱস্থাত আছিল।

প্ৰায় এঘণ্টামান চকীখনত বহি ফুলমণিৰ পিনে চাই চাই নানা চিন্তা আহিছিল নীলাঞ্জনৰ মনলৈ। ফুলমণি ইমান ওচৰত অথচ কিমান দূৰত। চিন্তাবত নীলাঞ্জনৰ কবই নোৱাৰিলে কোন সময়ত ভেঁৰ ফুলমণিৰ কাষত শুই থাকিলেগৈ। পূৰ্ৱতি নিশা বাগৰ সলাওঁতে কাবোৰাৰ গাত লাগি আচৰিত হৈ চকু মেৰি

চাওঁতে ফুলমণিয়ে দেখে ওচৰত আন কোনো নহয় স্বয়ং নীলাঞ্জন নিখিঙ অৱস্থাত আছে। আচৰিত হ'ল, ভয় লাগিল, আনন্দিত হ'ল। ভয়েৰে সোধে, “অঞ্জনদা তুমি ইয়াত। তুমি কেতিয়া আহিলা? যদি অঘটন হৈ যায়। ইয়াৰ কাৰণে যদি তুমি চাকৰি বাদ দিব লগা হয়।”

“নিজৰ জীৱ কাৰণে মই সকলো কৰিবলৈ প্রস্তুত। আক ঠিক জানিবা যে মই আগ পাছ নাভাবি কাম নকৰোঁ।”

“আক অলপ সময়ৰ পিছতে বাতি পুতাব। অজানিতে হলেও এতিয়া জানি ভাল লাগিছে যে এনে অৱস্থাতো মোৰ ভাৱী স্বামী মোৰ লগত আছে। তুমি এতিয়া যোৱাগৈ অঞ্জনদা।”

কেবিনৰপৰা ওলাই যাওঁতে নীলাঞ্জনে মাথোন কৈ গৈছিল, “কল্পনা বাস্তৱ হলে কিমান মধুৰ হয়, নহয় নে?”

২৮৮

প্ৰায় তিনিমাহ হচপিটেলবাসৰ পিছত কাইলৈ ফুলমণি যাবগৈ পুনৰ কাৰাবাসৰ কাৰণে। মধুৰ ব্যৱহাৰৰ কাৰণে হচপিটেলৰ ডাক্তৰ, নাৰ্চ আৰু অগ্ৰান্ত কৰ্মচাৰীয়ে ফুলমণিক আপোনজন দৰে ভাবিছিল। ফুলমণিৰ হৃদয় জীৱনৰ কথা সুঁৱৰিও বিদায় জনাবলৈ আহোঁতে অন্তৰচলা সহানুভূতি জনাইছিল। নীলাঞ্জনৰ বাগদস্তা নাৰী হিচাপেও এই সহানুভূতি পাইছিল অত্যধিক আন্তৰিকতাবে। সকলোৱেই আশা প্ৰকাশ কৰিছিল যাতে পৃথিৱীৰ ইমানবোৰ আচৰিত ঘটনাৰ লগতে আক এটা যেন আচৰিত ঘটনা হৈ যায় আৰু এইজনী ছোৱালীয়ে আকো মুক্তজীৱনৰ সোৱাদ পায়।

নীলাঞ্জেনে আহি কয়, “এইখন হচপিটেললৈ আক মই আহিব নোৱাৰোঁ। তাৰ উপৰি মই কৰ্মস্থল সলাবও বিচাৰিছোঁ। বিলাতত উচ্চ শিক্ষাৰ কাৰণে এবছৰমানৰ আগতে বৃত্তি এটাৰ বাবে দৰখাস্ত

কবিজিলৌ—আজি খবৰ আহিছে। তিনি বছৰৰ কাৰণে যাব লাগিব।”

“খুব সুখৰ অঙ্কন। তুমি যাবা আৰু মুকলি জীৱনলৈ। তুমি আৰু ডাঙৰ হোৱা। মোৰ হিয়া ভৰা আন্তৰিকতা আৰু সকলোখিনি শুভেচ্ছা জনাইছো। কিন্তু যোৱাৰ আগ দিনা যাতে দেখা পাওঁ। ঘূৰি আহিলে দেখিবা তোমাৰ ফুলমণি হেৰাই গৈছে। মোলৈ বাক মনত থাকিব নে?”

নীলাঞ্জনে বৃষ্টি পোৱাৰ খবৰটোহে দিছিল যাবলৈ যে সিদ্ধান্ত কৰা নাছিল সেইটো কোৱা নাছিল। বিদেশলৈ যাব লাগিব কিন্তু সিদিনাৰেপৰা যে নীলাঞ্জনৰ জীৱন শূঁতি নতুনকৈ ববলৈ লৈছে। সংগোপনে হলেও ফুলমণিয়ে ডেওৰ বিবাহিতা স্ত্ৰী হৈ উঠিল। সময় সুবিধা হলে বিদেশলৈ পিছতো যাব পৰা হ'ব। অমৃত নিযুত নিবন্ধৰ দেশবাসীৰ তুলনাত ডেওৰতো শিক্ষা ক'ক ম'ম কৰিব নোৱাৰা এজন সাধাৰণ নাগৰিকতকৈয়ো অমৃত নিযুত গুণ বেছি গৈছে। এজন ডাক্তৰ তৈয়াৰ কৰি তুলিবলৈ সমাজে জানো চৰকাৰৰ যোগেদি লাখ টকা খৰচ নকৰে। ইয়াৰ পৰিবৰ্তে ডেও সমাজক কি দিয়ে। দুৰ্বলশ্ৰেণীৰ উন্নতিৰ কাৰণে সকলোৱে গাঁৱলৈ যাবলৈ কয় আৰু সুবিধা পোৱা সকলে খাউকতে মূৰ পোলোকা দি বিদেশলৈ গৈ প্ৰায় ঘূৰি নাহে। দেশত বোলে গৰেসংগৰ সুবিধা নাই দা-দৰমহাৰ উপযুক্ত ব্যৱস্থা নাই। নীলাঞ্জনে ভাবে ইমানেই যদি সমাজৰ কাৰণে চিন্তা কৰা ভেনেহলে দেশৰ ভিতৰতে থাকি অৱস্থাৰ উন্নতিৰ কাৰণে চিন্তাচৰ্চা নকৰা কিয়? দেশৰ বাহিৰলৈ উচ্চশিক্ষিত বৈজ্ঞানিক ডাক্তৰ আদি গৈ দেশলৈ ঘূৰি নাহিলে ব্ৰেইন ড্ৰেইন বুলি কয়। আটাইবোৰ নো খোৱানা-নাৰলিকাৰ কেনেকৈ হয়? ব্ৰেইন ড্ৰেইন নে ডাৰ্ট ব্ৰেইনৰ ড্ৰেইন হয়। দেশৰপৰা সুবিধা লৈ দেশৰ পিনে কিবি নোচোৱা সকলৰ কিছু সংখ্যক ব্ৰেইনডো ঘূৰি আহিব নিবিচাবে। নীলাঞ্জনে ব্ৰেইন ড্ৰেইন থিয়ৰি সন্ধান। মনৰ লগত বুজা পৰা কবি ঠিক কৰিছে যে ইয়াতেই

তেওঁ নিজৰ সীমাৰ ভিতৰতে থাকি সমাজৰ অন্ততঃ এটা অংশৰ লোকৰ প্ৰতিও দায়িত্ব পালন কৰি সামাজিক কৰ্তব্যবোধ দেখুৱালৈ চেষ্টা কৰিব। ইয়াত থকাৰ ব্যক্তিগত স্বাৰ্থও আছে, কিন্তু নিজৰ সংকীৰ্ণতাৰ মাজত আৱদ্ধ নাথাকিলে সমাজৰ প্ৰতি কৰ্তব্য কৰাত একো বাধা আহিব নোৱাৰে।

নীলাঞ্জে কৰ্মস্থলো সলাব বিচাৰিছিল, কিছু বিতৰ্ক হৈ। নিয়ম অনুসৰি তেওঁ ইতিমধ্যেই প্ৰেক্‌চৰ ট্ৰাচিপে প্ৰমোচন পাব লাগিছিল, শৈক্ষিক আৰু কৰ্মকুশলতাৰ বেকৰ্ডৰ পিনৰপৰা তেওঁৰ যোগ্যতা আছিল সন্দেহাতীত। কিন্তু প্ৰমোচনৰ বজাবত অদৃষ্ট হাতৰ টিপনি চলে আৰু এই ক্ষেত্ৰতো তেওঁ বৈষম্যমূলক নীতিৰ বলি হব লগা হয়। ইণ্টাৰভিউৰ খবৰ জনাই প্ৰমোচন দিব নোৱাৰাৰ কাৰণে ‘হুখ প্ৰকাশ’ কৰি অহা চিঠিখন পোৱাৰ পিছতে নীলাঞ্জে সিদ্ধান্ত কৰিছিল যে তেওঁ প্ৰাইভেট প্ৰেকটিছ কৰিব আৰু এটা নাৰ্ছিংহোম খুলিব। আৰম্ভণিতে টকাসিকা যথেষ্ট লাগিব। বিয়াৰ কাৰণে মাক-বাপেকে কেইশাহাবমান টকা আগতীয়াতকৈ বাখিছিল। নিজৰ প্ৰভিডেণ্ট ফাণ্ডৰ টকাখিনিৰ লগত সেইখিনি যোগদিলেতো সমস্যা সমাধানৰ এটা পথ ওলায়। ওলাইছিলো, কাৰণ নীলাঞ্জনৰ স্বাধীন বৃত্তি কৰাৰ ইচ্ছাৰ কথা জানিব পাৰি দেউতাকেই কৈছিল যে তেওঁৰ সম্মতি আছে। আনে নাজানিলেও নীলাঞ্জে জানিছিল যে ফুলমণিৰ লগত মনৰ মিলন হৈ যোৱা অৱস্থাত আৰু মৃত্যু দণ্ডৰ খৰ্গ উত্তৰ থকা অৱস্থাত লৌকিকতাৰ একো পথ নাই। নিজৰ সিদ্ধান্তৰ কথা নীলাঞ্জে লিপিকাকো কৈছিল। ফুলমণিৰ মাক যে তেওঁৰো মাতৃতুল্যা। লিপিকাই যেতিয়া বিবাহমনেৰে কলে, “বাপা, ভাইৰ বিয়াৰ কাৰণে দেউতাকে মহাহাজাৰ টকা ধৈ গৈছিল। তুমি নিঃসংকোচে সেই টকাও লব পাৰা।” নীলাঞ্জে উত্তৰত কৈছিল, “ম, ফুলমণিৰ টকাৰ ওপৰত মই কেনেকৈ ভাৱ দিওঁ। তেওঁৰ টকা তেৱেঁই ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ সুকলি হৈ আহিব বুলি মোৰ বিশ্বাস জন্মিছে।”

“অন্ততঃ কেহ চমোহাব খবচ হিচাপেওতো লব পাবা ?”

“মা, আপুনি শাক কৰিব। জৌকিক আচাৰ ব্যৱহাৰ কৰা নাই যদিও ফুলমণিক জানো আপুনি আমাৰ ঘৰলৈ মনেৰে বোৱাবী হিচাপে উলিয়াই দিয়া নাই? দেউতাই কৈছিল যে বোৱাবীৰ কেছৰ সম্পৰ্কত যাতে আনে টকা খবচ নকৰে। সেইমতেই কাম-খিনি কৰি গৈছো মা।”

হচপিটেল এবাৰ আগদিনা এইবোৰ কথাৰে নীলাঞ্জনে ফুলমণিক কৈছিল। ফুলমণিয়ে কৈছিল, “মোৰপৰাও তাৰ মানে বহুত কথা ভুমি গোপনে বাখিছিল।”

“তোমাৰ মোৰ মাজত একো গোপনতা থাকিব নোৱাৰে কাৰণেই কথাখিনি কলোঁ। আক কও যে ভুমি সময়ত মুকলি হব পাৰিবা বুলি মোৰ বিশ্বাস হৈছে। তোমাক যে সেন্দূৰ পিন্ধাইছিলোঁ, সেইটো জানো ব্যৰ্থ হব।”

“তোমাৰ দেখোন বৰ বিশ্বাস। কিন্তু মই কেঁচুৱা নহওঁ অজ্ঞানদা। বাক, তোমাৰ কল্পিত নাৰ্ছিংহোমটোৰ নাম কি দিয়া?”

“কল্পনাই যেতিয়া বাস্তৱ ৰূপ পায়গৈ তেতিয়া নামটো ভুমিয়ে ঠিক কৰি দিয়া।”

“যদি জীয়াই থাকোঁ। আক যদি নাথাকোঁ তেনেহলে তোমাৰ ফুলমণিৰ নাম কেনেকৈ জীয়াই ৰাখা ভুমিয়ে ঠিক কৰিবা। অৱশ্যে সত্যিনী আহিলে মোৰ নাম মচি পেলাবা।”

নীলাঞ্জনে নাৰীৰ অভিমানৰ লগত নিবিড়ভাৱে পৰিচিত হৈছিল ফুলমণিৰ হচপিটেলবাসৰ দীঘলীয়া সময়খিনিত। অভিমানৰ বশবৰ্তী হৈ নাৰীয়ে মুখত কয় এটা, তাৰে আনটো। ফুটাই কওঁতে কেতিয়াবা নিৰ্মম হয়, কিন্তু অসম্ভৱত থাকে স্তম্ভীৰ ভালপোৱাৰ মনোভাব। অভিমান নিবিড়ভাৱে প্ৰেমাজিত, অভিমানৰ উত্তৰ অভিমানেৰে দিব নোৱাৰি। সেইহে বিদায় কালত মূৰত হাত ফুৰাই নীলাঞ্জনে ফুলমণিক কৈছিল, “ভুমি বাবাগৈ ভিতৰৰ কাৰাগাৰলৈ। বাহিৰৰ কাৰাগাৰবপৰা মই তোমালৈ অপেক্ষা কৰি থাকিম। প্ৰতীক্ষা

বিয়ানেই দীৰ্ঘ হয়, প্ৰাপ্তিৰ আনন্দ ভাতোৰ্কে দীৰ্ঘলীয়া হয়। অল্প বিশ্বাসী নহলেও আইতাই দিয়া বেছুনীয়া পাখৰ লগোৱা আঙঠিটোক মই বন্ধাকবচ বুলি ভাবোঁ। সেইটোৱে তোমাক বন্ধা কবক, মোক বন্ধা কবক আৰু বন্ধা কবক যদি আমাৰ মাজত অনাগত কোনোবা আছে।”

“তাব মানে তুমি কি ক’ব বিচাৰিছা?”

“আটাইবোৰ কথাৰ অৰ্থ কিয় লাগে?”

“তুমি মোক ঠাট্টা কৰিছা নেকি অজ্ঞানদা?”

“তোমাক মই অতি আপোনভাৱেৰে বিচাৰোঁ। এই বিচবাই মোৰ চেতনা ধান আৰু বিশ্বাস সঠিক পথত চলিত কৰিছে। আপোন-ভাৱেৰে বিচাৰিছিলোঁ হচপিটেলৰ কুঠবীত সেন্দূৰ পিছোৱোৰ দিনা। মোৰ মানত সেইদিনাই সেন্দূৰ দিয়াৰ লগে লগে আমাৰ বিবাহ মিলন হৈ গৈছে। আমাৰ জীৱন ইমান কল্কেকীয়া বুলি নাভাবোঁ ফুলমণি।”

“অজ্ঞানদা, তোমাৰ মৰম আৰু জানীষে যাতে মোৰ মনটো তোমাৰ ওচৰতে ৰাখে। তুমি ইমান মায়ী বঢ়াই দিলা। হচপিটেললৈ নহা হলেই ভাল আছিল। জীৱনৰ বাটত চলা মানুহক যত্নাপখৰ যাজিনীয়ে অবাটে নিয়া নাইতো?”

“যাত্ৰাপথ যেতিয়া একেই হয় তেতিয়া অবাটৰ ভ্ৰান্তিয়ে মানুহৰ মন বিচলিত কৰিব নোৱাৰে।”

নীলাজ্ঞন গুচি গৈছিল। ফুলমণিৰ ধাৰাসাবে ওলোৱা চকুৰ পানীয়ে বিজুলী ঢাকিব জৰমকনিয়ে পোহৰাই বখা আন্ধাৰ নিশাৰ যাত্ৰাপথটো অচিনাকি কৰি তুলিছিল।

কেইবা পৰাকী নাৰ্চৰ ভিতৰত নাগিনী নাৰ্চজনীৰ লগত এই কেইমাহ ফুলমণিৰ বেছ ভাব হৈছিল। নীলাজ্ঞন ওলাই যোৱাৰ পিছত এনাই আহি কলে, “বাইদেউ তই জান? তোৰ কাষৰে মই সদায় ‘প্ৰেয়াৰ’ কৰোঁ। তোৰ-ভাল হবলৈ সদায় প্ৰেয়াৰ কৰিছিলোঁ। তোৰ আৰু ভাল হব।” এইবুলি খুনীয়া নগাথাকো

এখন ফুলমণির পাব ওপবত দি দ্ববপবা চাই কলে, “তই ইবান ধুনীয়া। ডাক্তৰৰ বাক ভোৰ লগত থিয়া হব নেকি ?” ডাক্তৰ বানে নীলাজনে। ফুলমণিয়ে এনাক ছয়োহাতে টানি আনি সাতটি লৈ কলে, “ভোৰ কথা মোৰ খুব মনত থাকিব দ্বিষ্টাব। নীলাজনে নাহিহোয় থুলিলে তই তালৈ যাবি নে ?”

“তই লগত থাকিলে ভোৰ লগত নাথাকি মই ক’লৈ যাম। মোৰ নগাফুৰি মই পাহৰি আছিহো। মোৰ বৰাৰ্ট’ নগাফুৰিৰ জংলত হেবাই গ’ল। মই নাৰ্চ হুন্দো আক ইয়াত ভোক লগ পালো। কাক’খন মোক দিছিল। সেইখন ভোক দিলো। সেই-খন গাড ললে এনাক পাহৰিব নোৱাৰ।”

ছপবাকী নাবীয়ে মনৰ কথা পাতি কিমান সোনকালে যে আপোনবো আপোন হৈ যাব পাৰে। ফুলমণিয়ে এনাৰ চকুপানী মচি দি কৈছিল, “দ্বিষ্টাব তই মোৰ ভনী হ’লি। মোৰ নিজৰ ভক্তি নাই। নাগিনী হোৱালীক ভক্তি বুলি ভাবিলে খুবকৈ জীয়াই থাকিবলৈ মন যায়। আজি বাতি আমি ছয়ো একেলগে ভাত খাম—মোৰ ভাতখিনি ছভাগ কৰি বাই ভনী ছয়ো খাম।”

প্ৰোডা

মেট্ৰন ইভা ববাব মনত আজি বব আনন্দ। বেনিবা আভাজনীহে আকো সুবি আছিহে। ফুলমণিৰ কোঠাটো ইভাই ধুনীয়াটক সজাই বৈছিল। কোঠাৰ বিৰিকীয়েদি চালে প্ৰথম দৃষ্টিতে পবাকৈ ফুলনিবাবী এখনো এই তিনিমাহে সঘতনে তৈয়াৰী কবাইছিল। জেলত কাম কৰা মাহুহৰ অভাৱ নাই। বিনা পইচাত ছজন মাহুহে কৰিব পৰা কামত ফুলজনে লগাব পাৰি। ইভাৰ তথ্যৰদানত ফুলমণিৰ কাৰণে কৰা ফুলনিখন সঁচাকৈয়ে মনমোহা হৈ উঠিছিল। ফুলমণি অহাৰ পিছতে ফুলনিখনলৈ

নি কৈছিল, “মামণি, তোমাৰ কাৰণে চোৱাঁচোন, কৰালোঁ। গোলাপ-
খিনি কালি প্ৰথম ফুটি উঠিছে। মোৰ ফুলমণি প্ৰফুল্লিত গোলাপ।”
মাকৰ দৰে মৰম পাই ফুলৰ পাহিৰ দৰে ফুলমণিৰ মনৰ পাহিও
যেন মেল খাই গৈছিল।

জেললৈ কিম্বা অহাৰ পোন্ধৰ দিনমানৰ পিছত এদিনাখন ডাক
খাই উঠি দেখে যে ফুলমণিয়ে অক অকাই বমি কৰিছে। অজীৰ্ণ
হৈছে বুলি ভাবি নেমুৰ পাত শুভিবলৈ দিলে, বমি বন্ধ কৰা ঔষধো
দিলে। কিন্তু একে লেখাবিয়ে কেবাদিনো বমি হৈ থকা দেখি
অজানিতে ইভাৰ মনত এটা সন্দেহে বাহ লৈ উঠিল। আভাৰ
অজুৰ নিজৰ শৰীৰত থকা দিনবোৰলৈ মনত পৰি গ’ল।

তেতিয়া ইভা আছিল অনভিজ্ঞা। এতিয়া অভিজ্ঞ মহিলা হৈ
উঠিছে। কিন্তু এইটো কেনেকৈ সম্ভৱ? নীলাজনে হচপিটেলত
ফুলমণিক আনতকৈ বেছি চোৱা চিন্তা কৰিছিল। কিন্তু হচপিটেলৰ
ইমানবোৰ চকুৰ আগত ইয়ো সম্ভৱ জানো? এদিন সোধো-
নোসোধোকৈ ফুলমণিক সুধিয়ে পেলালে, “মামণি, তোমাৰ শৰীৰত
দেখোন নতুন লক্ষণ দেখা গৈছে। হচপিটেলত একো অঘটন ঘটা
নাছিলতো?”

“ইভা বাইদেউ, মই জেললৈ অহাটোৱেইতো অঘটন।
হচপিটেলত আকৌ কি অঘটন ঘটিব। অনুখৰ অঘটনহে হৈছিল।
এয়া স্মৃতি শৰীৰে তোমালোকৰ কাৰাগাৰলৈ আহিছে। কাঁচী দিয়াৰ
আগতে বোলে বন্দী সম্পূৰ্ণ স্মৃতি-হৈ থাকিব লাগে। বেমাৰী মাজুহক
বোলে কাঁচী নিদিয়ৈ। ময়ো যদি বেমাৰী হৈয়ে থাকিব পাৰিলোঁ-
হেঁতেন।”

ইভাই আক কথা নবঢ়ালে। হাৰ্ডবিলাক বাউণ্ড দিয়াৰ আগতে
ডাঃ সুবজিত বৰুৱাক নিজৰ সন্দেহৰ কথাটো কলেগৈ। শুনিয়ৈ
সুবজিতৰ চিন্তাৰ হুৱাব মুকলি হৈ গ’ল। হচপিটেলত থাকোঁতেই
যদি ইয়াৰ কাৰণৰ উৎপত্তি হৈছিল। নীলাজনে জেল মেজুৱেলৰ
কিছুমান ধাৰালৈ আলোচনা কৰিবলৈ বহুত দিনৰ আগতে আহিছিল

আৰু প্ৰয়োজনীয় ক্ষেত্ৰত সহায় কৰিবলৈও কৈছিল। ঘটনা
হলেভো বহুতো ক্ৰিয়া প্ৰতিক্ৰিয়া হ'ব। কিন্তু ফুলমণিৰ সৃষ্টিৰ পথ
হয়ভো বচিও হৈছে। পৰীক্ষা কৰিব লাগিব। জেলৰ ডাক্তৰী
জীৱনত এনে নাটকীয় পৰিস্থিতিৰ কাৰণে তেওঁ সাজু নাছিল যদিও
আগতে ইচ্ছিত নাই পোৱা বুলি কলে ফুল হ'ব।

কিমেল হাৰ্ডলৈ আহোঁতে অজুৰোপৰ সূৰত ফুলমণিয়ে ডাক্তৰক
কলে, “ডাক্তৰ, আমাৰ প্ৰতি বিবাহ হ'ল নেকি, এই কাঁচীৰ আচাৰী-
বোৰৰ প্ৰতি।”

“খুনীয়া মুখত বেয়া কথা শুনিছে মনটোৱেই কেচেমা কেচেম
লাগি যায় বুজিছা! বাক তোমাৰ বোলে কিবা বমি অহাৰ অশু
হৈছে। পৰীক্ষা কৰিব লাগিব।”

“পৰীক্ষা নিৰীক্ষা নিশ্চয় কৰিবা। কাঁচীৰ মঞ্চত তোলাৰ
আগমুহূৰ্তলৈকে আমাক যে সম্পূৰ্ণ সুষ্ঠু কৰি ৰাখিব লাগিব। কাঁচী
দিয়া কামটো ৰাতে সদয়ভাৱে (mercifully) হ'ব পাৰে। মানুহৰ
মৰণলৈ এনে বসিকতা বাক তোমালোকৰ আইনবোৰে কিয় কৰে
ডাক্তাৰদা! সিদিনা স্পেইনত পাঁচজন বিদ্ৰোহীক mercifully
বোলে প্ৰাণদণ্ড দিলে। দেশ-বিদেশৰ প্ৰতিবাদৰ ওচৰত কিঞ্চিত
মু' ধোঁৱাই হেনো অৰ্থৰ জৰদগৰ ফ্ৰাংকোই পুৰণিকলীয়া মৃত্যুদণ্ডদানৰ
প্ৰথাটো গুচাই ৰাইকলৰাবী মল এটাৰ হতুৱাই বিদ্ৰোহীসকলক
বোলে গুলীয়াইহে মাৰিলে। কিন্তু ডাক্তাৰদা তোমালোকৰ ইয়াত
বহীৰে কাঁচ দি মৰাই হওক বা স্পেইনৰ লোহাৰ ডিভিৰেবী পিছাই
বাজহাড় ভাঙিদি সোতৰ চেকেণ্ডৰপৰা কুৰিমিনিটৰ ভিতৰত মৰাই
হওক মৃত্যু মৃত্যুৱেই, সদয়ভাৱে মাৰা, বা নিৰ্মমভাৱে মাৰা, কল
হয় মৃত্যু।”

উত্তেজিত ফুলমণিৰ পিনে চাই ডাক্তৰে শান্ত স্বৰত কলে, “তুমি
যেনেদৰে কৈছা মই যেনিবা জন্মদহে।”

“তোমাক মই জন্মদ বুলি কিয় ভাবিম। মই ইতিমধ্যে জানিছো
যে বৃটিছৰ দিনত জন্মদ আহিছিল তেজপুৰ আৰু ঐহটৰ জেলৰপৰা।

দেশ-বিভাজনৰ লগে লগে জন্মদসহ ঐহট জেল পাকিস্তানৰ হাতলৈ গ'ল। মই জানো মোৰ জন্মদ তেজপুৰৰপৰাহে আহিব।”

সুৰজিতে কয়, “তুমি দেখোন আজি মোক বহিবলৈকে কোৱা নাই। হচপিটেলৰপৰা দেখোন বেছ পৰিবৰ্তন হৈ আহিছা।” অৰ্ধপূৰ্ণ ভাবত কয়, “অৱশ্যে মই পৰীক্ষা কৰাব লাগিব শৰীৰৰ কিবা পৰিবৰ্তন হৈছে নেকি ? মনৰ পৰিবৰ্তনৰ বিষয়ে অৱশ্যে ডাঃ নীলাঞ্জন চাকৰিকাইহে জানিব।”

নীলাঞ্জনৰ নাম উচ্চাৰিত হোৱাত লাজুকী হাঁহিৰে কলে, “ভনীয়েকক দাদাকে ফৰমেলিটি কৰে নেকি ? তুমি নবহা কিয় ? চাহ একাপো খাব লাগিব। তুমি বহা, মই কৰি আনোঁগৈ।”

মেট্ৰনৰ থকা ঘৰৰ কাৰণে চাহ ভাত কৰাব ব্যৱস্থা তাত আছিল। চাহকাপ খাই উঠাৰ পিছত ইত্যাক সুৰজিতে নিৰ্দেশ দি গ'ল যাতে পিছদিনা ইউবিন পৰীক্ষাৰ দিহা কবোৱা হয়। বমি হলে সত্ৰহতে একো ঔষধ দিব নালাগে।

চুপৰীয়া ঘৰলৈ আহি সুৰজিতে মনোবমাক কয়হি, “ছেবা, তোমাৰ ভনীয়েকবাই হয়তো খালাচ পাব।”

“হয় নেকি ? ইমান ভাল খবৰ। চুপ্ৰীমকোর্টে বায় দিলে নেকি ?”

“নহয় হে, হচপিটেলত বোধহয় মনৰ চুপ্ৰীমকোর্টৰ বিচাৰ হৈছিল। তুমি কিবা টিপ দি আহিছিল নেকি ? ইয়াত পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰাব লাগিব আৰু হয়তো মই বিহিত চাৰ্টিকিকেট দিব লাগিব।”

জেল মেডুৱেলৰ বিশেষ ঋষাকেইটা মানৰ বিষয়ে বহুত দিনৰ আগতে নীলাঞ্জনৰ লগত সুৰজিতে কথা হওঁতে মনোবমাও উপস্থিত আছিল। ততালিকে সকলো কথা মনত পৰি গ'ল। মনোবমাই কলে, উদাস ভাব অৰ্ধচ আনন্দ প্ৰকাশ কৰি, “হওক তেনেহলে, বায়েক কাহানিও মাতৃ হব নোৱাৰে। কিন্তু ভনীয়েকৰ সুখবৰত বায়েকে নিশ্চয় আনন্দ জনাব।”

সুবজিতে কয়, “বমা, তুমি বিচৰা হলেও মই কেতিয়াও নিজৰ সম্ভান নিবিচৰিলোহেঁতেন। সম্ভান আহিলে তোমাৰ আৰু মোৰ মাজত দেৱাল এখন উঠিলহেঁতেন। মই সেইটো কেতিয়াও হবলৈ দিব নোৱাৰোঁ।” সুবজিতে আৰু মনোবমা উভয়েই জনিছিল যে তেওঁলোকৰ জীৱনৰ বাস্তৱক মানৱীভাৱে গ্ৰহণযোগ্য কৰাৰ কাৰণেই সুবজিতে এই যুক্তি দিছিল। কিন্তু এনে যুক্তি দিয়া কাৰণেও যে মনোবমাৰ খুব ভাল লাগে। মানুহজন ইমান সংবেদনশীল। ‘ভগৱান, জনমে জনমে যাতে এনে স্বামীকে পাওঁ’—মনতে প্ৰাৰ্থনা কৰি মনোবমাই নিশ্চলৈ নমস্কাৰ এটা কৰিলে।

সুবজিতে সুধিলে, “কাৰ প্ৰতি কিহৰ কাৰণে”। “যাবে প্ৰতি নহওক লাগে, তোমাকনো উৰছিগছৰ ওচৰটো কিয় লাগিছে। মই মোৰ স্বামী দেৱতাৰ হকে ভগৱানৰ ওচৰত পাৰ্থনা কৰিছোঁ।”

সুবজিতে ইহৰ ভগৱানত বিশ্বাস বৰকৈ নাৰাখে, কিন্তু মনোবমাৰ বিশ্বাসক ব্ৰহ্মা কৰে। কলে, “লগতে প্ৰাৰ্থনা কৰিবা যাতে তোমাৰ স্বামী দেৱতা এই নতুন পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হব পাৰে।”

“মইতো ফুলমণিৰ সদায় মজলৈ বিচাৰোঁ। ময়েইতো প্ৰথম কৈছিলোঁ যাতে তুমি ডাইক সহায় কৰিব পাৰা। সিহঁতৰ বিষয়টো দেখিছোঁ নিয়তিয়ে হাতত লৈছিল। সেয়েহে ভগৱানক মই অন্তৰবেৰে ভক্তি কৰোঁ?”

পিছদিনা মেডিকেল একজামিনেচনৰ বিপৰ্ণ পোৱাৰ পিছত পোন প্ৰথমতে সুবজিতে কোন কৰিলে নীলাজনে। কলে, “ডাঃ হাজৰিকা, আপোনাক এটা সুসংবাদ দিওঁ।”

নীলাজনৰ বুকুখন ঢপ্‌ঢপাই উঠিল। সুধিলে, “কি সংবাদ, ডাক্তাৰ বৰুৱা?”

“ফুলমণিৰ স্বাস্থ্য পৰীক্ষা এটা কৰাইছিলোঁ। লক্ষণ মতেবে তেওঁ অসুস্থ নহয়।”

শান্তৰবেৰ নীলাজনে উত্তৰ দিলে, “মই জানিছিলোঁ। ফুলমণি হয়তো নাজানে। তেওঁক বুজাই বঢ়াই ক'ব যে আমাৰ বিবাহ হৈ

গৈছে যেতিয়া এয়া আত্মৱিক কথা। মোক বাঙে এই ভাবি কৰা কৰে যে মুক্তিৰ পথ হয়তো এনেকৈহে অহাৰ সম্ভাৱনা আছিল।” নীলাঞ্জন শ্ৰবজিতক কলে কেনেকৈ হচপিটলত ফুলমণিৰ শিৰত সেন্দূৰ দি দিছিল আৰু সেই নিশা নিজকে ফুলমণিৰ দ্বাৰী বুলি ভাবিছিল।

শ্ৰবজিতৰ কোন পোৱাৰ পিছত নীলাঞ্জন সিদ্ধান্ত কৰিলে যে অনতিপলমে চাকৰিৰপৰা পদত্যাগ কৰি নাৰ্ছিংহোমটো খোলাব দিহা কৰিব লাগে। দেবি কৰিলে চাকৰিৰ বিষয়ত এই ঘটনাৰপৰা জটিলতাও আহিব পাৰে, প্ৰাইভেট প্ৰেকটিচৰ ক্ষেত্ৰতো অনুবিধাৰ সৃষ্টি হ'ব পাৰে। এমাহৰ নটিচ দি নীলাঞ্জন পদত্যাগপত্ৰখন লিখি চিভিলচাৰ্জনেলৈ পঠিয়াই দিলে। পিছত চিভিলচাৰ্জনে সোধোতে মাথোন কৈছিল, “চাব, মই নাৰ্ছিংহোম এটা খোলাব দিহা কৰিছোঁ। ষা-দেউতায়ো সন্মতি দিছে। আপোনাৰ আশীৰ্বাদ পালে জীৱনত উন্নতি কৰাত আশা থাকিব।” চিভিলচাৰ্জনে উত্তৰত কৈছিল, “তোমাৰ নিচিনা গুণী ল'ৰা জীৱনযুদ্ধত জয়ী হবাই।” নীলাঞ্জনৰ ফুলমণিৰ মোকদ্দমাঞ্জনিত ককণ কাহিনীৰ বিষয়ে তেওঁ জানিছিল।

চেন্সাবলৈ মতাই আনি ইভাক শ্ৰবজিতে কলে, “মিচেচ বৰা। আপোনাৰ সন্দেহ অমূলক নহয়। ইউবিন একজামিনেচনৰ বিপৰ্ক-মতে ফুলমণি সন্ধান সম্ভৱ।”

ইভাৰ মূৰত যেন স্বৰগখন ভাগি পৰিল। “এইটো কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ল ডাক্তৰ চাহাব। চুশ্ৰীমকোৰ্টত আপীল বেয়া হলে আৰু মাৰ্চি পিটিছনো গ্ৰহণ নকৰিলে যে ছুটা প্ৰাপী মৰিব লাগিব।”

“সেইবিলাক একো নহয়। মই ভাবেই ব্যৱস্থা কৰিব খুজিছোঁ।” শ্ৰবজিতে জেল মেজুৱেলৰ বিধান আৰু নীলাঞ্জনৰ লগত কোনেৰে হোৱা কথা-বতৰাৰ সংবাদ দি কলে, “মিচেচ বৰা, মোৰ ধাৰণা হৈছে ফুলমণিয়ে ঘটনাটোৰ বিষয়ে একো নাজানে। আপুনি তাইক দাকৰ চেনেহেৰে মৰম কৰে। ধীৰে সূস্থিৰে বুজাই কথাখিনি কব। নীলাঞ্জনৰ লগত হোৱা কথা-বতৰাৰ বিষয়েও কব। আৰু কব যে

আইন মতে মোৰ কালৰপৰা কৰিব লগীয়া সকলোখিনি কৰিব যাতে
ডেউ বাচি যাব পাৰে।”

সত্ৰিয়া ছটামান বজাত জেলৰ হাৰ্ডবিলাকত লক্‌আপ হয়।
যেটোনৰ লগত থকাৰ সুবিধা পাইছিল কাৰণে ফুলমণিৰ ক্ষেত্ৰত
লক্‌আপৰ কঢ়া নিয়ম নাছিল। আবেলি সময়ৰেপৰা ফুলনিখনত
ফুলমণিয়ে পুলি বোৱা, গুৰি খুচৰি দিয়া আদি কাম কৰি আছিল।
খিবিকীৰে ফুলনিখনলৈ চাই থাকি ইতাই বাবে বাবে ভাবিছিল
কেনেকৈ সংবাদটো ফুলমণিক দিয়া হয়। কিমেল হাৰ্ডৰ এলাকাৰ
আন আন নম্বৰী হাৰ্ডবিলাক বন্ধ হোৱাৰ পিছত ইতাই ফুলমণিক
মাতিছিল, “স্বামণি, বাকীবোৰত লক্‌আপ হৈ গ’ল নহয়, তুমি
ভিতৰলৈ আহ।”

“বাইদেৱে দেখোন আজি বৰ নিয়মৰ কথা কৈছে!”

“ভোমাৰ শৰীৰৰ নিয়মৰ কথা কবলৈ মাতিছে।” লবালবিকৈ
হাতমুখ ধুই আহি নিজৰ মাকৰ-পাত লিপিত খাই বহাৰ দৰে বহি
ফুলমণিয়ে সোধে, “মোৰ শৰীৰ নিয়ম স্বাক্ষৰ কথা ইমানকৈ যে
ভোমালোকে কৈ থাকে—তুমি নবিয়া বজা গল্পটো পঢ়িছিলো নেকি?”

“ফুলমণি, তুমি বাচি গৈছা।”

“ভাব মানে? আপোজৰ কিবা খবৰ আহিছে নেকি বাইদেউ?”

“আপোজৰ নহয়। তুমি.....।”

“নোকোৱা কিয়?”

“ভোমাৰ যে ইউবিন একজামিনেচন কবোৱা হৈছিল।—তুমি
মা হবলৈ গৈছা।”

“কি কলে বাইদেউ” বুলি ফুলমণিয়ে উচাট মাৰি উঠি গ’ল।
এইটো “কেডিয়াও নহয়, কেনেকৈ হয়? নীলাঞ্জনৰ লগত যে মোৰ
এডিয়াও বিয়া হোৱা নাই।”

“কিয় ভোমাক বোলে শিৰত সেন্দূৰ দি দিছিল, হচপিটেলত
একেলগে খাইছিল।”

“বাইদেউ, মই একো নাজানো। সেইদিনা পুৱতিনিশা সাক-

পাই উঠি নীলাঞ্জনক মোৰ কাষত দেখিছিলোঁ। কিন্তু ডেউ মোক একোকে নকলে বাইদেউ। মোৰ এতিয়া কি পতি হব—মাইতৰ আগত কেনেকৈ মুখ দেখুৱাম? অপবাহী আকৌ বিতীয়বাবৰ কাষে অপবাহী হ'লোঁ।” ইভাৰ বুকুত যুৰটো গুজি দি কান্দি কান্দি সোধে, “নীলাঞ্জেনে জানেনে নাজানে বাইদেউ?”

ইভাই ফুলমণিৰ গায়ে মুখে হাত বুলাই সুবজিভে কোৱা সকলোখিনি কথা কলে। “এই কাৰণেই কৈছিলোঁ মা-মণি, তুমি বাচি গৈছা। এইবাব ডাঃ হাজৰিকাই দেখা কৰিবলৈ আহিলে মাতৃঘৰ গৌৰৱেৰে স্বামী দৰ্শন হব। ডেউ বোলে চৰকাৰী চাকৰি এৰি এমাহমানৰ মূৰত প্ৰাইভেট প্ৰেকটিচ কৰিব। আক থুনিৰ এটা নাৰ্ছিংহোম। তাত বা মেটানিটি ব্লাড থাকে নে নাথাকে?”

“যোৱা বাইদেউ, তুমি ছোৱালীৰ লগতো ছুটামি কবা।”

“মা-মণি, ভিৰোতাৰ মাজত যে বয়সৰ সীমাবেধা নাই। তুমি আমাৰ খাবলৈ উঠিব ধৰিছা।”

সেইদিনা বাতি বহুত পৰলৈ ফুলমণিৰ টোপনি অহা নাছিল। অঞ্জনদা, তুমি এয়া কি দশা কৰিলা। তুমি মোক মৃত্তি দিম বুলি কোৱা হলে ময়োতো জানিলোহেঁতেন। শিৰত সেন্দূৰ দিওঁতে আমাৰ বিয়া হৈ গৈছিল বুলিভো মই ভবাই নাছিলোঁ। মনতে বহুত কথা-বতৰা পাতিলে। অঞ্জনদা, তুমি মোৰ কথা ইমানকৈ ভাবা? এইবোৰ দেখা হলে আক অঞ্জনদা বুলিব নোৱাৰি। অঞ্জনদা, নীলাঞ্জনক আক ওচৰলৈ আনি দি তুমি নিজকে নিৰ্বাসন দিলা।” বেঙুনীয়া পাখৰ লগোৱা আঙঠিটোৰে ওঁঠ ছটা লিৰিকি বিদাৰি ফুলমণি টোপনি গৈছিল।

অঞ্জনদা

নীলাঞ্জন হাজৰিকা সংবেদনশীল ডাক্তৰ। মেডিকেল কলেজৰ চাকৰি এৰাৰ পিছত ডেউ ব্যক্তিগত

ভিত্তিত ডাক্তৰি বৃত্তি আৰম্ভ কৰিছে। লোকৰ হুকুম পালন কৰাৰ নামেইডো চাকৰি—এতিয়া ডেৰ্ত কাৰো হুকুম পালন কৰিব নালাগে। সেই কাৰণেই হয়তো মানৱ সেৱাৰ আদৰ্শৰ বৃত্তিটো হাতে কামে নিজৰ সীমাবদ্ধ সা-সুবিধাৰে বিশেষকৈ সাধাৰণ ডকপৰ বাইজৰ স্বার্থৰ হকে নিয়োগ কৰিব পাৰিছে। ব্যক্তিক ব্যৱসায় হিচাপে লৈ শিল্পজাত জৰা তথা গেলামালৰ ব্যৱসায়ৰ যোগেদি বিশেষ বিশেষ চৰকাৰী বিভাগৰ অস্তায় সুবিধালৈ কৰা অসং উপাৰ্জন আৰু হৰেক বকমৰ কন্দি কাকতিৰে মূনাকাৰ পাহাৰ তৈয়াৰ কৰা লোকৰ সংখ্যা নগণ্য নহয়। ইকালে সিকালে চালে দেখা যাব যে পোটেই জনমটো কাম কৰিও সং উপাৰ্জনেৰে ঘিটো কৰা হয়তো সম্ভৱ নহ'লহেঁতেন, তেনে ক্ষেত্ৰত চাকৰিৰ বা ব্যৱসায়ৰ তিনি চাৰিমাহতে বেছ কিছু সংখ্যক বৃত্তিধাৰীয়ে চালে চকুৰোৱা অষ্টালিকাও নিৰ্মাণ কৰাৰ অলৌকিক ক্ষমতা দেখুৱাইছে। এঠাইত নহয়, সমান্তৰালভাৱে কেইবাঠাইতো। সমাজত যেনিবা এওঁ লোকেইহে সাৰ্থক পুৰুষ।

নীলাজনেও কিছ লয়, কিন্তু চাকৰিত থাকিও অধিক কিছ আদায় কৰা সকলৰ দৰে নহয়। আন বহুতো সং ডাক্তৰৰ দৰে ডেৰ্ত কিছডকৈ বোগ নিবাসনৰ ওপৰতহে অধিক গুৰু দিৱে। সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীক সহায় কৰিব লাগে বুলি হুখী মাহুহক পুডো কৰাৰ মনোভাৱেৰে প্ৰচাৰযন্ত্ৰই মাজে মাজে বজাৰ বেচ পৰম কৰি ৰাখে। নীলাজনেৰ নিচিনা চিকিৎসকসকলে নিজৰ কামৰ যোগেদি কম সংগতি থকা মাহুহক সহায় কৰে। এওঁলোকৰ নাম প্ৰচাৰিত নহয়। তাৰ কাৰণে অৱশ্যে খেদ নাই, কাৰণ নীৰৱ কৰ্মৰ যোগেদিহে সমাজৰ উন্নয়ন বহুত ক্ষেত্ৰত সম্ভৱ হৈ উঠিছে। মূৰৰ ওপৰেদি ঘিটো ধুয়া পাব হৈ গ'ল সেইটোক গা পাতি লৈ সহিবৰ কাৰণেও একাণপতীয়া-ভাৱে ডেৰ্ত কামত লাগিছিল। কলত মাত্ৰ হুমাহমানৰ তিতবতে নীলাজনে বেছ নাম কৰিব পাৰিছে। নাৰ্ছিংহোমটোও জনপ্ৰিয় হৈ উঠিছে।

এদিন যবিবাবে পুৱা মাকে শাক-পাচনি কুটি আছে। এনেতে নীলাঞ্জন আছি মাকৰ ভিত্তিত ধৰি কলেহি, “মাই দেখোন আজিকালি মোক মৰমেই নকৰা হ’ল।”

“কিনো কৰ অ’। এতিয়াই হাতখন কাটি গ’লহেঁতেন। এতিয়াও তই কেঁচুৱা হৈ আছে নেকি।”

“বাক যাওঁগৈ দিয়া। আজিকালি মই কথাবলৈই ভেঁকাহি মাৰি উঠা।”

মাকে একেচাবে উঠি আহি শাক কটা হাতেবেই চোলাত ধৰি পুডেকক ওচৰলৈ আনি কলে, “এনেয়ে কেঁচুৱা বুলি ক’ব ন? তইহে আজিকালি কামত ব্যস্ত হৈ পৰিছ। আগৰ দৰে মাকৰ মাতিবলৈ তোৰ সময়েই নোহোৱা হৈছে।”

“এয়া চোৱা! দেখিলানে মা, তুমি মোৰ নতুন বগা চাৰ্টটোত দাগ লগাই দিলা। মোক এটা নতুন কিনি দিব লাগিব।”

“দিম বাক দে। বোৱাবী থকা হলে তাইকে কলোহেঁতেন।”

নীলাঞ্জে কলে, “বোৱাবী আছেই, কেইমাহমানৰ পিছতে আহিব পাৰিব মা।”

“পুৱাই পুৱাই তইনো এইবোৰ কি কবলৈ আহিছ! কুলমণিৰ বাহিৰে যে আনক মই বোৱাবী কৰিব নোৱাৰিম। তাই মোৰ বুকুখন ভৰাই ৰাখিছে। তাই কিবা নিজৰ কাৰণে জেললৈ গৈছে নে। তাইৰ আপীলটোৰ বিষয়ে কি হৈছে। ডোং হাতত ছপইচামান আহিছে কাৰণে তাইৰ চিন্তা বাদ দিলি নেকি।”

মাকৰ কথাৰ উত্তৰ নিদি নীলাঞ্জে কয়, “মা মোৰ বিয়া হৈ গৈছে। ডোমাক কবই পৰা নাছিলো।”

আৰ্তনাদৰ শ্রবত মাকে কয়, “তোৰ বিয়া হৈ গৈছে? কেতিয়া হ’ল, কাৰ লগত হ’ল? তোৰ কাৰণেই সেইজনী কুলৰ দৰে ছোৱালীয়ে মৰণৰ দিন পৰি জেলৰ তাত থাইছে আৰু তই পইচাব মূখ দেখি বিয়া কৰাইছ। লাজো নালাগে? হেৰি গুনিছে নে, আপোনাৰ গুণধৰ পুত্ৰই বোলে বিয়া কৰি আহিছে। তই এই কথা কোৱাৰ

আগতে যি নগ'জি কিয় ? আগতেহে ফুলমণিৰ কাৰণে যি যাম
বুলি নিলাজৰ দৰে কৈছিলি।" নীলাজনেৰে বেউতাক যবত নাছিল
আক এই সময়টোকে বাচি ভেঙে যাকৰ ওচৰলৈ আহিছিল।

মাকৰ তৰ্জন গৰ্জন হাঁহি মুখে শুনি থাকি নীলাজনে কয়, "মা
তুমি যেনে বগচণী মূৰ্তি ধাৰিছা যেনিবা কিবা অঘটনে কৰি
আহিছো।"

"অঘটন কৰিবলৈ আক বাকী বাৰিছ নে?" আধাকটা থাকিখিনি
চোতাললৈ দলিয়াই পেলাই মাকে কলে, "খা নৈ তাত সুখেৰে।
মই বহু বচা কৰিব নোৱাৰো।"

নীলাজনে আহি মাকক সান্ধটি ধৰিলে আক কলে, "মা, ফুল-
মণিৰ বাহিৰে আন কোনোৱেই মোৰ জীৱন থাকে মানে তোমাৰ
বোৱাবী হব নোৱাৰে।" মাকৰ সন্মুখৰপৰা মুখখন আনকালে নি
কয়, "ফুলমণিৰ লগতেই মোৰ বিয়া হৈ গৈছে মা।"

"তই এইবোৰ কি কৈছ ?" মাক কিছু শাস্ত হ'ল।

"মই ঠিকেই কৈছো। হচপিটেলত যে আছিল। অনুখৰ ছমাহৰ
মূৰতেই ভেঙে মূঠ হৈ উঠিছিল। জেলৰ ডাক্তৰ আক চিভিল
চাৰ্জনেৰে অল্পমতি লৈ স্বাস্থ্যৰ উন্নতিৰ কাৰণে সৰহ দিন তাত বখা
হৈছিল। আক যে উপায় নাছিল।"

"তই কিবোৰ কৈছ মই বুজাই নাই। তাই আছিল হচপিটেলত,
তোৰ বিয়া হ'ল কেনেকৈ?"

"হৈছিল মা, মই নিজে এদিন শিবত সেন্দূৰ দি দিছিলো।
আক বেছি মই কব নোৱাৰোঁ। ফুলমণি এতিয়া গৰ্ভৱতী।" এই
বুলি কৈ একে উপাৱত নীলাজনে গুচি গ'ল নিজৰ কোঠালৈ।

প্ৰায় লগে লগেই মাকে নীলাজনেৰে কোঠালৈ আহিল।
নীলাজনে বিছনাত আশ্ৰয় লৈছিলহি। মাকে ওচৰতে বহি গালে
মুখে হাত ফুৰাই কলে, "কচোন সোপটো এতিয়া কি হব, তাইৰ যদি
আপীলত ভাল নহয়, তেনেহলে এটাৰ ঠাইত যে দুটা প্ৰাণী
হানি হব।"

নীলাঞ্জন মাকক বুজাইছিল কেনেকৈ আপীলত হাৰিলেও ফুলমণি বাচি বাব পাবে। গৰ্ভৱতী নাৰীক কাঁচী দিয়াৰ বিধান কাৰ্যতঃ নাই। “মা, কোৱা তুমি মোক ক্ষমা কৰিছা। বুলি। ফুলমণিৰ একো দোষ নাই। জেলৰ ডাক্তৰে পৰীক্ষা কৰাব পিছত কথাটো কণ্ঠতেহে তেওঁ জানিছে।”

“বোৱাৰীয়ে তোক ক্ষমা কৰিছে নে নাই?”

“মই নাজানো মা। ডাঃ স্তবজিৎ বকৱাৰপৰা জানিছোঁ যে তেওঁ অৱস্থাটো মানি লৈছে। আপীলত একো নহলেও বুজিবে আইনৰ বিধানবোৰ কামত খটালে শিশুৰ জন্মৰ ছবছৰলৈকে বৃত্তান্তগুৰু আদেশ কাৰ্যকৰী নকৰাকৈও বাধিব পাৰি। কিন্তু সিমান দিন বৰ নালাগে। তোমাৰ বোৱাৰীক এবছৰৰ ভিতৰতে তোমাৰ ওচৰলৈ লৈ আনিব পাৰিম বুলি মোৰ বিশ্বাস হৈছে।”

ল’ৰাৰ কাণখন মৰমতে মোহাৰি দি মাকে কৈ উঠিল, “এতিয়াহে বুজিছোঁ। তয়ো এখন নাটক কৰিলি—চাকৰি এবাৰপৰা নাহি-হোম কৰালৈকে।”

নীলাঞ্জে মাকক আকৌ সাৱট মাৰি ধৰি হাঁহি মুখে কৈ উঠে, “মামণি, তোমাৰ ভবিষ্যত বিবটো একেবাবে ভাল কৰি দিবলৈ মোৰ নাহি হোমত তোমাক পেচেন্ট কৰি ৰাখিম।”

মাকেও হাঁহিমুখে উত্তৰ দিয়ে, “ভাব আগতে বৈশীয়েৰৰ কাৰণে মেটাৰ্ণিটি ৱাৰ্ডটো ঠিক কৰি ৰাখিবি।”

সেইদিনা আবেলি নীলাঞ্জনৰ মাক-দেউতাকে ফুলমণিহঁতৰ ঘৰলৈ গৈছিল। লগত জোৰোণৰ কাপোৰ কানি আৰু বস্ত্ৰ বেহানিৰ চাৰিটা চুটকেছ। ফুলমণিহঁতৰ ড্ৰইংকমৰটো আজিকালি বন্ধ থাকে। ঘৰখনত কাম কৰা ল’ৰাটো আছে। বস্ত্ৰৰ ছোৱালী মিনি আছে। নাতিনী ছোৱালীক বুকুত ৰাখি লিগিকাই হুখ পাহৰিবলৈ বস্ত্ৰ কৰে।

মিনিয়েই আহি লিগিকাক খবৰ দিয়ে, “আইতা, পেহাৰ বা আৰু দেউতাক আহিছে গাড়ীৰপৰা বস্ত্ৰ চুটকেছো নমাইছে।”

লিপি। আহি ভিতৰলৈ যাতি নি বহুদাৰ পিছত নীলাঞ্জনৰ
মাকে কলে, “বিয়নী মই জোষণ লৈ আহিছো।”

প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে এই সন্ধান আৰু জোষণৰ কথা শুনি
লিপি। শুদ্ধ হৈ গ’ল। চকুৰ পানীৰে যেন একোকে মনিব
নোৱাৰা হ’ল। নীলাঞ্জনৰ মাকে কাহিনীটো ধীৰে ধীৰে বিবৰি
কোৱাত লিপি।ৰ অজ্ঞাৰা নোমোচাকৈয়ে শুকাই গ’ল। সুখত
হাঁহি বিৰিঙি উঠিল। আজিহে দুয়োটা পৰিয়ালৰ মাজৰ বান্ধোন
যেন কটকটিয়া হৈ উঠিল। বিদায়ৰ আগ মুহূৰ্ত্তত জোষণৰ প্ৰতি
সঁহাৰি স্বৰূপে ছটা বাকচত মৰাৰ সাজ পোছাক ভৰ্তি কৰি লিপি।কই
বাকচ কেইটা পাড়ীত উঠাবলৈ পঠিয়াই দিছিল। পাড়ীত উঠাব
পিছত লিপি।কই নীলাঞ্জনৰ মাকক কলে, “বিয়নী বোৱাৰীক পকাবুত
খুউৱাবলৈ যাতে নাপাহৰে।”

২. সোণালী

নীলাঞ্জন আহিছে জেলত ফুলমণিক
দেখা কৰিবলৈ। হচপিটেলৰপৰা অহাৰ প্ৰায় দুমাহৰ পিছত। এই
দুমাহে বৰ ব্যস্ততাৰ মাজেদি অতিবাহিত হ’ল। নতুন নাছিংহোম
প্ৰতিষ্ঠা, তাৰ উপৰি আছে প্ৰেকটিছ। চহৰতকৈ গাঁওবিলাকলৈকে
বেছিকৈ যাব লাগে। যাতি বিয়লি যাতিলেও যাব লাগে।
জঞ্জালহীন অকলশৰীয়া সংসাৰ, গতিকে মনপুতি কামত লাগি ডাঃ
নীলাঞ্জন হাজৰিকা সবববহী ডাক্তৰ হৈ উঠিছে। বহুতে জানিছেও
যে ডাক্তাৰ ছৰ্ভিপাকত পৰি তেওঁৰ বাগদত্তা তকনীয়ে কাৰাবাস
বৰণ কৰিব লগা হৈছে। শুভেন্দ্ৰছাই বোলে অদৃষ্ট শক্তি হিচাপে
কাম কৰে। আন একোৰে সহায় নাপালেও মাজুৰৰ শুভেন্দ্ৰছাৰ
কলতেই যদি ফুলমণিক সুকলি কৰি আনিব পাৰি। সিদিনা মধুপুৰ
বাগানৰ ওচৰৰ গাঁওখনলৈ যে গৈছিল, বৃদ্ধ মণিৰায়ে কৈছিল,

“ডাক্তৰ বোপা, চাই থাকিবা, মাহুহৰ ভৰ্ত ইচ্ছাৱো কাম কৰে।
 তোমাৰ উন্নতি হব। শাওপাতেও কাম কৰিব। সেই বতিকাভ
 জহনী যোৱাটোৱে মোকৰ্জমা লগাই লগাই মোৰ প্ৰায় আটাই
 কেউডবা মাটি দখল কৰিলে। নেদেখিলা নে? মাৰি মৰকত ভাব
 এগোহালি গক মৰিল, বসন্তবোগত পো-বোৱাবীৰে নৈতে সাতোটা
 প্ৰাণী জাহ গ’ল। প্ৰকৃতিয়ে কেতিয়াও অস্তায় নসহে ডাক্তৰ বোপা।
 তুমি ভাল কাম কৰিছা, তোমাৰ সুকল হব। বতিকাভৰ মই নিজে
 একো ক্ষতি কৰিবলৈ যোৱা নাহিলোঁ। কিন্তু পৃথিৱীয়ে সন্ত
 নকৰিলে। এনেয়ে নে কও নে শুভইচ্ছাই বাইজৰ আশীৰ দিয়ে,
 শাওপাতেও নিজৰ কাম কৰে। মুঠে বাইজৰ আশীৰব বাহিৰে
 সমাজত কাৰো একো গতি হব নোৱাৰে।”

চুপৰিটেণ্টেণ্টৰ অকিচ কমত ফুলমণিৰ কাৰণে অপেক্ষা কৰি
 থাকোঁতে নীলাঞ্জন মণিৰাম বুঢ়াৰ কথাখিনি মনত পেলাইছিল।
 আক বহুত ভাব আহিছিল। কিমানদিনৰ পিছত দেখা হব ফুলমণিৰ
 লগত নতুন বেশত। সন্তকটোত যে আচৰিতভাৱে নতুনৰ আহি
 পৰিছে। নীলাঞ্জে পিন্ধি আহিছিল ধুতী পাঞ্জাবী, সেই দৰাৰ
 সাজবোৰৰ এটা।

ফুলমণি আজি প্ৰথমতে নীলাঞ্জনক সেৱা এটা কৰিলে আৰু
 চকীখনত বহাৰ পিছত সুধিলে, “আজি ইমান দিনৰ মূৰত মনত
 পৰিল নে? আহিছাও দৰাৰ বেশত। তুমি দৰা হোৱা কথাটো
 মই গমকে পোৱা নাহিলোঁ। কইনাব কি খবৰ?”

“খবৰ শুকতৰ। মাইতে কথা পাতিছে। কইনাক বোলে আৰু
 কিছুদিনৰ পিছতে পঞ্চামৃত খুৱাবলৈ আহিব।”

“মোৰ যে ইমান লাজ লাগিছিল। তুমি মাইতক কেনেকৈ
 কলা?”

প্ৰথম লগ পাওঁতে সুধিছিল। ইতিমধ্যে অৱন্ত ফুলমণিয়ে ইভাৰ
 যোগেদি ভাঁবৰ বাতৰি ভাঁবে পাইছিল।

“নাৰ্ছিংহোম কেনে চলিছে?”

“চলিছে বাককৈয়ে। বিশেষকৈ যেটাবিটি চাৰ্ভটো। এমাক
বোলে তুমি তোমাৰ নাৰ্ছিংহোমত চাকৰি কৰিবলৈ কৈছিল। তাইক
টাক নাৰ্চ কৰি দিছো।”

এনেতে সুবক্তিত বকৱা আহিলত ফুলমণিয়ে কলে, “তোমালোক
ডাক্তৰবোৰে কথা পাত। মোৰ ইণ্টাৰভিউৰ সময় শেষ হৈ গৈছে।”

নীলাঞ্জে মাতোতেও নবল। একেকোৰেই ইভাৰ কোৱাৰ্টাৰ
পালেগৈ

চুপাৰিষ্টেণ্টেটৰ কমৰপৰা ওলাই আহি সুবক্তিত পল নিজৰ
চেয়াৰলৈ। নীলাঞ্জে মনোবমাক মাত লগাই হাওঁ বুলি সুবক্তিত
কোৱাৰ্টাৰলৈ আহিল। মনোবমাই সুধিলে, “আজিকালি জাতত
উঠিছা কাৰণে অহাটো দেখোন পাতলিল। কিন্তু মনত বাখিৰা,
মেডিকেল অফিচাৰে দিব লগীয়া ৰিপৰ্টখিনি ময়ে খাটনি ধৰি
সোনকালে দিৱালোঁ। মাহেকীয়া চেকআপৰ ব্যৱস্থাও ময়ে
কৰাইছোঁ, শেহলৈ পৰেকীয়া আৰু সাপ্তাহিক। তোমালোকে
কৰিবা অৰটন আৰু জালাতন হয় মোৰ! মাতুহৰ যদি কৃতজ্ঞতা-
বোধো থাকিলহেঁতেন।”

আদৰমিশ্ৰিত ভংসনা শুনি নীলাঞ্জে কয়, “আপোনাক
কৃতজ্ঞতা জনাই মই আকৌ কিয় অপমান কৰিম। বায়েকে নিজৰ
কৰ্তব্য কৰিছে। অৱশ্যে নিজৰ তেজমন্ত্ৰৰ বাইমেৱেও ইমানখিনি
নকৰিলেহেঁতেন বুলি মই ভাঠি কৰ পাৰোঁ।”

“এতিয়া বাক মুখৰ আগত বখানিব নাজাগে। পঞ্চমৃত খুঁটাৰ
ব্যৱস্থাটো ইভাৰ কোঠাতে হব। বিশেষ অত্মমতি লোৱাই দিছো,
আইনৰ যে ইমান সহায় লব পাৰি। জেলত ধৰ্মীয় অত্যাচাৰ
পালন কৰিবলৈ দিয়ে। গতিকে সম্পূৰ্ণ আইনসিদ্ধতাৱেই এইটো
হব।”

“বাইমেউ, আগুনি উকীল হোৱা হলে ইমানদিনে জজ হৈ
পলহেঁতেন নিশ্চয়। আৰু ফুলমণিৰ কেইটোও আপোনাৰ
আদালতত উঠা হলে।”

“বাম ওকালতি কৰা মানুহোভো লাগে। মই ওকালতিলৈ যোৱা হলে ভোমৰ ডাক্তৰ বন্ধক কোনে চালেহেঁতেন। বিয়া হোৱাৰ ইমানদিন হৈ গ’ল। তথাপি মানুহটোৱে ঘৰত আহি য়োক নাপালে চাহ ভাত একোকে নাখায়। ইমান ভিৰোভো সেকৱা মানুহ আক দ্বিতীয়জন মই দেখা নাই।” মনোৰমাই তেনেকৈয়ে কথা কয় স্বামী গৌৰৱত তেওঁ গবৰিনী, নাথাকিলেই বা তেওঁলোকৰ ল’ৰা-ছোৱালী।

বিদায় লোৱাৰ আগতে নীলাঞ্জন কৈ যায়, “বাইদেউ, আমাৰ জীৱনতো যাতে আপোনালোকৰ আদৰ্শ বাখিব পাৰোঁ তাৰ কাৰণে আশীৰ্বাদ কৰিব।”

সুৰজিতে তগ্ন হৈ ভাবিছিল। অফিচত কোনো নাই। থৰ লাগি ‘ভাবি বহি’ আছে জে’লৰ মেডিকেল অফিচাৰ ডাঃ সুৰজিত বৰুৱা। ৰিপ’ৰ্ট—এটা ৰিপ’ৰ্ট লাগে, মেডিকেল ৰিপ’ৰ্ট বাট ল অৰিয়েণ্টেড্—জেল মেমুৱেলত থকা আইনৰ সঙ্গতিৰে এজনী গাভৰু, এজনী সন্তান সম্ভৱা মাতৃ মৰণৰ ক্ষণ গণা অৱস্থাবপৰা চিৰদিনলৈ মুকলি হৈ আহিব পাৰে। মোৰ ৰিপ’ৰ্টততেই সেইটো সম্ভৱপৰ হব পাৰে নে? হব পাৰে। বহাবপৰা উত্তেজিত হৈ থিয় দিয়ে সুৰজিত। ছেলকবপৰা টান মাৰ আনি পাত লুটিয়ায় জেল মেমুৱেলৰ। ইংৰাজে পাতি থোৱা ফাল্—লবচৰ কৰিব নোৱাৰি। জেল মেমুৱেলত কিন্তু একো সুকণ্ডা নাই নেকি? নীলাঞ্জন দিদিনা কৈছিল...। ৮৫৬ ধাৰাটোত বঙা পেন্সিলেৰে দাগ দি এটা এটা লক্ষ সাৱধানৈ পাঢ়ে সুৰজিতে—“চুড এ ফিমেল প্ৰিজনাৰ চেণ্টেলড্ টু ডেথ্ বি ফাণ্ড টু বি প্ৰেগনেণ্ট্.....” ইয়েচ, চি ইজ প্ৰেগনেণ্ট্। তাৰ গিহত কি লিখা আছে? ৮৫৭ ধাৰাত লিখিত, “হোৱেন দি একজিকিউছন অব এ ফিমেল হেজ বিন চাৰ্জপেনডেড্..... দি চুপাৰিণ্টেনডেণ্ট ছেল এপ্লাই থ্ৰু দি ইন্সপেক্টৰ জেনেৰেল...।”

ডাঃ সুৰজিত বৰুৱাই চুপাৰিণ্টেন্ডেণ্টলৈ ৰিপ’ৰ্ট এটা লিখিলে, ফুলমণি বৰুৱাৰ বিষয়ে। কাঁচীৰ আচামী ফুলমণি বৰুৱাৰ কাঁচী

সম্প্ৰতি স্থগিত ৰাখিব লাগে, কাৰণ ফুলমণি বৰুৱা, এ কনভেন্স
কনভিন্স, ইজ প্ৰেগনেণ্ট। জেল মেম্বৰেলত স্পষ্টকৈ উল্লেখ কৰা
আছে যে...। চেকেণ্ডলি, ফুলমণি বৰুৱাৰ ব্ৰাংকো নিউমোনিয়া
হৈছিল, সুস্থ হোৱা নাই। ফুলমণি বৰুৱা আসন্ন প্ৰসৱা.....জেল
মেম্বৰেলে কৈছে—নৱজাতকৰ বয়স ছবছৰ নোহোৱালৈকে মহিলা
কাঁচী আচাৰীৰ কাঁচী স্থগিত থাকিব। ৰিপ'ৰ্টত এইটোও সূৰাজিতে
উল্লেখ কৰিলে যে ফুলমণিৰ কাঁচীৰ হুকুমৰ বিৰুদ্ধে উচ্চতম শ্ৰায়ালয়ত
আপীল কৰা হৈছে। গতিকে একছেপডনেল চাবকামছটেলেছৰ
বিবেচনাৰে চৰকাৰে হুকুম স্থগিত ৰাখিব লাগে।

চুপ্ৰীম কোৰ্টত আপীলৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত কাঁচীৰ হুকুম ইতি-
মধ্যেই স্থগিত আছিল। সূৰাজিতে জানিছিল যে এই নতুন
প্ৰতিবেদনৰ ফলত উচ্চতম শ্ৰায়ালয়ৰ ৰায় নিৰ্বিশেষে মৃত্যুদণ্ডৰ
আদেশ কাৰ্যতঃ ৰহিত হৈ যাব। ৰহিত হৈ নগলেও স্থগিত
ৰাখিব পৰা হ'ব, এনে স্থগিতকৰণৰ সময় ৮৮২ নং কলমতে শিশুৰ
ছবছৰ বয়সলৈকে মাকৰ লগত থাকিব লাগে বুলি কৈ ৰাখিব
পৰা যাব আৰু তাৰ পিছত প্ৰয়োজন হলে মেম্বৰেলৰ ৮৫৩ নং
কলমৰ ৬ষ্ঠ উপবিধিৰে 'exceptional circumstances'ৰ
গইনা লৈ চুপ'ৰিণ্টেণ্ডেণ্টৰ যোগেদি স্থগিতকৰণ প্ৰচলিত ৰাখিব পৰা
হ'ব। সবাবোৰ ওপৰত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত আবেদনৰ পত্ৰটো আছেই।
এইবিলাক কাৰণতেই মনোৰমাই উকীলে মকেলক অভয়বাণী দিয়াৰ
দৰে নীলাঞ্জলি কব পাৰিছিল, "নীলাঞ্জলি, তোমালোক বাচি গৈছা।
যিমানেই দেবি নহওক লাগে ফুলমণিক সুবাই পাব।"

৩৩৩

পঞ্চমত খুঁৱা অজ্ঞানৰ পিছৰে-
পৰা ইভাই ফুলমণিৰ স্বাস্থ্যৰ কাৰণে যথেষ্ট ব্যৱস্থা লৈছিল।
প্ৰয়োজনীয় কাম কৰাব বাহিৰে আন কাম একো কৰিবলৈ

নিদিছিল। ছজন মানুহৰ কাৰণে ভাত পানী বহুতো নো কি
টান কাম। ইভাই ফুলমণিক সেইবিলাক কামো কৰিবলৈ
নিদিছিল। নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালী নথকা সুৰজিতে প্ৰয়োজনতকৈ
অধিক, উদ্ধাৰধান লবলৈ নিৰ্দেশ দিছিল। আভাক হেৰুৱাই
ফুলমণিক নিজৰ ছোৱালী স্বৰূপে পাই ইভায়ো একাঠি চৰি গৈ
ফুলমণিক যেন বিছনাৰপৰাই নাশ্ববকে নিদিব। ইমান মৰম পায়ো
ফুলমণিয়ে কান্দিছিল। বন্দীজীৱন যে বৰ অসহনীয়। খোৱা-
বোৱাৰ সুখেই যদি একমাত্ৰ কাম্য হ'লহেঁতেন তেনেহলে সোণৰ
পিঞ্জৰাবদ্ধ চৰায়ে সুবিধা পালে বাহিৰলৈ ওলাই নগ'লহেঁতেন।
কিন্তু বাহৰেই হওক বা সোণৰেই হওক সজা খুনি দিলেই পক্ষী
উৰি গুচি যায় দূৰ দূৰণিলৈ। পশু-পক্ষীয়েই যদি এনে ব্যৱহাৰ
কৰিব জানে চেতনশীল মানুহে স্বেচ্ছাই কেতিয়াও বন্দীজীৱন যাপন
কৰিব নিবিচাৰে। গৰ্ভৱতী অৱস্থাত পাবলগীয়া সকলোখিনি শুদ্ধা-
আক উদ্ধাৰধানৰ সুবিধা পায়ো ফুলমণিয়ে সেইকাৰণে মাজে মাজে
চকুৰ পানীৰে গাক ভিয়াই দিছিল। স্মৃষ্ট মানুহৰ কাৰণে বন্দী
জীৱনতকৈ তীব্ৰ মানসিক নিৰ্যাতনৰ আন একো বিকল্প ব্যৱস্থা
থাকিব নোৱাৰে।

কিন্তু ধৈৰ্য ধৰিবলৈ শিকিছিল ফুলমণিয়ে। অসীম ধৈৰ্য। ধৈৰ্য-
শীল হব লাগিব নীলাঞ্জনৰ কাৰণে, মাকৰ কাৰণে আৰু নতুনকৈ
মায়াৰ বান্ধোন সৃষ্টি কৰা ইভা বাইদেউ আৰু সুৰজিত-মনোৰমাৰ
কাৰণে। গতিকে ছখৰ ভাগ নিজলৈ বাধি বাহিৰত আনন্দ
দেখুৱাইছিল। ইভাই দিয়া এখন কিতাপত পঢ়িছিলো যে গৰ্ভৱতী
অৱস্থাত মনৰ আনন্দ বাধিব লাগে, অহেতুক লঘোণ দিব নালাগে।
ফুলমণিয়ে শিকিছিল যে নীলাঞ্জনৰ অনাগত শিশুৰ স্বাৰ্থতেই ডেও
শুভাকাংক্ষী সকলোৰে মৰমৰ নিৰ্দেশ মানি চলিব লাগিব।

শৰীৰৰ পৰিবৰ্তন প্ৰকট হৈ উঠাৰ লগে লগে ফুলমণিয়ে সুৰজিতৰ
আপত্তো নোলাইছিল। কৈছিল, “তুমি বাক মোৰ ওপৰত ডাক্তৰি
বিজ্ঞা ফলাব নালাগে। ইভা বাইদেৱেই পাৰিব। এওঁ ‘গাইনিকোলজিষ্ট’

ওলাইছে। এই আন্তৰিকতাত সুৰজিতে আনন্দ পাইছিল।
 মনোবমাক কৈছিলগৈ ফুলমণিৰ লাজৰ কথা। মনোবমায়ো খোচ
 মাৰিছিল, “তুমি নো গৰ্ভৱতী তকলীক চোৱাৰ কাৰণে ইমান ঠেপাচ
 দেখুৱাব লাগে কিয়? নিজৰ স্ত্ৰীয়ে যিটো দিব নোৱাৰে তাৰ
 ক্ষতিপূৰণ পাব বিচাৰিছা নেকি?” এনেবোৰ কথা গা সহ্য হৈ গৈছে
 কাৰণে একো উত্তৰ নিদি সুৰজিতে মাথোন হাঁহিলে। তেওঁ জানে
 মনোবমাই ফুলমণিক কিমান ভাল পায়। মনোবমাৰ ভাগ্যদাত্তেই
 সুৰজিত বিধিসম্মত ব্যৱস্থাসমূহ লোৱাৰ উপৰিও যথেষ্ট ব্যক্তিগত
 উদ্যোগ লৈ ফুলমণিৰ সুখ স্বাচ্ছন্দ্যৰ হকে যত্ন লৈছিল। নিজৰ খৰচত
 নিয়মিতভাৱে ফুলমূল আনি দিছিল। ধন বাহাদুৰ নামে দাৰ্ভাৰজনক
 স্ৰিটাৰত এটাকাকৈ সৰহ দাম দি খাটি গাখীৰ দিয়াইছিল।
 ফুলমণিয়ে চব জানিছিল আৰু সেইকাৰণেই মাজে মাজে দাদাকৰ
 ওচৰত আকাৰ ধৰিছিল। জেলত কাম কৰা মানুহবোৰ বোলে
 বাহিৰৰ জগতৰ মানুহৰ লগত যোগাযোগ নৰখাৰ অনভ্যাস
 অমানুহ হৈ যায়। জেলৰ বাহিৰত ফুৰাচকা কৰা আৰু খুচিমতে
 অ’লৈ ত’লৈ যাব পৰা স্বাধীনতাখিনিৰ সাহিবে তেওঁলোকে হেনো
 আচলতে বন্দীহে। হাজোতী কয়দীৰ লগত অধিক সময় কটাব
 লগীয়া হোৱা কাৰণে হেনো তেওঁলোকৰ মানসিকতাও সীমাবদ্ধ হৈ
 যায়। কিন্তু ফুলমণিৰ প্ৰতি ব্যৱহাৰে দেখুৱায় যে নিয়মৰ ব্যতিক্ৰম
 থকা দৰে সুৰজিত ইভা আদি কৰ্মচাৰীসকল কাৰাগাৰৰ অভ্যন্তৰ
 স্তৰ্ণ ব্যতিক্ৰম। মানুহৰ সবলতা আৰু কোমলতাৰ কোনো সীমাবেধা
 নাই। কাৰাগাৰৰ অভ্যন্তৰ আৰু বহিৰ্দেশৰ সচৰাচৰ নিয়মেৰে
 সিবিলাকক বিচাৰ কৰিব নোৱাৰে।

মেডিকেল কলেজ হচপিটেলত ফুলমণিৰ সৰ্বশেষ সাপ্তাহিক
 চেক-আপৰ পিছত বিভাগীয় ডাক্তৰে কলে—জেলৰ মেট্ৰন ইভা লগত
 আছিল—এখেতক অহা সপ্তাহত হচপিটেলত ভৰ্তি কৰিব লাগিব।
 পিছে আমাৰ ইয়াত ‘বেড ফুল’, বাবাণ্ডা ঘেৰিও ঘপৰাই বেড কৰি
 দিব লগীয়া হৈছে। জেল কৰ্তৃপক্ষই যাতে আন ব্যৱস্থা কৰে।

আন ব্যৱস্থা আৰু ক'ত হব? জেলৰ মেডিকেল অফিচাৰৰ বিশেষ চেষ্টাত জিলা কৰ্তৃপক্ষই অনুমতি দিলে যে উপযুক্ত পুলিচ পহৰা ৰাখি প্ৰাইভেট নাৰ্ছিংহোমলৈকো ডেলিভাৰি কৰাৰে নিব পাৰি। চহৰত নাৰ্ছিংহোম দুটা আছে—এটা হৈছে নতুনকৈ স্থাপিত নাৰ্ছিংহোম। নাম এতিয়াও দিয়া নাই, মালিকৰ নাম ডাঃ নীলাঞ্জন হাজৰিকা। সুৰক্ষিত এইবোৰ জানিছিল যদিও অফিচিয়েলি এতিয়াও জনাৰ বিষয়ে বিভাগীয় টোকাৰ লিখিব পাৰিছিল। এইভাৱেই কৰ্তৃপক্ষ হতুৱাই অনুমোদন কৰাইছিল ফুলমণিৰ স্থানান্তৰ নীলাঞ্জনৰ নাৰ্ছিংহোমলৈ।

বাহিৰত পুলিচ পহৰা থাকিলেও এই নাৰ্ছিংহোমত নীলাঞ্জনৰ বাহিৰে আনৰ কৰ্তৃত্ব নাথাকে। ইভাই ঠিকেই কৈছিল, “মামণি মনোৰমাক ধন্যবাদ জনাব। তেওঁ তোমাক স্বামীগৃহলৈ পঠাইছে। ডাক্তৰ চাহাবে বৰ সহায় কৰিলে।”

নীলাঞ্জনৰ সান্নিধ্যত ফুলমণি আনন্দত আত্মহাৰা হৈ উঠিল। কল্পনাও কৰিব পৰা নাছিল যে নীলাঞ্জনৰ নাৰ্ছিংহোমত নীলাঞ্জনক তেওঁৰ নিজৰ শিশু উপহাৰ দিয়াৰ শুভক্ষণ আহিব। মেটানিটি-ৱাৰ্ডৰ এটা কেবিনত ফুলমণিক ৰখা হৈছিল। ষ্টাফ নাৰ্ছ এনাই বিশেষ তত্ত্বাৱধান লৈছিল। লিপিকা আহিছিল আৰু আহিছিল নীলাঞ্জনৰ নিজৰ মাক। বন্ধুতা পৰিবেশত ফুলমণিৰ মনত জেল জীৱনৰ অস্থিৰতা নাছিল। সন্তান প্ৰসৱৰ আগত এনে অস্থিৰতা গুচাবলৈকে ডাঃ সুৰজিত বৰুৱাই এই বিশেষ ব্যৱস্থা কৰাইছিল।

নাৰ্ছিংহোমৰ কেবিনত নীলাঞ্জন বেছি সময় নাথাকিছিল। প্ৰথম নিশা এনা যোৱাৰ পিছত ফুলমণিয়ে জোকাইছিল, “আজি মালিকৰ বাত্ৰিৰাস বা ক'ত হব?”

“মালিকনী স্বাস্থ্যজনিত কাৰণত অকল্পনাবে থাকিব লাগিব।”

“অঞ্জনদা, তুমি যে ইমান ভাল পুতল মই জনাই নাছিলোঁ।”

“এই। স্বামীক কোনোবাই দাদা বুলি মাতে নেকি?”

“অঞ্জনদা মানে দাদা বুলি তোমাক কোনে কলে? ই মোৰ

কাৰণে এটা বিশেষ নাম, মোক বিন্দুত বাধি মোৰ সৰ্বনাশ মাতি
অনাৰ পহিলা নম্বৰৰ আচামী।” মুখত হাঁহি আৰু মৰমত মৰি
ঘোৱা ধবণৰ দৃষ্টি।

নীলাঞ্জে কয়, “নিজৰ নাৰ্ছিংহোমত অভাৱনীয় পৰিস্থিতিত
মাতৃস্বৰ গৌৰৱ অৰ্জন কৰোঁতে বাক কেনে লাগিব?”

“উত্তৰ পাব পিছত। কিন্তু নাৰ্ছিংহোমটোৰ নাম কিয় দিয়া
নাই?”

“নাম দিম তোমাক সুধি। তালৈকে বৈ আহিলোঁ। ল’ৰা
হলে নাম বাধিম মৃত্যুঞ্জয়, ছোৱালী হলে মৃত্যুঞ্জয়ী। নৱজাতকৰ
নামেৰে নাৰ্ছিংহোমৰ নামকৰণ হব।”

এনেতে এনা সোমাই আহিল। নীলাঞ্জে জানিছিল হচপিটেলত
থকা সময়তে ফুলমণি আৰু এনাৰ বন্ধুত্ব হৈছিল, সমন্বীয়াৰ দৰে
তই-তাকৈ মাতিছিল। ফুলমণিয়ে এনাক সুধিলে, “এই তইতৰ নাম
নোহোৱা নাৰ্ছিংহোমলৈহে আনিলি? ইমানদিনে নাম এটাও দিব
পৰা নাই। নীলাঞ্জে কিবা মৃত্যুঞ্জয় নামৰ কথা কয়। মই যদি
কেঁচাসোণ বুলি কওঁ!”

এনা লাহে লাহে খিৰিকীৰ কাষলৈ গ’ল আৰু বাহিৰলৈ চাই
পঠিয়ালে। কেঁচাসোণ! কিমান দিনৰ মূৰত নামটো শুনিছে।
ববাৰ্টক তাই এই নামেৰে মাতিছিল। ভৈয়ামৰ ছোৱালী ডালিমীয়ে
নগাকোঁৱৰক সন্মোদন কৰিছিল কেঁচাসোণ বুলি। নগাভূমিৰ জীয়াৰী
এনাই নিজকে ভৈয়ামৰ ডালিমী বুলি ভাবিছিল আৰু এক স্বপ্নমধুৰ
পৰিবেশত ববাৰ্টক সুধিছিল, “কেঁচাসোণ আমাৰ প্ৰতীকাৰ শেষ
ক’ত?” নগাভূমিৰ তৃণৰাজিৰ মাজত ববাৰ্ট হেৰাই গৈছিল। কিন্তু
এনাৰ হৃদয়ৰ স্মৃতি যে চিৰসেউজীয়া হৈ আছে। কেঁচাসোণ নামটো
তাইৰ যে এজনীয়া সম্পত্তি।

এনাৰ মৌনতা ফুলমণিয়ে ভাঙিলে, “তই দেখোন চামোন হৈ
গ’লি? নাৰ্ছিংহোমৰ মালিকো ইয়াত আছে। আজিয়েই নামকৰণ
কৰিলে কেনে হয়?”

এনাই উত্তৰত কয়, “যই দিয়া নামটো জানো দিবি? ডাক্তৰ চাহাব নাথাকিলেহে নামটো কব পাৰে।”

নীলাঞ্জন কয়, “এনা তুমি কি ভাবিছা কোৱা। ফুলমণিৰ ইচ্ছামতেই আমি নাৰ্ছিংহোমটোৰ নাম এটা সাজি দিম। আজি মোৰ গৃহলক্ষ্মী যে আহিছে।”

এনাই আগতে ভবা নাছিল। কিন্তু মুহূৰ্ততে যেন নামটো মনতে ঠিক কৰি পেলালে। নৱজাতকৰ নামটোত যদি নীলাঞ্জন আৰু ফুলমণি উভয়ে নাম যোগ কৰি দিয়া হয়? এনাই কৈ উঠিল, “ফুলমণি, অঞ্জনমণি নাম দিলে বাক কেনে হয়। এই নামত ডাক্তৰ চাহাব আৰু ভোৰ ছয়োটাৰে নাম থাকিব।”

‘অঞ্জনমণি’ সঁচাকৈয়ে ধুনীয়া নাম। ফুলমণিয়ে কৈ উঠে, “এনা তই জিনিয়াছ।” নীলাঞ্জনৰ নামটো ভাল লাগি গ’ল। পিছদিনা নাৰ্ছিংহোমৰ সম্মুখত চাইনবোর্ড আঁৰি দিয়া হ’ল “অঞ্জনমণি নাৰ্ছিং হোম।”

নাৰ্ছিংহোমটোৱে যেন প্ৰাণ পাই উঠিল। ফুলমণি অহাৰ পাঁচদিনৰ মূৰত নৱজাতকেও ভূমিষ্ঠ হৈ নাম পালে ‘অঞ্জনমণি।’

ফুলমণিয়ে কৈছিল, “নীলাঞ্জন, অঞ্জনদাৰ ল’ৰাৰ নাম অঞ্জনমণি বাখিলোঁ। মাইতক খবৰ দিওঁতে নামকৰণৰ কথাটোও কবলৈ নাপাহৰিবা।”

ফুলমণিৰ ল’ৰা চাবলৈ সকলো আহিছিল। লিপিকা, ফুলমণিৰ শহুৰ-শাহু, বড়েশ্বৰ, কণু-মিনিয়েতো কেঁচুৱাটোক লৈ যাবলৈকে ওলাইছিল। ইভাই আহি কৈছিল “মণি মা, তুমি নিজে যা হলেও মোৰ কাৰণে তুমি আভা হৈয়ে থাকিবা।” ফুলমণিৰ সন্তান হোৱাত আনন্দৰ যেন বান উঠিছিল। কিন্তু শিশুৱে যে জন্মৰ মুক্তি পোৱাৰ লগে লগেই বন্দী হৈ উপজিছে। গোটেই পৃথিৱীখনেই কাৰাগাৰ হৈ গ’ল নেকি?

এঘাৰ দিনৰ মূৰত ফুলমণিয়ে নাৰ্ছিংহোম এবাৰ সময় আহিল। সেইদিনাৰ পুৱাটো হৰ্ষ-বিষাদৰ সময়ত আন একো নহলেও

আভাৱিক নাছিল। মাক, শাহৱেক আৰু সকলোৰে শেষত স্বামীক
 সেৱা কৰি অজ্ঞানমণিক বুকুত বান্ধি ফুলমণিয়ে পুলিচ ভানত উঠিবলৈ
 গৈছিল। এনেতে ডাঃ সুবজিত বৰুৱা আৰু মনোৰমা আহি
 উপস্থিত হৈছিল নিজৰ গাড়ীত। সুবজিতে ফুলমণিক কলে, “ফুলবাণী
 তুমি আমাৰ গাড়ীত উঠা। ডাঃ শাজবিকাৰ ঘৰত তোমাক থৈ
 আহিমগৈ।” নীলাঞ্জনৰ হাতত এখন চিঠি দি কলে, “ফুলমণিক
 উচ্চতম ন্যায়ালয়ে মুক্তি দিছে। এয়া আদালতৰ আদেশৰ নকল।”

মানন্দত সকলোৰে চকু শানী ওলাইছিল। মুক্ত শিশু কোনেও
 কাৰাবাস দিব নোৱাৰে

লিপিকাৰ ঘৰ লোকে লোকাৰণ্য হৈ পৰিছিল। বামৰতন
 বৰাৰ ছোৱালী মিসুও আহিছিল লগত স্বামী চেচনজজ। এৱেঁই
 ফুলমণিৰ বিচাৰ কৰিছিল। মিসুক ফুলমণিৰ ডিঙিত সাৱটি ধৰি
 কৈছিল, “বাইদেউ, আমাৰ বহুতো ওলট পালট হৈ গ’ল। সময়ে
 বহুত ঘা গুৰুৱাই দিছে। আপোনাৰ অৱস্থাত ময়ো হয়তো অগ্ৰথা
 নকৰিলোহেঁতেন। আমাক আপুনি ক্ষমা কৰিব নে?”

ফুলমণিয়ে উত্তৰত মাথোন কৈছিল, “আমি উভয়ে উভয়ক বাই-
 ভনী বুলি ভাবিলে ক্ষমাই নিজকে ক্ষমা কৰিব। তোমাৰ কেঁচুগাটো
 দিয়াটোন অলপ সময় কোলাত লওঁ। মোৰটো যে বৰ ছুট হৈ
 উঠিছে। একেবাবে নীলাঞ্জনৰ মুখখন কাঢ়ি লৈছে।”